

KULTURHISTORISK BYGGNAD SINVENTERING NR 37

ÄLVSBORGS LÄNSMUSEUM

MELLERUDS KOMMUN

Bolstad, Erikstad och Grinstad socknar

1991

Omslagsbild: "Dalaborgs förstörelse" Carl Oscar Borg 1942. Tavlan hänger på Melleruds bibliotek.

Foto: Ola Eriksson och Helena Nygren.

Fotoarbete: Ola Eriksson

Utskrift: Annmarie Norrman

Fältarbete och
rapportskrivning: Helena Nygren

Kartor: Kartorna i denna rapport är godkända för spridning.
Lantmäteriet 1991-09-30. Allmänt kartmaterial från Lantmäteriet.
Medgivande 91-0212.

Tryck: Landstingstryckeriet, Landstinget i Älvsborgs län.

ISSN 0280 - 5189

KULTURHISTORISK BYGGNADSINVENTERING NR 37

MELLERUDS KOMMUN

Bolstad, Erikstad och Grinstad

ÄLVSBORGS LÄNSMUSEUM

VÄNERSBORG

1991

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INVENTERINGSOMRÅDET	5
---------------------------	---

HISTORISK ÖVERSIKT

1000-talet - 1750	6
1750 - 1880	8
1880 - 1920	9
1920 - 1970	10
1970 - Idag	11

BYGGNADSTRADITION

Bebyggelsens placering	12
Gårdar	13
Trädgårdar	15
Bostadshus	15
Ekonomibyggnader	20
Storgårdar	22
Boställen	23
Torp och lägenheter	24
Villa- och egnahemsbebyggelse	24
Fritidshus	24
Offentliga byggnader	24

BYGGNADSTEKNIK

Stomkonstruktion	29
Grund	30
Fasadmaterial	30
Färg	31
Tak	31
Ytterdörrar	34
Fönster	36

KULTURHISTORISKT VÄRDE	37
------------------------------	----

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSE BOLSTAD SOCKEN

Sockenkarta	38
Sockenbeskrivning.....	40
Bolstad kyrka.....	41
Kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsemiljöer	42
Kulturhistoriskt värdefulla fastigheter.....	47

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSE ERIKSTAD SOCKEN

Sockenkarta	72
Sockenbeskrivning.....	73
Erikstad kyrka	74
Kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsemiljöer	75
Kulturhistoriskt värdefulla fastigheter	77

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSE GRINSTAD SOCKEN

Sockenkarta	90
Sockenbeskrivning.....	92
Grinstad kyrka.....	93
Klöveskogs kapell	94
Kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsemiljöer	95
Kulturhistoriskt värdefulla fastigheter.....	100

BYGGNADSVÅRD.....	131
-------------------	-----

HÄNSYNSREGLER OCH LAGAR TILL SKYDD FÖR NATUR- OCH KULTURMILJÖN	137
---	-----

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	150
---------------------------------------	-----

LITTERATUR OM BYGGNADSVÅRD	152
----------------------------------	-----

FÖRTECKNING ÖVER SAMTLIGA KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA FASTIGHETER INOM INVENTERINGSOMRÅDET	155
---	-----

INLEDNING

Älvsborgs länsmuseum har under 1990–91, på uppdrag av Melleruds kommun, genomfört en kulturhistorisk byggnadsinventering i Bolstad, Erikstad och Grinstad socknar.

Byggnadsinventeringen har varit selektiv. Samtliga fastigheter uppförda före 1960 har besiktigats (1035 st). Vid en selektiv byggnadsinventering dokumenteras endast de fastigheter som bedömts ha ett visst kulturhistoriskt värde. Dessa fotograferas och vissa uppgifter noteras såsom byggnadsår, byggnadsteknik, färgsättning, takmaterial, plantyp m m. 339 fastigheter har dokumenterats och ca 2 250 fotografier har tagits. Inventeringens originalmaterial, blanketter, fotografier, kartor m m förvaras i Älvsborgs länsmusei arkiv, där det hålls tillgängligt för intresserade.

Denna rapport syftar till att beskriva Bolstad, Erikstad och Grinstad socknars kulturhistoriska utveckling under historiskt tid samt göra ett urval av kulturhistoriskt särskilt värdefulla byggnader och miljöer. Inom inventeringsområdet finns 9 miljöer och 118 särskilt värdefulla fastigheter som ingående redovisas i denna rapport.

Det är länsmuseets förhoppning att genom denna rapport kunna sprida kunskap om det värdefulla kulturarv som vår byggnadskultur utgör och därigenom öka intresset bland allmänheten för aktiva insatser till bebyggelsens bevarande. Utan en intresserad fastighetsägare blir inga byggnader bevarade.

Såväl fältarbete som rapportskrivning är utfört av antikvarie Helena Nygren.

Rapporten har varit på remiss hos berörda kommunala organ, Bolstads hembygdsförening samt kulturmiljöenheten på länsstyrelsen.

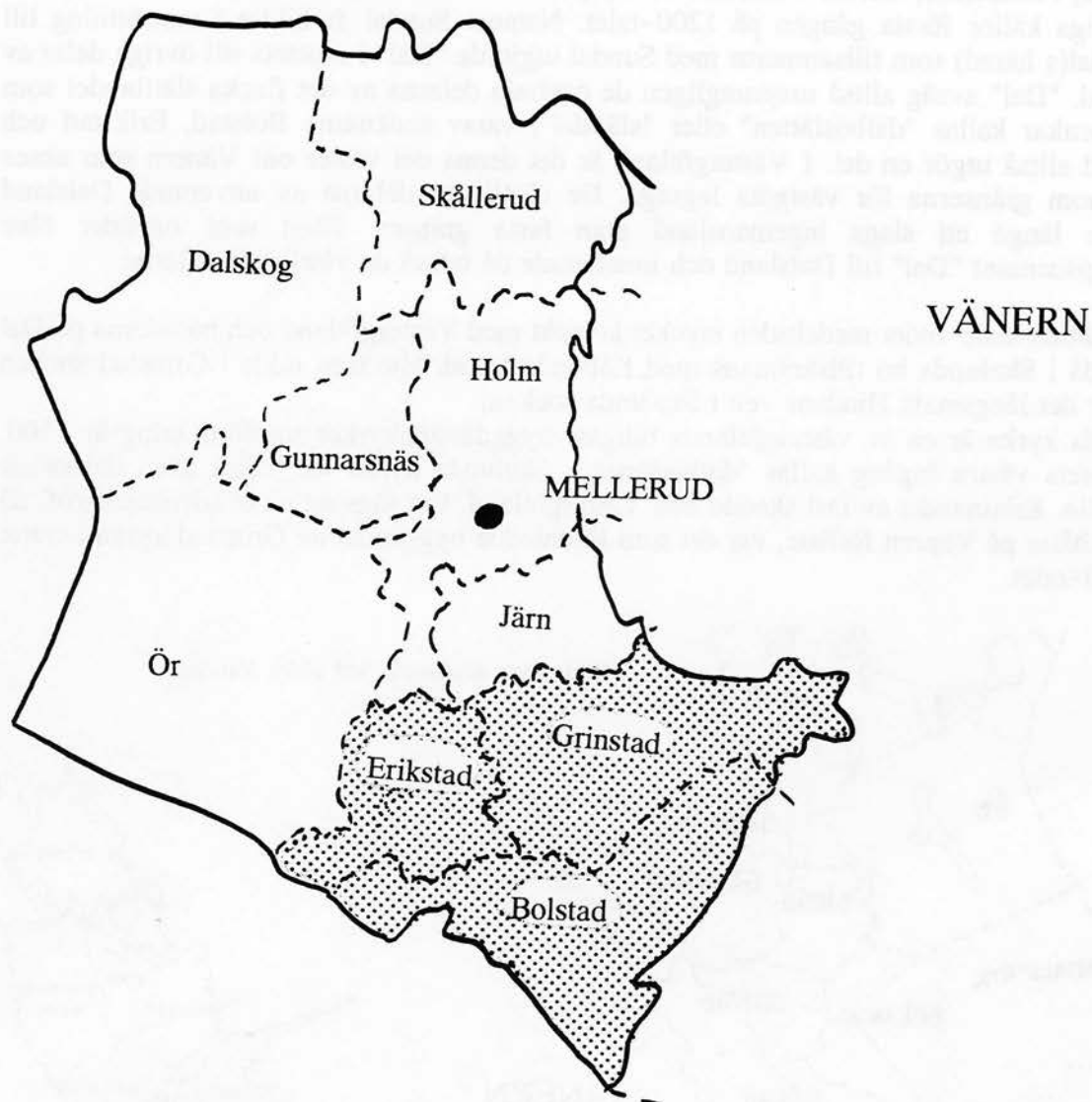
Länsmuseet vill framföra ett varmt tack till hembygdsföreningen som bistått med värdefull hjälp.

Vänersborg i juli 1991

Margareta Hallin
1:e antikvarie

INVENTERINGSOMRÅDET

Inventeringsområdet omfattar de tre socknarna Bolstad, Erikstad och Grinstad i sydöstra delen av Melleruds kommun. Socknarna ligger alla på dalboslätten och har präglats och präglas fortfarande i högsta grad av jordbruket. Bebyggelsen är av relativt homogen karaktär och har framför allt utgjorts av mindre och mellanstora gårdar. Socknarna har hört till Sundals härad och utgjorde tillsammans Bolstad kommun fram till den stora kommunsammanslagningen 1972.

Socknarna i Melleruds kommun.
De inventerade socknarna skuggade.

HISTORISK ÖVERSIKT

1000-TALET - 1750

Vid medeltidens början, dvs på 1000-talet och början av 1100-talet, var bosättningarna på dalbosläätten sannolikt redan väl etablerade.

Vid denna tid började landet få en fastare organisation, både politiskt och kyrkligt, och landskapen indelades administrativt i häradar och socknar.

Sundals härad, i vilket socknarna Bolstad, Erikstad och Grinstad, ingick (tillsammans med Brålanda, Frändefors, Gestad och Sundals-Ryr) bildades vid denna tid. Häradet finns nämnt i skriftliga källor första gången på 1200-talet. Namnet Sundal är bildat i motsättning till Nor(d)dal(s härad) som tillsammans med Sundal utgjorde "Dal" i motsats till övriga delar av Dalsland. "Dal" avsåg alltså ursprungligen de centrala delarna av det flacka slätlandet som också brukar kallas "dalbosläätten" eller "slättdal", varav socknarna Bolstad, Erikstad och Grinstad alltså utgör en del. I Västergötland är det denna del väster om Vänern som anses ligga inom gränserna för västgöta lagsaga. De västligare delarna av nuvarande Dalsland utgjorde länge ett slags ingemansland utan fasta gränser. Först sent omsider blev landskapsnamnet "Dal" till Dalsland och innefattade då också de västligare delarna.

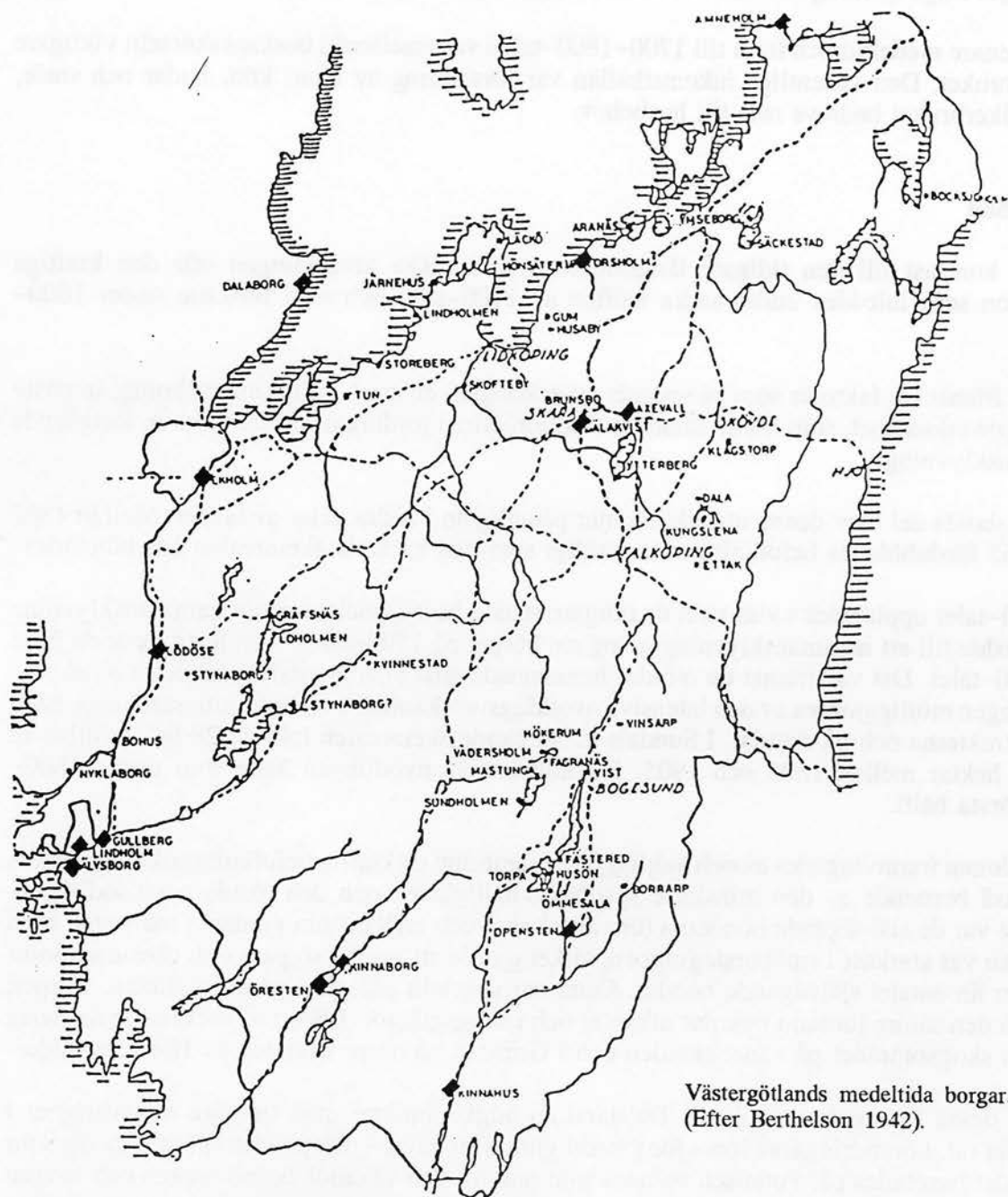
Dalbosläätten hade under medeltiden mycket kontakt med Västergötland och häraderna på Dal ingick då i Skalunda bo tillsammans med Kållands härad. Hjortens udde i Grinstad socken möts av det långsmala Hindens vev i Skalunda socken.

Skalunda kyrka är en av västergötlands tidigast byggda stenkyrkor uppförd kring år 1100. Långhusets västra ingång kallas "dalbodörren". Skalunda kyrka var alltså även dalbornas kyrkställe. Kristnandet av Dal skedde från Västergötland. Det sägs att en oväderskatastrof, då 16 kyrkbåtar på Vänern förläste, var det som föranledde byggandet av Grinstad kyrka i slutet på 1200-talet.

Dalaborg

På en halvö norr om Dalbergså ligger den medeltida slottsruinen Dalaborg strategiskt med uppsikt över inloppet i ån. Dalaborg uppfördes år 1304 av två av Magnus Ladulås söner – Erik och Valdemar. De hade tidigare ett fäste på Källandsö (Läckö), men tänkte sig att skapa ett eget rike med fästen kring södra Vänern och med Lödöse som huvudstad. Därför uppfördes det fasta huset Dalaborg. Eriks och Valdemars bror Birger, som var kung i Sverige, anföll Dalaborg 1305. Det påstås att hären bestod av 10 000 man. Hertingarna Erik och Valdemar hade emellertid hjälp av den norska hären och en fredlig uppgörelse kunde nås efter medling.

År 1310 blev Dalaborg belägrat av den norske Holger Båt. Anfallet slogs tillbaka, och därmed inträdde en betydligt lugnare fas i Dalaborgs historia. År 1388 vistades marsken Erik Kettilsson Puke på Dalaborg. Därifrån skrev han ett brev där han godkände den överenskommelse som Drottning Margareta av Danmark och Norge träffat med ett antal svenska herrar om att hon skulle vara även Sveriges drottning.

Detta var början till Kalmarunionen som kom till stånd år 1389. Men Kalmarunionen blev indirekt också Dalaborgs fall. Missnöjet med de danska fogdarnas maktutövning i Sverige ledde till Engelbrektsfejden på 1430-talet, då svenskarna under ledning av Engelbrekt gjorde uppror mot de danska fogdarna. Dalaborg anfölls i september 1434 av en bondehär som belägrade huset i tre dagar och sedan satte eld på det. Anläggningen raserades och glömdes därefter.

Under medeltiden var jordbruket den huvudsakliga näringen på Dalboslätten. Det sädeslag som odlades mest i landskapet var korn medan havren, som senare skulle komma att spela en så viktig roll, bara svarade för 5 % av sädproduktionen. Troligen skedde odlingen i ett system med något slags fjärdingsträda, d v s marken låg i träda var fjärde år.

Under senare medeltid och fram till 1700–1800-talen var emellertid boskapsskötseln viktigare än åkerbruket. Den väsentliga inkomstkällan var försäljning av oxar, kött, hudar och smör, medan åkerbruket bedrevs mer till husbehov.

1750–1880

I skarp kontrast till den tidigare långsamma, mer statiska utvecklingen står den kraftiga expansion som inleddes under andra hälften av 1700-talet och som fortsatte under 1800-talet.

Det var främst tre faktorer som påverkade utvecklingen: en stark befolkningsökning, intensiv nyodlingsverksamhet, som hörde samman med förbättrad jordbruksteknik, samt en fortgående hemmansklyvning.

För Dalslands del blev denna utveckling mer påtaglig än i andra delar av landet. Mellan 1805 och 1865 fördubblades befolkningen, samtidigt som den brukade åkerarealen åttadubblades.

På 1700-talet upphävdes i viss mån de tidigare strikta bestämmelserna om hemmansklyvning vilket ledde till att hemmansklyvningen tog sin början på 1700-talet, men fortgick ända fram till 1860-talet. Det var främst de mindre hemmansdelarna (1/8 mantal) som steg i antal. Klyvningen möjliggjordes av den intensiva nyodlingsverksamhet som ägde rum samtidigt, både i skogstrakterna och på slättdal. I Sundals härad ökade åkerarealen från 2.328 hektar till över 30.400 hektar mellan 1805 och 1905. Huvuddelen av nyodlingen ägde rum under 1800-talets första hälft.

Expansionen framtvingades av och möjliggjorde samtidigt en kraftig befolkningsökning. Denna var också beroende av den minskade spädbarnsdödligheten och den ökade potatisodlingen. Tidigast var de självägande bönderna (om än på små och mellanstora gårdar) i majoritet, men tillväxten var starkast i småbondegruppen, vilket gjorde att antalet torpare och obesuttna samt blev fler än antalet självägande bönder. Detta var speciellt påtagligt på dalboslätten. Torpen lades på den sämre jorden i byarnas utkanter och i skogsgläntor. I Bolstad socken låg de flesta torpen i skogsområdet på vänerstranden och i Grinstad på norra stranden av Hjortens udde.

Utifrån dessa betingelser upplevde Dalsland en högkonjunktur utan tidigare motsvarighet i historiskt tid. Förändringarna inom jordbruket gjorde att havre- och potatisodling blev det som välståndet baserades på. Potatisen odlades som mat till den växande befolkningen och havren exporterades. I mitten av 1800-talet upphävdes de engelska spannmålstullarna vilket möjliggjorde en stor export till England från andra länder. Engelsmännen behövde havre till sina hästar i städer och i gruvdrift. Exporten från Dalsland utgick dels direkt från hamnarna i Väner och dels från Uddevalla.

Den ekonomiska utvecklingen påverkade naturligtvis också bebyggelsen, både kvantitativt och kvalitativt. Hemmansklyvningen medförde en stor nybyggnation av bostadshus och uthus på de nya gårdarna. Den största delen nybyggnation ägde ändå rum på alla de torp- och backstuguställen som blev till vid denna tid. Dessa byggnader var av annan karaktär än bondgårdarnas, och bestod av enkla timrade hus i en våning med torvtak. Till stor del är den bebyggelsen nu försvunnen.

Kvalitativt förbättrades framför allt bostadshusen. Men de ökade spannmålsskördarna ledde också till att ladorna blev större, medan fähusdelen i lagårdskomplexen oftast förblev små.

Bostadshusens standard förbättrades dels genom ökade utrymmen, dels genom tekniska och estetiska förbättringar. Mycket vanligt var att enkelstugorna fick två våningar, både genom ombyggnader och i nybygge. Byggnadstypen blev så vanlig vid denna tid i Dalsland, att den fått benämningen "dalslandsstuga".

Man började också brädfodra och rödfärga de timrade husen och taken i lades om med skiffer eller tegel i stället för torv och halm.

Kring mitten av 1800-talet genomfördes laga skifte, vilket syftade till att samla gårdarnas marker till en lott, för att underlätta utflyttning av en del gårdar från byarna, vilket också medförde stor nybyggnation av både bostadshus och uthus. I Dalsland innebar dock laga skiftet inte så stora förändringar (eller utflyttning i så stor utsträckning) som i vissa andra delar av landet, eftersom gårdarna ofta var ensamliggande och byarna i regel var mindre än t ex i Västergötland.

1880–1920

Omläggningen av jordbruket innebar att den tidigare balansen i jordbruket rubbades. Boskapsskötseln övergavs och man odlade på jorden så länge det gick. Detta system fungerade så länge som man genom sk bränning kunde få ny mark att odla på. Spannmålspriserna var höga, arbetskraften billig och exporten lönade sig i högsta grad.

Välståndet var emellertid ett fåtal besuttna förunnat. För de övriga innebar expansionen ett torftigt och ensidigt beroende uppehålle.

Missväxtåren 1867 och 1868 blev en katastrof för de obesuttna, som inte hade några marginaler i försörjningen. Under 1870-talet skedde en viss återhämtning, men på 1880-talet började utarmningen av jorden få konsekvenser, samtidigt som spannmålspriserna i Europa sjönk bl a eftersom man p g a bättre transportmöjligheter kunde importera billig spannmål från USA. Någon ny brukbar mark fanns knappast längre heller att tillgå.

De snabbt sjunkande konjunkturer ledde till massemigration och nedläggning av ett stort antal hemman. Det var framför allt de nyupptagna småbruken och de mindre torpställena som återigen blev öde.

Emigranterna utgjordes främst av yngre människor, och därför dröjde det inte länge förrän befolkningen minskade.

Slättdal drabbades hårdast av dessa förändringar, eftersom där inte fanns några binäringar att falla tillbaka på. Skogsområdena klarades sig bättre då skogen fått allt större betydelse och fungerade som ny inkomstbas i jordbrukets kris.

1890-talet och början av 1900-talet medförde en stabilisering av läget, även om emigrationen fortsatte, i mindre omfattning. På slättbygden började jordbruket att moderniseras och boskapsskötseln återupptogs, så att man återigen kunde sälja mejeriprodukter och kött. Hushållningssällskapet propagerade för dessa förändringar inom jordbruket, och betonade också vikten av mer rationella och hygieniska byggnader på gårdarna, speciellt då avseende lagårdarna. Propagandan gav resultat – på gårdarna började man alltmer att uppföra nya moderna lagårdar med fähusdel i sten eller tegel och ladudel i resvirkekonstruktion. De många småhusen ersattes allt mer av större enheter, med lagård, mjölkammare, stall och loge under samma tak.

Kring sekelskiftet gjorde nya drag sig gällande i bostadsbyggandet. Den korsformade planen med fyra rum grupperade kring en mursstock, s k västsvenskt dubbelhus, blev allt vanligare och på de större gårdarna dominerade den sexdelade herrgårdsplanen. Fasaderna målades alltmer med rödfärg eller ljus oljefärg. Tegel och spåntak dominerade och glasverandor ersatte de öppna farstukvisterna.

1920–1970

Under denna period förändrades jordbruket radikalt. Mekaniseringen och nationaliseringen, som inleddes efter krisen på 1880-talet, fortsatte och utvecklades. Jordbruksnäringen på slätten blev mer differentierad än den tidigare varit och den industriella hanteringen av jordbrukets produkter ökade. Så t ex byggdes ett andelsmejeri i Åsebro i Grinstad 1928. Avfolkningen av landsbygden ökade. Nu var det inte till Amerika de unga flyttade, utan till städerna. På 1940-talet upphörde statarsystemet och lantarbetarnas löner reglerades. Statarsystemet var inte speciellt utbrett i Dalsland, inte ens på slättdal, men regleringarna och förändringarna påverkade ändå jordbruksdriften i Dalsland. Från att ha varit en arbetsintensiv, folkrik och lågmekaniserad näring i början av 1900-talet, skapades förutsättningar alltmer för ett kreaturslöst högmekaniserat industrijordbruk.

Den administrativa organisationen förändrades mot större enheter. Bolstad kommun bildades och bestod av Bolstad, Erikstad och Grinstad socknar.

Kommunikationerna utvecklades och förbättrades – bilen blev var mans egendom, och därmed ökade avsalumöjligheterna för jordbrukets produkter och möjligheten att bo på landsbygden utan att ha sin utkomst från den. Bebyggelseutvecklingen påverkades naturligtvis också av dessa stora förändringar.

Nybyggnationen av ekonomibygnader var livaktig under de första decennierna av 1900-talet, för att sedan nästan avstanna helt. Man strävade efter stenmaterial i lagårdsdelen, även om den huggna granitstenen och teglet snart ersattes av betong och lättbetongsten.

Bostadshusbyggandet förändrades också med det funktionalistiska inflytandet från och med 1930-talet. Man byggde hus med rikare planlösningar och använde sig också av andra material än tidigare t ex tegel och betong. Fasadmaterialen varierar och kan vara slätputsade, i tegel, fasadtegel eller eternit, likväl som locklistpanel.

Övergången till nya byggnadsmaterial och byggnadstyper, även i bostadshusbyggandet, innebar i mångt och mycket en brytning med den gamla byggnadstraditionen med anor från medeltiden.

1970 - IDAG

Melleruds storkommun bildades i den stora kommunsammanslagningen 1972–1973. Före detta Bolstad kommun ingick som en del i den nya kommunen. Sammanslagningen genomfördes för att få större och mer rationella enheter för den kommunala verksamheten, och för att få tillräckligt stort befolkningsunderlag för t ex skolor och hälsovård.

Den statliga jordbrukspolitiken och dess åtgärder fick konsekvenser som var påtagliga för landsbygden och dess utveckling. Förutsättningarna ändrades så att endast storskaligt, specialiserat och högmekaniserat industrijordbruk är möjligt att bedriva. Sammanläggningar till större bruksenheter blev nödvändiga, liksom täckdikning och dylikt för att få större sammanhängande åkerareler. Förvärvslagen gjorde att det blev svårare att bosätta sig på landsbygden, om man inte ville eller kunde bedriva ett högintensivt halvindustriellt jordbruk. Konsekvensen blev att många gårdar blev öde eller endast användes som fritidsbostäder, medan jordbruksmarken utarrenderades. Detta är mycket påtagligt på dalbosläkten idag.

Kring 1970 började en intensiv nybyggnadsperiod för jordbruket i övergången till ett mer storskaligt drivet jordbruk. Förvaringsbyggnader och spannmålstorkar byggdes i stort antal på gårdarna. Byggnaderna (förutom silotorkarna) är huvudsakligen byggda i regelkonstruktion. De tidigare plankväggarna och panelfasaderna ersattes dock i stor utsträckning av lackerad plåt.

Bostadshusbyggandet på landsbygden under dessa år har i stor utsträckning utgjorts av elementbyggda kataloghus på enskilt belägna avstyckade mindre tomter.

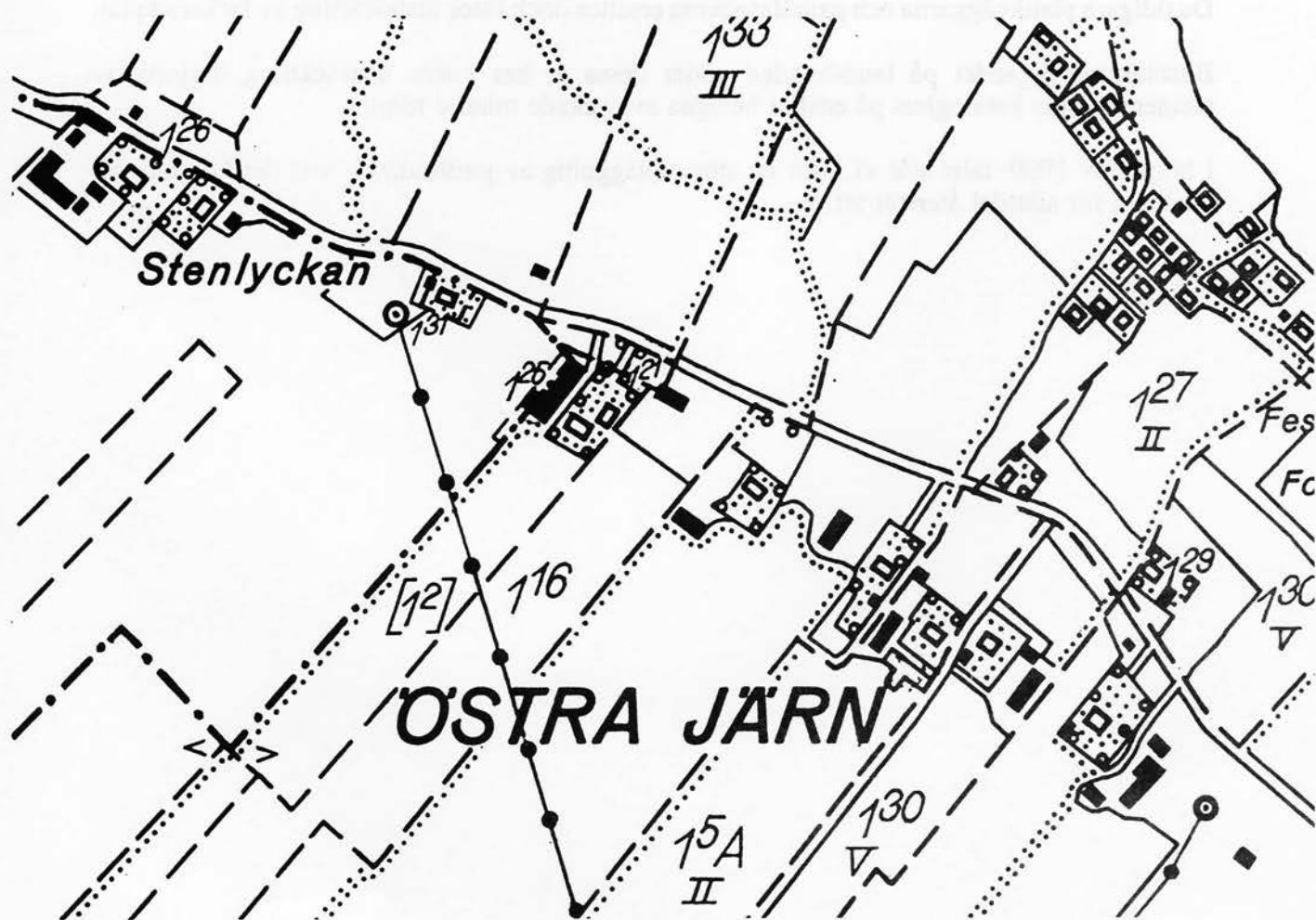
I början av 1990-talet står vi inför en stor omläggning av jordbruket – vad det kommer att innebära för slättdal återstår att se.

BYGGNADSTRADITION

BEBYGGELSENS PLACERING

Den dalsländska bebyggelsen har kännetecknats av små eller medelstora, ofta ensamliggande gårdar. Byarna har varit och är relativt små. I samband med hemmansklyvningen efter 1700-talets mitt ökade bybildningen en del. Tillhagen i Bolstad och Östra Järn i Grinstad är exempel på bybildningar där den äldre byns struktur är påtaglig även idag. Jordreformerna på 1700- och 1800-talet, vilka framför allt syftade till att reglera och föra samman varje gårds små och utspridda större lotter till färre men större sammanhängande enheter, medförde också en omfattande utflyttning av gårdar till nya tomtplatser. De flesta utflyttningarna skedde i samband med laga skiftet, kring mitten av 1800-talet. I Dalsland räknar man med att ungefär 30 % av gårdarna flyttades, och där igenom finns det på en del ställen fortfarande bybildningar med samma ålderdomliga struktur som tidigare, även om bebyggelsen glesats ut.

Östra Järn i Grinstad.

Vid laga skifte på 1840-talet flyttades tre gårdar av nio ut ur byn. (Ekonomisk karta 9C 1c).

Tillhagens by i Bolstad socken.

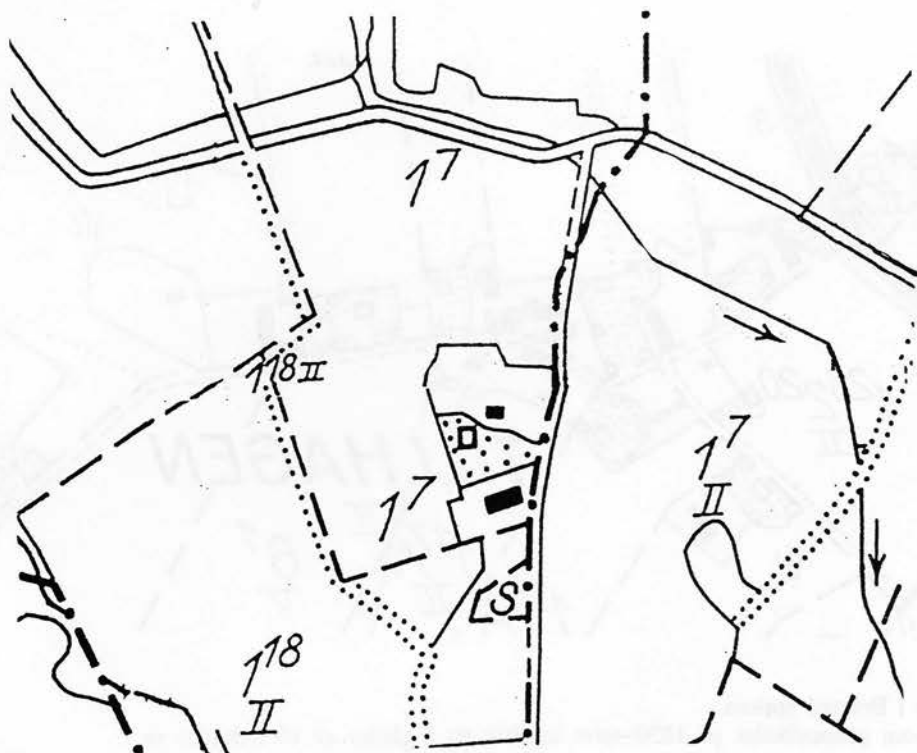
Laga skifte, som genomfördes på 1830-talet innebar att 8 gårdar av 16 flyttades ut.

GÅRDARNA

Jordbruksbebyggelsen i Dalsland tillhör det s k västsvenska traditionsområdet, vilket sträcker sig ett bälte från småländska höglandet västerut mot Värmland. Ett av huvuddragen är den s k **västsvenska gårdstypen**, vilken präglas av att mangårdsbygg-nader och fähusbyggnader är relativt klart åtskilda. Formeringen är dock inte sluten och bestämd som i andra delar av landet, utan mer fri och oregelbunden, samt anpassad efter terräng och markbeskaffenhet. Man kan urskilja två typer av gårdsanläggningar – den ena äldre, och den andra uppkommen under påverkan från boställen och herrgårdar. Den äldre gårdsgrupperingen består av två enheter med mangårdsbyggnad och en mindre bod för sig. Uthusen, oavsett om de är sammanbygda till en länga eller inte, ligger sedan för sig. Avskillnaden kan markeras, genom att bostadshuset ligger på en liten höjd, att husen ligger i en lite trädunge eller att en gårds- eller byväg går mellan och ytterligare avskiljer bostadsdel och fähusdel.

Berga 1:28, Grinstad socken. Bostadshuset är avskilt från ekonomibyggnaderna genom att vara beläget på en höjd.

Plan över Berga 1:28, Grinstad socken.
(Ekonomisk karta 9C 0b).

Den andra bebyggelsegrupperingen, med influenser från herrgårdar och boställen, är vanligast på litet större gårdar. Grupperingen liknar den tidigare beskrivna, men markeras ytterligare genom flyglar på var sida om bostadshuset. Avskillnaden markeras ofta också genom att mangården är omgärdad av hägnad som innesluter en trädgård.

Plan över Åker 1:16/Rörkärr, Grinstad socken.
Bostadsdelen är avskild från ekonomibygnaderna med hägnader och av en väg.
(Ekonomisk karta 9C 1b).

TRÄDGÅRDAR

Trädgårdarna i Sverige har medeltida anor, men fanns då endast på klostren och på de allra största gårdsanläggningarna. Vid mitten av 1600-talet började man, efter influenser från kontinenten, att anlägga stora trädgårdar på slott och säterier. De större gårdarna hade vanligen under 1800-talet och in på 1900-talet en vacker allé och en parkanläggning som omgav huvudbyggnaden. Exempel på detta kan man se på Kvantenburg i Bolstad.

På de mindre gårdarna anlades inte trädgårdar förrän man flyttats ut från den trånga bykärnan. Dock hade man ofta enstaka fruktträd, en kålgård samt en humlegård.

Efter skiftesreformerna fick man större möjligheter att anlägga trädgårdar med idéer från herrgårdar och säterier. Under decennierna kring sekeshiftet bedrevs också propaganda från bl a Hushållningssällskapen och "Nationalföreningen mot emigrationen", för att sprida kunskap om trädgårdsodling. Förutom att anlägga fruktträdgård och grönsaksland planterade man på bondgårdarna ofta större lövträd som lönn, oxel, alm, lind eller kastanj kring bostaden.

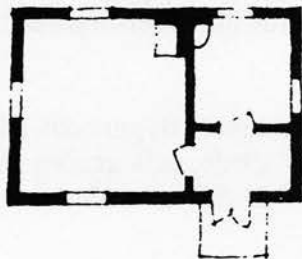
BOSTADSHUS

Enkelradiga hus

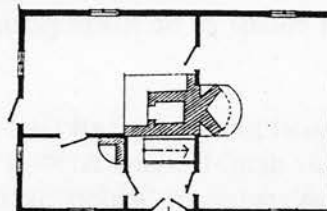
De vanligaste hustyperna i Dalsland under 1600- och 1700-talen var enkelstugan och parstugan. Endast ett fåtal byggnader från tiden före 1800 har påträffats i inventeringsområdet, men eftersom de finns representerade även senare i de inventerade socknarna behandlas hustyperna också här. Under 1800-talets början förändras bostadsbyggandet och en övergång till flera olika typer och en utveckling mot mer mångfasetterade planlösningar blir märkbar.

Enkelstuga

Enkelstugan finns belagd i arkivhandlingar i Sverige från 1600-talet, och typen är antagligen betydligt äldre. Den består av en enda stuga, vilken i äldre tid utgjorde det väsentliga bostadsrummet. Till stugan ledde en förstu, som i de tidigare byggnaderna gick tvärs över huset. Senare har förstun uppdelats så att en liten kammare bildas i dess bakre del. Så småningom förändrades kammaren till särskilt kök.

Enkelstuga

Enkelstuga med sidokammare

"Dalslandsstugan"

Ytterligare en variant av enkelstugan är den typ som var så vanlig i landskapet under en period att den fått benämningen "dalslandsstuga". Den är emellertid inte unik för Dalsland, utan finns även på andra håll i landet. "Dalslandsstugan" är en enkelstuga i två våningar och började uppföras genom påbyggnad eller som nybyggnad vid 1800-talets början. Dess förekomst överensstämmer tidsmässigt med landskapets högkonjunktur, ca 1800–1880.

"Dalslandsstugan" har funnits i hela landskapet, men har sitt kärnområde i området kring socknarna Gunnarsnäs och Dalskog. På slättdal är typen mer ovanlig, och i inventeringsområdet finns bara några välbevarade byggnader i norra delarna av Grinstad och Erikstad. Söder om Dalbergsån finns endast ett fåtal "dalslandsstugor".

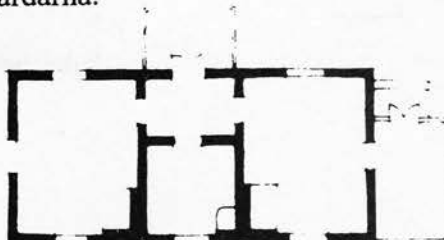

"Dalslandsstuga". Myckeläng 1:24, Erikstad socken.

Parstuga

Parstugan utgörs av två vanligtvis likstora rum på var sida, med ett smalare, mellanliggande parti bestående av förstuga och kammare. Planen har troligen uppkommit genom att man tillfogat ytterligare en stuga till enkelstugan. Under 1600- och 1700-talen var parstugan mycket vanligt på något större gårdar i Dalsland, liksom i övriga landet. Dominansen kan kanske förklaras med att det då enligt lag skulle finnas en gäststuga på gården. 1734 blev detta obligatoriskt endast på de större gårdarna, vilket gjorde att enkelstugorna blev vanligare igen.

I inventeringsområdet finns endast ett fåtal välbevarade parstugor. Byggnaden på bilden överst på sidan 17 är en av dem. Den har ett stort kulturhistoriskt värde, dels genom sin välbevarade exteriör, men också genom att "anderstugan" har kvar sin funktion som oinredd bod, vilket var vanligt på de äldre och mindre gårdarna.

Parstuga

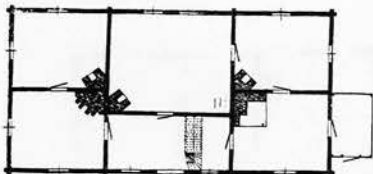
Parstuga på fastigheten Järn Östra 1:34 i Grinstad socken.

Dubbelradiga hus

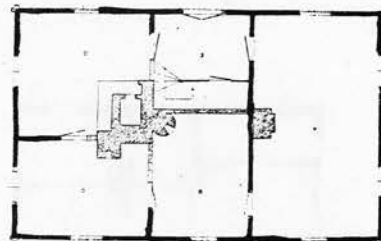
Genom inflytande från högreståndsbbyggandet, uppförde man på 1700-talet bostadshus med mer differentierade planlösningar. På herrgårdar och boställen uppfördes byggnader med fem eller sex-delade planlösningar, och det dubbelradiga byggnadsskicket spred sig sedan under 1800-talet även till bondgårdar, samt till mindre ställen under 1900-talet.

Salsbyggnad

En variant av de dubbelradiga husen är salsbyggnaden, (eller karolinerplanen). Den föreskrevs för officersboställen redan 1730. Impulsen gick sedan vidare till vissa större bondgårdar. Salsbyggnader finns i två typer: en sexdelad med en stor sal i mitten, eventuellt något utskjutande enligt barockmönster, eller en femdelad plan med sal på gaveln.

Hus med sexdelad plan och stor sal i mitten.

Hus med femdelad plan med sal på gaveln.

Salsbyggnaderna är oftast uppförda i två våningar och då har det övre planet i regel en enklare plan av parstugutyp.

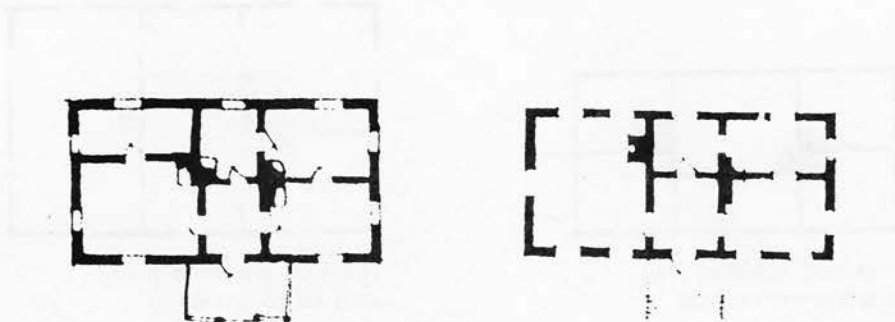
I inredningsområdet finns några byggnader av denna typ. Den kulturhistoriskt mest intressanta är prästgården i Bolstad, uppförd 1825.

Bolstad Prästgård.

Dubbelradhus

En annan typ av byggnader, med mestadels sexdelad planlösning, men utan den stora salen som finns hos salsbyggnaderna, är dubbelradhusen. Ursprunget kommer troligen från parstugans plan där stugrummen har avdelats i husets längdriktning. Medan salsbyggnaderna förekom på prästgårdar och officersboställen, är dubbelradhusen vanligt förekommande på mellanstora gårdar från och med sekelskiftet 1800. Dubbelradhusen är oftast uppförda i 1 1/2 våning.

Dubbelradhus

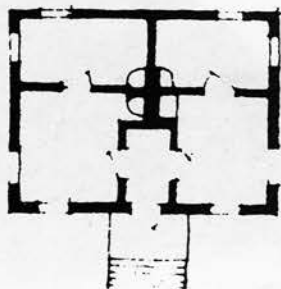
Rud 1:3 i Grinstad.

I inventeringsområdet finns ett antal välbevarade dubbelradhus, av vilka här kan nämnas Rud 1:3 (Grinstad) och tvillinghusen på Bodane (Bolstad).

Västsvenskt dubbelhus

Under slutet av 1800-talet och framför allt under de första decennierna av 1900-talen, blev det i västra Sverige mycket vanligt att bygga hus med en korsformig plan. Byggnaden har fyra rum formade kring den centralt belägna murstocken och blev så vanlig i Bohuslän, södra Västergötland, Dalsland och Värmland att den fått benämningen "västsvenskt dubbelhus".

De västsvenska dubbelhusen uppfördes oftast i 1 1/2 våning och till skillnad från i Bohuslän har hustypen i Dalsland oftast ingången från en veranda mitt på långsidan. Kring sekelskiftet målade man gärna de nybyggda husen med ljusa oljefärger och karaktäristisk för de västsvenska dubbelhusen är en ljus, vit eller beige fasad med fönsterbågar i starkare färger, t ex engelskt rött, grönt eller blått. Ett välbevarat hus av denna typ finns i Erikstad, Lerhult 1:9.

Västsvenskt dubbelhus

Lerhult 1:9, Erikstad. Uppfört 1915.

I inventeringsområdet finns även några västsvenska dubbelhus målade i rött med vita detaljer.

EKONOMIBYGGNADER

Ett karaktäristiskt drag för den dalsländska byggnadstraditionen har varit den sammanbyggda gårdslängan. Byggnaderna var oftast timrade med en central parloge, där lador, fähus och stall fanns i lägre tillbyggnader på sidan. Tillbyggnaderna var också timrade med egna gavlar, medan de enklare bodarna och uthusen var i stolpresning med tre väggar under snedtak.

Lagårdsbyggnad, Rådane Norra 1:71 i Grinstad.

Vanligt i Dalsland var också "skökor" eller "skäckor" på lagårdens långsidor. Dessa byggdes på så sätt att taket förlängdes mot marken och utrymmet som erhöles därunder byggdes in med bräder.

Ladorna har i Dalsland ofta haft ganska låga väggar, vilket också inneburit att man tvingats förstora portarna för att komma in med större jordbruksmaskiner. Då får man ett utseende på lagården som liknar "skökorna".

Ekonomibyggnader Gaseberg 1:23, Bolstad socken.

Vid tiden för laga skifte (ca 1830–1860) bestod bebyggelsen på en normalstor gård vanligen av mangårdsbyggnad, bod eller magasin, ladugårdslänga innehållande loge, lador, fähus och stall, samt vedbod och källare. På de gårdar som flyttades ut i samband med skiftet byggdes ibland, men inte alltid, nya ekonomibygnader. Den största förändringen av ekonomibygnadernas byggnadssätt ägde rum under decennierna kring sekelskiftet 1900. Då rationaliserades och mekaniserades jordbruket, samtidigt som det från flera håll propagerades för byggandet av större och mer rationella ekonomibygnader med många funktioner samlade under samma tak.

Timrad bod. Rådane Södra 3:29, Grinstad.

Timmer slutade att användas, både på ekonomiska och tekniska orsaker, och i stället blev regelstomme med plankväggar det vanligaste. Till djurstallsdelarna användes dock ofta timmer fram till tidigt 1900-tal. Vid denna tid började emellertid många djurstallar uppföras i huggen sten. Sten fick emellertid ge vika för det mer lätthanterliga maskinslagna teglet redan under 1920- och 30-talen. Övergången från trä till sten var framför allt hygieniskt betingad. Under 1930-talet avstannade den stora nybyggnationen av ekonomibygnader och det är byggnader från den här perioden som finns mest idag på medelstora och mindre gårdar.

Lagård i sten. Skåkerud 1:32, Erikstad socken.

Tillhagens soldatstom 501:2, Bolstad socken.

Fönster i lagård, Björkåsen 3:4, Grinstad socken.

Under 1940-, 50- och 60-talen uppfördes inte många ekonomibyggnader på gårdarna. Genom den nya jordbrukspolitiken som infördes omkring 1970 förändrades läget, och på 1970- och 80-talen uppfördes ett stort antal nya djurstallar, förvaringsbyggnader, maskinhallar och spannmålstorkar.

De i detta avsnitt beskrivna dragen hos bebyggelsen hör i huvudsak hemma hos allmogen. Eftersom jordbruket har varit den dominerande näringen i inventeringsområdet har dess bebyggelse givits störst utrymme i beskrivningen. Nedan presenteras emellertid en del andra kategorier av bebyggelse, som också finns representerade i inventeringsområdet.

STORGÅRDAR

I de inventerade socknarna finns några få större gårdar som varit adliga frälsegårdar eller säterier. Här märks framför allt de båda säterierna Kvantenburg och Västergården.

I slutet av 1200-talet infördes det värdsliga frälseståndet av Magnus Ladulås. Säterierna ägdes och beboddes av frälsemän och formerades av Erik XIV år 1560. Han bestämde att adelsmännen skulle få ståndsensliga boställen och att greve skulle ha minst tre, friherre minst två och vanlig adelsman minst ett säteri. En reduktion, som innebar att många frälsegårdar drogs in till Kronan för att öka statens skatteintäkter, genomfördes 1680. Efter reduktionen kom många frälsegårdar att ingå i indelningsverket som officersboställen.

Bebyggelsen på storgårdarna skilde sig i många avseenden från allmogens, men framför allt genom att den var mer påkostad. Huvudbyggnaden (corps de logi) uppfördes i enlighet med rådande arkitektoniska ideal och ofta med flyglar i samma stil. Storgårdarna hade naturligtvis också fler och större ekonomibyggnader än de mindre gårdarna.

Kvantenburg. Huvudbyggnad med flyglar uppförda under 1700- och 1800-talen.

BOSTÄLLEN

Till den agrara bebyggelsen hör även boställen för präster, militära befäl och civila ämbetsmän.

I två statliga resolutioner från 1720 och 1727 stadgas att allmogen har skyldighet att bygga sju stycken hus på prästgårdarna. Här anges även byggnadernas storlek och utseende. Prästgårdarna skilde sig ofta från de vanliga gårdarna genom storlek och utformning. Bolstads prästgård är exempel på en sådan anläggning från 1825. Komministern var kyrkoherdens medhjälpare. På 1680-talet fick han eget boställe anvisat av kronohemmanen. Han skulle emellertid själv uppföra och underhålla byggnaderna, varför de inte skiljer sig nämnvärt från den agrara byggnadstraditionen.

1682 infördes det militära indelningsverket. I samband med detta försåg kronan officerarna med boställen, vilka de var skyldiga att bebo, underhålla och bruka. Byggnaderna uppfördes efter fastställda mönsterritningar – de äldsta från 1687 och de yngsta från 1836. Byggnadernas storlek och utseende varierade efter befälsgrad och efter rådande stilideal. I inventeringsområdet har t ex Kronäckerud varit officersboställe och Adamsrud mönsterskrivarboställe. (Båda ligger i Erikstad socken).

Bönderna indelades i rotar som hade till uppgift att förse en soldat med torp och lön. Soldattorpen utgjordes av mindre bostadshus (ofta enkelstugor) och några få mindre uthus.

Även de civila ämbetsmännen, t ex länsman, hade sina boställen. Äckerud 3:2, Kronäckerud i Erikstad är exempel på ett sådant boställe.

TORP OCH LÄGENHETER

Torpbebyggelsen på gårdarnas utmarker ökade kraftigt under 1800-talet till följd av den starka befolkningsökningen och de förändringar som laga skiftet innebar. Till torpen hörde ett mindre stycke land, och som betalning gjorde torparen dagsverken på gården. Bebyggelsen utgjordes av mindre stugor och några ekonomibyggnader. I inventeringsområdet har det framför allt funnits torpbebyggelse i skogsområdet på vänerstranden. Många av de som emigrerade till Amerika i slutet av 1800-talet kom från dessa områden, varför en stor del av torpen kom att stå öde och så småningom raserades eller revs. Vid Dalbergsån har det på vissa ställen byggts flera torp och backstugor på samma plats. Strätestan och Grossestan är exempel på sådana. Denna bebyggelse finns emellertid inte kvar idag.

När torpet eller backstugan friköptes förvandlades den till en lägenhet där innehavaren ägde sin fastighet – till skillnad från torparen och backstugusittaren.

VILLA- OCH EGNAHEMSBEBYGGELSE

Med villa menas en friliggande enfamiljsbostad omgiven av natur eller trädgård. Villan har sitt ursprung i antikens Rom men har haft olika form, utseende och funktion genom tiderna. Den moderna villan skapades i England och Tyskland i slutet av 1800-talet och influerade även byggandet i de skandinaviska länderna i början av 1900-talet. Planlösningarna blev friare och mer komplicerade, samtidigt som t ex brutna tak och liggande ljus panel blev vanligare.

En del villor av denna typ uppfördes även på bondgårdarna, men de finns framför allt i städer och samhällen. I inventeringsområdet finns villabebyggelse, uppförd under olika perioder framför allt i Erikstads stationssamhälle, i Åsebro och vid Bolstad kyrka.

Egnahemsrörelsen startade i Sverige kring sekelskiftet. I syfte att bl a minska emigrationen, utbetalades förmånliga statliga lån till människor som ville starta egna småbruk från och med 1905 och ända in på 1930-talet.

FRITIDSHUS

På norra stranden av Hjortens udde finns två större områden med fritidshusbebyggelse. De började i huvudsak byggas under 1960-talet. Bostadshusen är ofta av relativt enkel karaktär, uppförda i regelverkskonstruktion. I övrigt används många av bostadshusen på de äldre torpen och på de mindre jordbruksfastigheterna som fritidshus idag.

OFFENTLIGA BYGGNADER

Skolor

Skolundervisningen sköttes före 1842 av kyrkan. 1842 års folkskolestadga ålade församlingarna att inom fem år uppföra en fast skola. Ute i socknarna drog man emellertid gärna i det längsta ut på byggandet och undervisningen flyttade ofta runt på gårdarna.

I inventeringsområdet finns flera byggnader som använts som skolor under längre perioder. Här kan nämnas Kvantenburgs skola, Gillesbyns skola (båda i Bolstad socken) samt småskolan och folkskolan i Grinstad. På 1950-talet flyttades all undervisning till den nyuppförda skolan i Åsebro.

Folkrörelsebyggnader

Under andra hälften av 1800-talet spred sig väckelserörelsen och frikyrkoförsamlingar bildades efter konventikelpakatets upphävande 1858. I de inventerade socknarna har funnits några mindre friförsamlingar, som också byggt egna missionshus.

I Bolstad hölls första pingstmötet år 1930. 1934 stod församlingens kapell färdigt på Kleven 1:14. 1946 byggde församlingen ytterligare ett kapell på Södra Rödjan 2:5 i Bolstad. Detta såldes 1960 till EFS.

Erikstads Friförsamling bildades 1893. 1920 uppfördes kapellet på Skåkerud 1:39. Församlingen bytte namn till Erikstads Missionsförsamling år 1942.

Grinstads Friförsamling bildades 1873 och man påbörjade genast byggandet av ett missionshus i Hede (Hede 1:21). Byggnaden stod färdig 1876, och har förändrats genom ombyggnader under 1900-talet. 1927 byggde församlingen ytterligare ett kapell – Klöveskogs missionshus. 1938 ändrades namnet till Grinstad Missionsförsamling.

Klöveskogs missionshus, Udden 1:34.

1944 bildades även en baptistförsamling med 16 medlemmar i Grinstad, och 1951 en Smyrna-församling.

Kring 1900 började Evangeliska Fosterlandsstiftelsen sin verksamhet i Bolstad. Man hade emellertid ingen fast lokal förrän 1947, då man hyrde in sig i skolan i Norra Hagen. 1960 köpte man pingstkapellet på Södra Rödjan för mötesverksamhet.

I alla tre socknarna finns s k bygdegårdar, uppförda på 1930-50-talen och avsedda att användas för många olika ändamål. Byggnaderna uppfördes genom andelsteckning och frivilligt arbete.

Vid Korpås i Bolstad, vid stranden av Dalbergsån, finns en bastu som uppfördes på 1930- eller 1940-talet. Den var allmän och drevs av en särskild bastuförening, tillsammans med Röda Korset och med visst kommunalt anslag. Byggnaden används fortfarande som bastu, men är nu privat.

Under 1930- och 40-talen bildades idrottsföreningar i alla tre socknarna i inventeringsområdet. 1963 slogs de tre samman och bildade Åsebro IF. 1968 invigdes den nya idrottsplatsen Rudevi. Anläggningen tillkom genom kommunala bidrag och ideella insatser. 1974 invigdes också en festplats intill idrottsplatsen.

Under 1900-talets början fanns skytteföreningar som uppförde skjutbanor. I inventeringsområdet fanns skjutbanor vid Bön i Erikstad, i Klöveskog i Grinstad samt vid Korpås i Bolstad.

Social verksamhet

Fattigvården sköttes under medeltiden av kyrkan och efter reformationen av staten. Kyrkan har emellertid ofta även i senare tid haft ett visst inflytande över äldre- och fattigvård. Under 1800-talet fanns fattighus belägna på prästgårdens mark i Bolstad. I Grinstad lär fattighus ha funnits på följande ställen: Askedalen, Jakobsyn, Spirekasen och Norra Rådane. I Erikstad fanns en fattigstuga vid Skälebol. Denna revs när järnvägen byggdes på 1870-talet.

På 1930-talet uppfördes Renströmska stiftelsens ålderdomshem i Bolstad. Stiftelsens mål var att uppföra en byggnad som skulle tjäna som församlingshem, ålderdomshem och sjukhem. Ålderdomshemmet var i drift till 1980.

På 1960-talet byggdes både vid Bolstad kyrka, Grinstad kyrka och i Erikstads samhälle ett antal servicelägenheter för äldre.

Industriell verksamhet

Kvarnar och sågar

De fall som bildats i Dalbergsån och Frändeforsån har utnyttjats av människan under en lång period.

Kvarnverksamhet finns belagd i inventeringsområdet sedan slutet på 1400-talet. Det äldsta materialet rör Tängelsbol i Frändeforsån.

Sammanlagt har det funnits tio kvarnar i inventeringsområdet och verksamheten hade störst omfattning under 1800-talet. Vid Åsebro har det funnits fyra kvarnar, nämligen Nygårdens kvarn, Nygårdsåkers kvarn (Store kvarnen), Bodane kvarn (Brokvarnen) och Ruds kvarn. Idag finns här Åsebro kvarn.

Längre upp i Dalbergsån låg Prästgårdskvarnen, som hörde till Bolstad Prästgård. I Erikstad fanns Mellankvarnen samt Rödjans kvarn, där det även bedrivits sågverksamhet.

Där Vena kvarn och kraftstation ligger idag har det tidigare funnits tre stycken kvarnar – Bön, Lefors och Tängelsbol. Alla kvarnarna var hjulkvarnar med vertikalt stående vattenhjul. Böns kvarn och Mellankvarnen var de som var störst kring 1800, och de hade bågge två par stenar.

På Kvantenburg byggdes en väderkvarn för malning år 1815. (Denna finns inte kvar).

En vattendriven såg anlades vid Rödjans kvarn år 1864. Sågen hade en flerbladig träram, som 1921 byttes mot en järnram. Sågen lades ner 1948.

I Kårebyn (Kårebyn 1:65) drev Johannes Andersson under 1960- 70-talet en ramsåg, och här har även funnits smides- och snickeriverkstad.

I Åker (Åker 1:11) i Grinstad har bedrivits sågverksamhet sedan 1929 och den sågen används fortfarande.

I Stockenäs i Grinstad fanns en såg i drift mellan åren 1905 och 1958.

Övriga industrier

Några större industriella anläggningar har inte funnits inom inventeringsområdet.

Vid Åsebro fanns förutom kvarnar, under 1800-talet även en del andra verksamheter såsom färgeri och garveri. Under 1900-talet har här funnits en smidesverkstad med viss tillverkning. Mindre smedjor har också funnits på bl a Ödetorp, Berg och Mossen i Grinstad.

Mindre (gårds)mejerier anlades i stort antal under slutet av 1800-talet och sådana fanns bl a vid Finnetorp, Krynebol, Norra Hagen och Rådane i Grinstad socken, vid Vena, N Rödjan och Lillebyn i Bolstad. I Erikstad fanns ett mejeri på Björnebol som drevs fram till 1938. Av detta finns tre byggnader i trä kvar. De flesta av dessa mindre mejerier lades ner under 1930- och 40-talen.

I Åsebro i Bolstad uppfördes ett andelsmejeri 1928 (Rud 1:5). Här fanns även en andelstvättstuga. 1958 lades verksamheten ner och istället tillverkades glass. Byggnaden finns kvar men används nu för andra ändamål.

I Grinstad, vid Näs, har torv utvunnits. Kring sekelskiftet började man i Sverige använda torv, både som bränsle och som gödsel (torvströ). Vid Näs västra torvmosse började utvinningen 1918. "Nordals & Sundals Andelstorv ströförening" stod som ägare och den bestod av bönder från Grinstad och omkringliggande socknar. Verksamheten bedrevs fram till 1968 med växlande lönsamhet. Byggnaden står kvar, men eftersom den inte använts på länge är den i relativt dåligt skick.

Tegelbruk har funnits vid Kvantenburg, men av det finns inga synliga spår kvar idag.

I Södra Rödjan 2:7 i Bolstad fanns en skofabrik som gjorde tofflor, sandaler och arbetsskor på 1930-talet fram till 1943. Fabriken hade som mest ett 15-tal anställda. Tidigare i (mellan 1922 och ca 1930) tillverkades träskor i Mellankvarnen i Erikstad och möjligen är det denna fabrik som flyttats till södra Rödjan på 1930-talet.

I Jakobsbyn drivs idag en plantskola i större skala, vilken också kan räknas till den industriella verksamheten i området.

Generellt kan sägas att den industriella verksamheten i området inte har varit speciellt omfattande, och i många fall har den haft direkt anknytning till jordbruket.

Spannmålsmagasin

Ett antal större spannmålsmagasin för förvaring av säd har funnits i socknarna. I Bolstad fanns magasin vid Bodane, Dalbergså och Varholmen. I Erikstad byggdes tre stycken i samband med att järnvägen anlades. De låg alla tre intill järnvägen i Erikstads stationssamhälle. Det äldsta finns kvar och används idag som garage.

Affärer

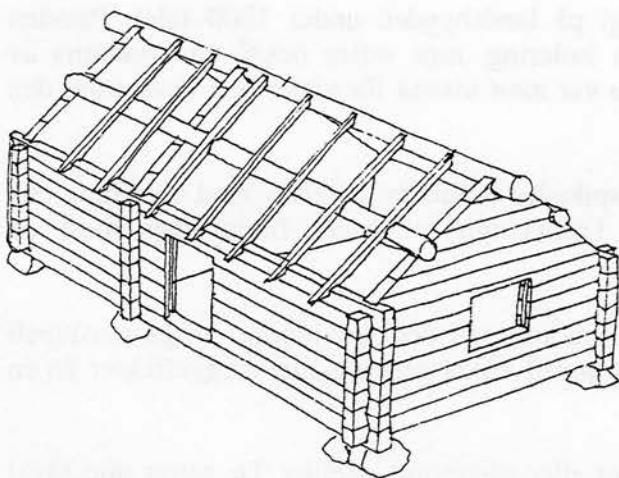
Affärer har funnits ett stort antal i de tre socknarna. I dag finns det en lanthandel i vardera Bolstad, Erikstad och Grinstad. Av byggnader som tidigare fungerat som affärer kan nämnas Åker 1:6, Västanväga i Grinstad.

BYGGNADSTEKNIK

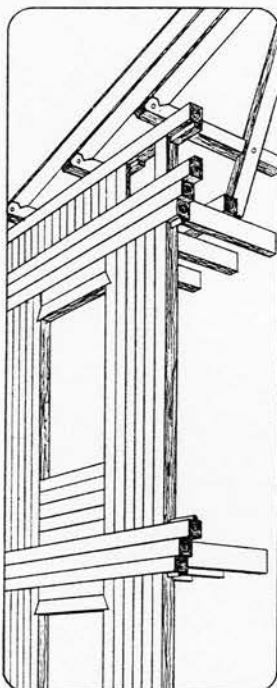
För att kunna ta tillvara och bevara den äldre bebyggelsen måste man veta hur byggnaderna är uppförda och hur olika material och tekniker fungerar. Följande redovisning skall ses som en introduktion i området, och inte som en fullständig redovisning.

STOMKONSTRUKTION

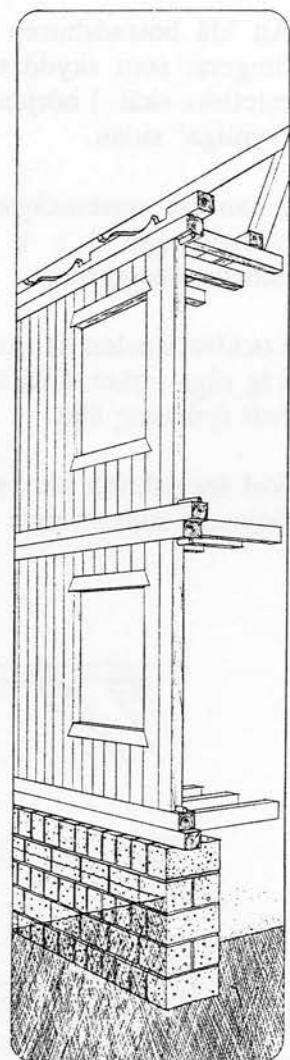
Trä är det vanligaste byggnadsmaterialet i både ekonomibyggnader och bostadshus. Fram till slutet av 1800-talet var den vanligaste tekniken knuttimring. Av tekniska och ekonomiska skäl ersattes knuttimringen under decennierna kring 1900 av stående timmer, s k resvirke, eller av plankstommar. Kring mitten av 1900-talet började husen att uppföras i regelverkskonstruktioner.

Knuttimring.
(Bild ur "Så renoveras torp och gårdar").

Restimmerkonstruktion.
(Ur "Så byggdes husen").

Resvirkeskonstruktion.
(Ur "Så byggdes husen").

I lagårdarna ersattes timret först av gråsten och sedan av tegel. Stenmaterialen började användas av hygieniska skäl. Senare under 1900-talet uppfördes lagårdarna i konststen eller betong.

GRUND

De enklare knuttimrade byggnaderna har oftast stenar lagda under knutarna. Mellan hörnstenarna lades också ofta stenar som utfyllnad. De större gårdarnas bostadshus hade redan relativt tidigt en hög sammanhängande stenfot. Denna var ibland sammanfogad med kalkbruk.

Den huggna stenen, s k kvadersten, började användas i slutet av 1800-talet. På 1920- och 30-talen ersattes den huggna stengrunden av en gjuten betonggrund.

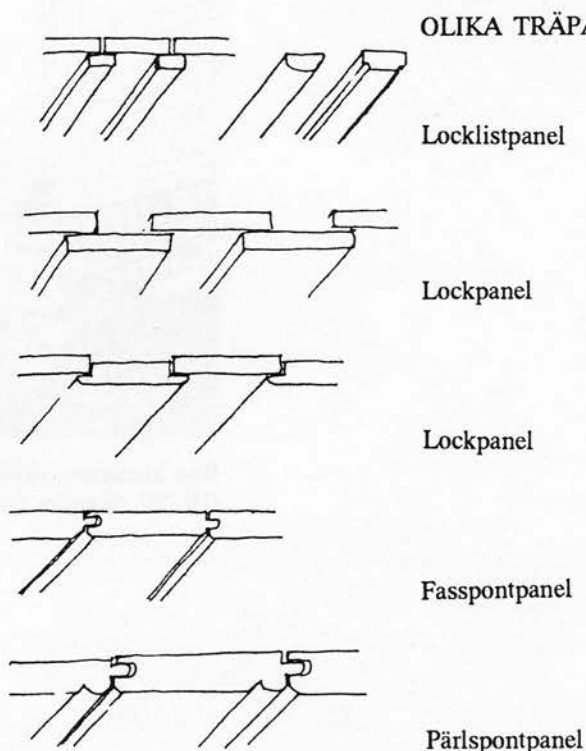
FASADMATERIAL

Att klä bostadshusen med panel blev vanligt på landsbygden under 1800-talet. Panelen fungerar som skydd mot röta och som extra isolering, men sattes också på fasaderna av estetiska skäl. I början kläddes de fasader som var mest utsatta för väder och vind, samt den "synliga" sidan.

Innan det maskinsågade virket blev vanligt, spikades brädorna växelvis med toppända och rotända upp i s k vankantad lockpanel. Denna typ av panel finns idag mest på ekonomibygnader.

Locklistpanelen är vanligast på bostadshusen och kom när det blev möjligt att på maskinell väg såga virket. Ofta är läkten försedd med en profil vilket ger mjukare skuggeffekter än en helt fyrkantig läkt.

Vid sekelskiftet blev spontade brädor (fasspont eller pärlspont) vanliga. De sattes upp såväl liggande som stående i olika mönster.

(Ur: Thurell S, "Vård av trähus").

En del timmerbyggnader har också reveterats med puts för att likna stenbyggnader. På ett nät som fästs med spik på fasaden läggs putsen på och blir ett skyddande och tåligt fasadmateriäl. Reveteringen slog igenom på allvar vid slutet av 1800-talet, både när det gällde nya byggnader och äldre hus.

Puts finns också som fasadbeklädnad på sten- och tegelbyggnader i inventeringsområdet, t ex på kyrkorna.

De senaste decennierna har de traditionella fasadmaterialet på nybyggda hus till stor del ersatts med konststen (mexitegel) och betongsten, samt grov lockpanel, som är vanligt på t ex kataloghusen.

FÄRG

Att måla sina bostadshus med röd slamfärg (Falurödfärg) blev vanligt i mer välbärgade miljöer redan på 1600-talet. Att måla trähusen röda var ett sätt att få dem att mer se ut som de finare stenhusen. På landsbygden blev rödfärgningen allmän först under 1800-talet. Ekonomibyggnaderna rödfärgades senare än bostadshusen. Slamfärgen har en viss verkan mot röta. Starkt förknippade med den röda slamfärgen är de vita, oljefärgsmålade detaljerna som t ex fönsterbågar, foder, knutbrädor och vindskivor. Att vitmåla dessa detaljer blev vanligt kring 1900. Tidigare målades ofta endast fönsterbågarna.

Under 1700-talet började herrgårdar och större ställen att målas i ljusa oljefärger. Under decennierna kring sekelskiftet 1900 blev det vanligt även på mindre bostadshus på landsbygden, speciellt på byggnader som uppfördes i sk panelarkitektur.

Vitt, beige, gult och ljusgrönt var vanliga färger på fasaderna. Jord- och järnoxidpigmenten såsom grön och brun umbra, guldockra, engelskt rött, och kromoxidgrönt var vanliga i färger som användes till detaljer och listverk.

TAK

Den vanligaste typen av tak är naturligtvis sadeltaket. Kring sekelskiftet 1900 blev det vanligare med andra former av tak, så som valmade tak och mansardtak. På 1920-talet var det valmade taket mycket vanligt. Funktionalismens inflytande på 1930-talet medförde ofta takformer som var flacka, men pulpet- och topptak användes också.

Sadeltak

Valmat tak

Mansardtak

Pulpeltak

Halvvalmat tak

Säteritak

De vanligaste taktäckningsmaterialen i äldre tid var torv och halm.
I inventeringsområdet finns enstaka exempel på dessa bägge takläggningstekniker kvar.

Halmtak på uthus. Göbyn 1:25, Erikstad socken.

Torv som takmaterial på bostadshusen avlöstes av tegel. Detta skedde på de större bondgårdarna i Dalsland vid 1800-talets början. Den äldsta formen av tegelpanna är den enkupiga, medan den tvåkupiga blev vanlig från och med slutet av 1800-talet. Teglet kom från de lokala tegelbruken i landskapet. Det har bl a funnits ett tegelbruk vid Kvantenburg.

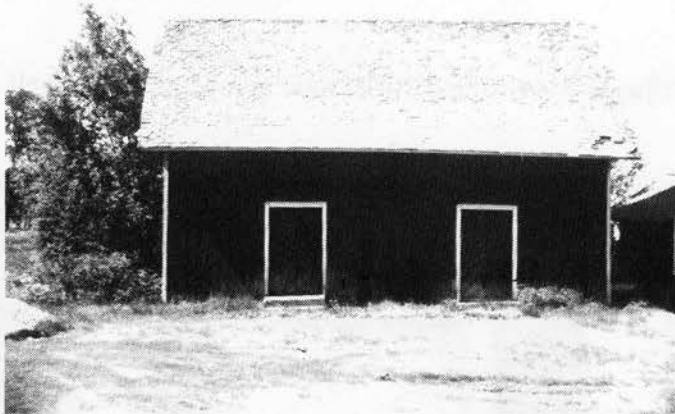

Enkupigt tegel på uthus. Hagen N 4:10, Gnistad socken.

Tvåkupigt tegel på uthus, Skåkerud 2:1, Erikstad socken.

I inventeringsområdet har också skiffern haft stor betydelse som takmaterial fr o m slutet av 1700-talet och under 1800-talet. Skiffer är vanligast på större mangårdsbyggnader, men det finns också mindre byggnader och uthus som har tak täckta med skiffer.

Uthus med skiffertak. Töra 1:2, Bolstad socken.

Spån började användas som takmaterial i slutet av 1800-talet då det blev möjligt att hyvla spån i större skala. Brandförsäkringspremierna på byggnader (framför allt bostadshus) med spåntak blev emellertid mycket höga, varför användningen gick tillbaka till förmån för teglet.

Falsade plåttak har förekommit på en del byggnader från slutet av 1800-talet och framåt, men är vanligast på hyreshus och större villor i städerna. Inte förrän på 1940- och 50-talen började eternit och korrugerad plåt användas som takmaterial.

YTTERDÖRRAR

I äldre hus var den dubbla inåtgående paneldörren vanligast. Panelen kan vara liggande eller diagonalställd bildande olika mönster.

Uthusdörr. Skåkerud 2:1, Erikstad socken.

Äldre dörr till bostadshus. Blikserud 3:1, Grinstad socken.

Ofta har dörrarna överljus (kattöga) med varierande antal rutor av enkelt glas.

Råskogen 1:7, Erikstad socken.

Myckeläng 1:24, Erikstad socken.

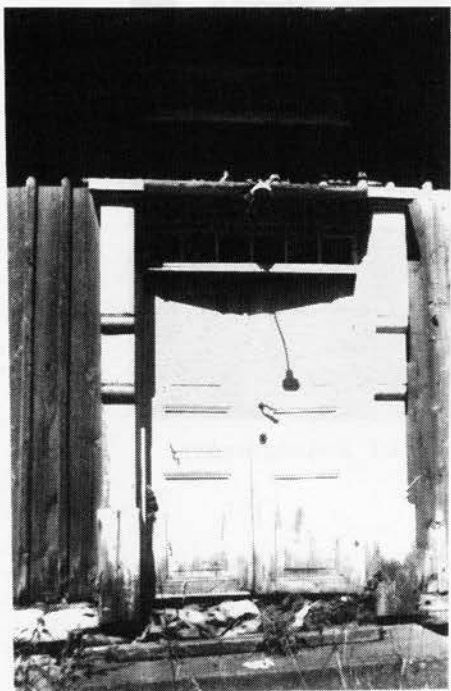
Hagen N 1:32, Bolstad socken.

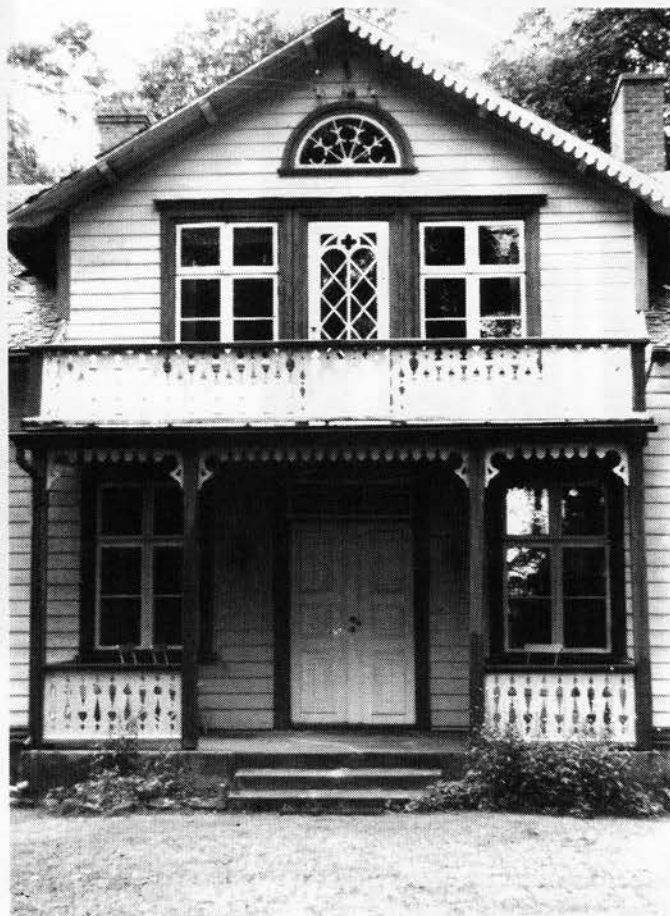
På ekonomibyggnader finns paneldörrarna kvar i enklare utförande. De består för det mesta av liggande fas- eller pärlspontpanel som spikats på enkla ramverk.

Efter hand ersattes paneldörrarna på större bostadshus med spegel- eller ramverksdörrar. Antalet speglar har varierat i olika tider, liksom portalomfattningarnas utseenden.

Vid sekelskiftet 1900 fick många hus en tillbyggd glasveranda eller enklare pelarveranda. Dörrar från denna tid är oftast spegeldörrar med glasad överdel.

Spegeldörr med överljusfönster.
Åckerud 4:69, Erikstads socken.

Spegeldörr med pelarveranda.
Åmot 1:2, Bolstad socken.

Dörrarna har ofta haft avvikande färgsättning gentemot husets fasad. Gula, gröna, bruna eller engelskt röda dörrar har varit vanligast. Uthusdörrarna målades oftast med trätjära eller rödfärg.

FÖNSTER

Fönsterglas var i äldre tider dyrt och måste importeras. Det var dessutom svårt att göra stora glasrutor och därför bestod 1600- och 1700-talens fönster av små glasrutor sammanhållna av blyspröjsar. På 1700-talet blev det möjligt att göra större rutor och då började man använda träspröjs. Under 1800-talet var de fyr- och sexdelade fönstren vanligast. Kring 1900 kom en ny fönstertyp det s k krysspостfönstret (losholzfönstret) med fast tvär- och mittpost.

Skåkerud 2:1, Erikstad socken.

Adamsrud 1:1, Erikstad socken.

Hus uppförda på 1910-talet har ibland denna typ av fönster med mångspröjsade övre lufter, vilket är karaktäristiskt för jugendstilen. Under 1920-talet blev det åter vanligt med tvåluftsfönster med sex rutor. Under 1900-talet har fönstren successivt blivit större och större med färre antal spröjs. Teknisk utveckling har gjort det möjligt att göra större och planare glas. De hela s k perspektivfönstren började användas på 1950-talet.

Ekonomibyggnaderna har ibland fått äldre fönster från bostadshusen när de bytts eller huset rivits. Under 1800-talets andra hälft var det också vanligt att ge uthusen fönster med fantasispröjsning med t ex kryss, kvadrater ställda på hörn eller lunettfönster med solfjäderspröjs.

KULTURHISTORISKT VÄRDE

Kulturhistoriskt värde är de värden som kan tillmätas en byggnad eller miljö utöver dess nyttovärden. Det är svårt att ge en klar och entydig definition av begreppet. De kulturhistoriska värdena är i högsta grad kvalitativa, och därmed också mer svårgripbara och svårdefinierbara än de rena nyttovärdena (bruksvärdena).

Kulturhistoriskt värde utgörs inte bara av enstaka byggnader, utan består ofta också av sammanhängande miljöer, där byggnader tillsammans med annat bildar en helhet. En gårdsanläggning på landsbygden utgörs ju inte bara av mangårdsbyggnaden och ekonomibyggnader, utan i den kulturhistoriska bedömning bör även inbegripas t ex bebyggelsens placering, vägsträckning, hägnader och omgivande odlingslandskap. En välbevarad helhetsmiljö har större kulturhistoriskt värde än en enstaka byggnad ryckt ur sitt sammanhang. Likaså kan enklare hus ha stor betydelse i landskapsbilden och tillsammans göra miljöer med högt kulturhistoriskt värde.

Det kulturhistoriska värdet används som motiv för bevarande. Det urval byggnader och miljöer som redovisas i inventeringsrapporten bör bevaras eftersom de på olika sätt besitter kulturhistoriskt värde. I beskrivningarna av den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen redogörs för de värden som gör den värd att bevara. Det kulturhistoriska värdet används även som vägledning för vilka åtgärder som behövs vid vård och underhåll. Detta innebär att t ex en byggnad som i huvudsak är kulturhistoriskt värdefull ur byggnadstekniskt hänseende kanske inte skall behandlas på samma sätt som t ex en byggnad som har kulturhistoriskt värde främst beroende på den person som bott och verkat där.

På vilket sätt bebyggelsen ska tas om hand redovisas mycket översiktligt i kapitlet "Byggnadsvård, Allmänna råd" sid 131. Det finns också möjlighet att kontakta länsmuseet för råd och hjälp i dess frågor.

Som grundläggande kulturhistoriska värden kan man se **dokumentvärden** och **upplevelsevärden**.

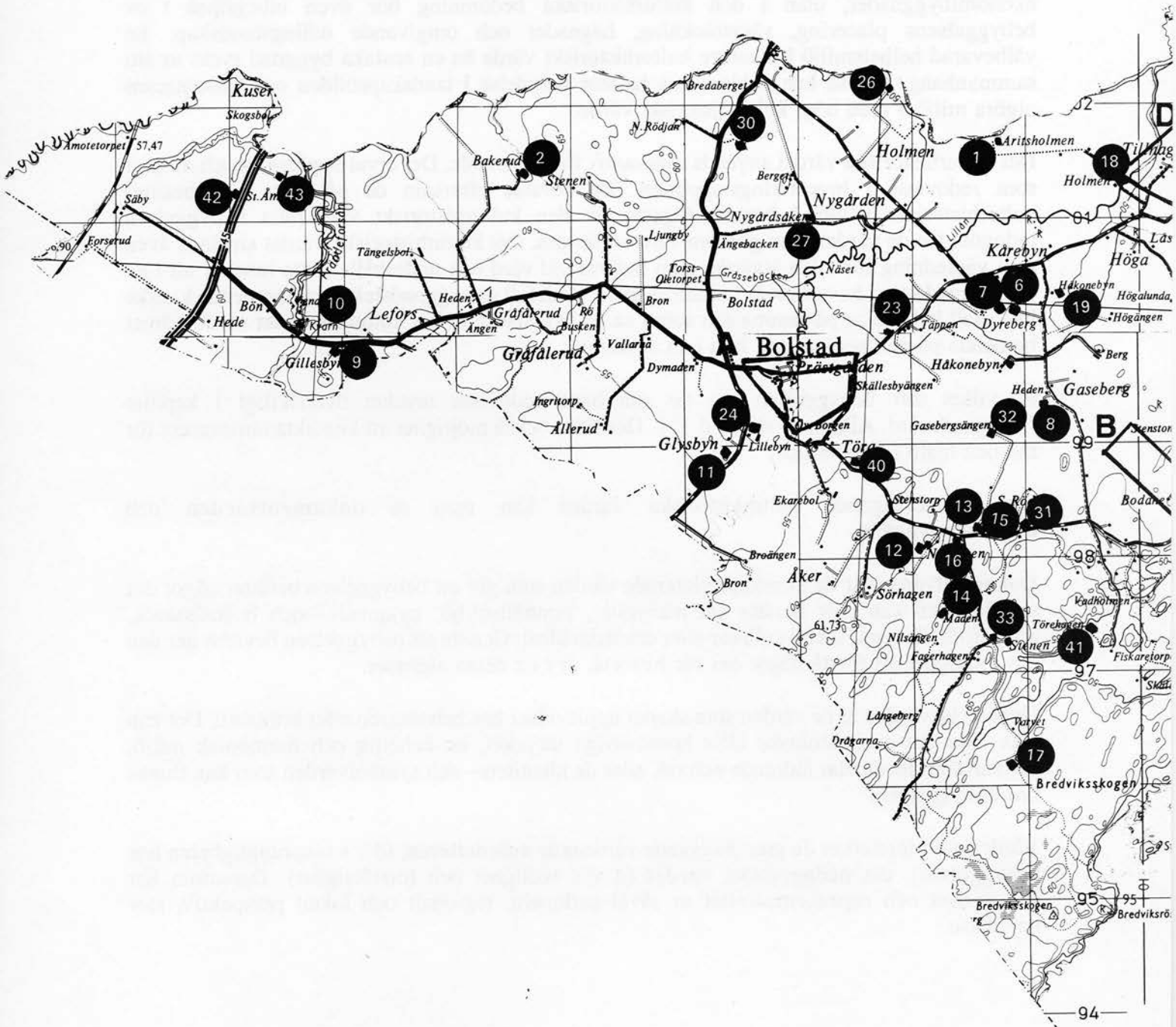
Dokumentvärden är de kunskapsrelaterade värden som gör att bebyggelsen berättar något om sin tid. Den kan t ex berätta om näringsliv, samhällsmiljö, byggnads- och bostadsskick, arbetsförhållanden, sociala villkor eller estetiska ideal. Genom att bebyggelsen bevaras ger den oss möjlighet att förstå något om vår historia, ur t ex dessa aspekter.

Upplevelsevärden är de värden som skapar upplevelser hos betraktaren eller brukaren. Det kan t ex vara det arkitektoniska eller konstnärliga uttrycket, en enhetlig och harmonisk miljö, patinan som förmedlar åldrande och tid, eller de identitets- och symbolvärden som kan finnas hos bebyggelsen.

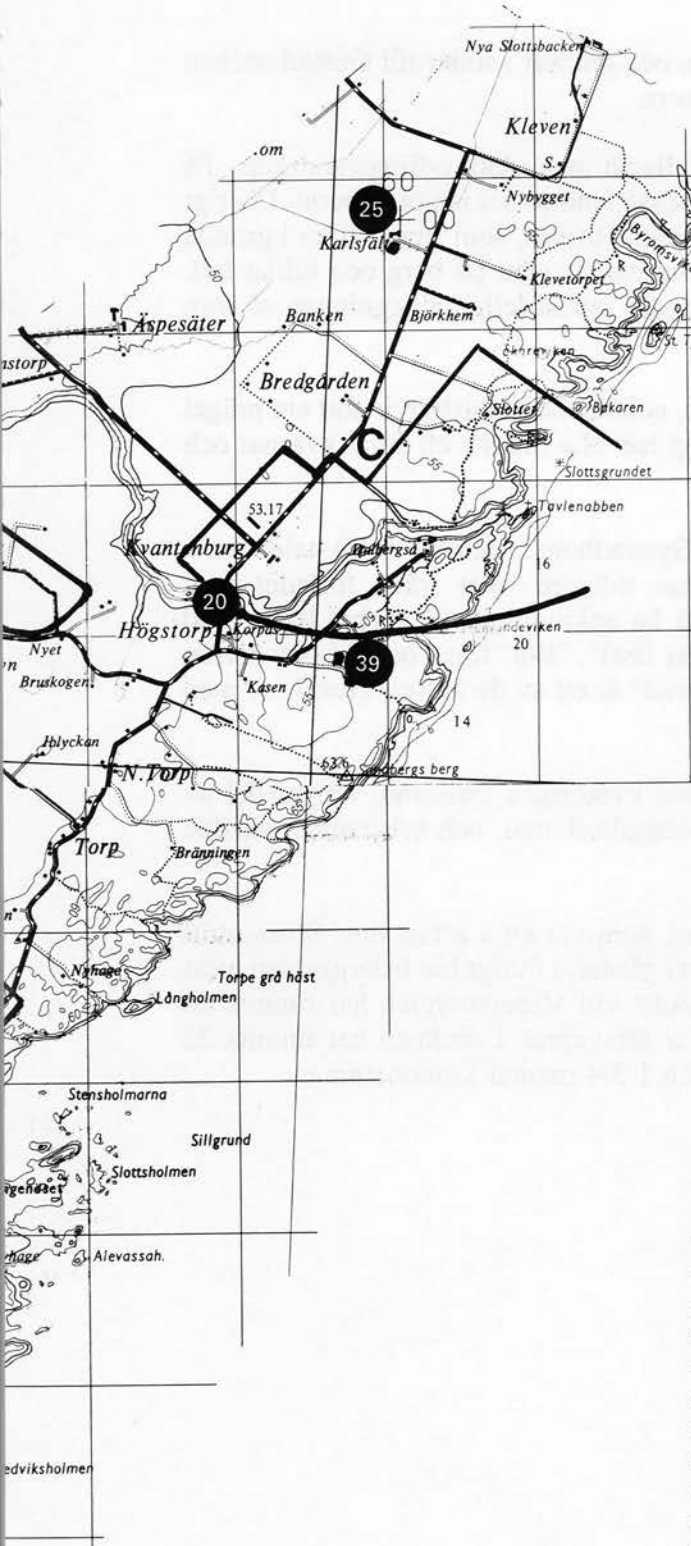
Värden som förstärker de grundläggande värdena är **autenticiteten**, (d v s ursprungligheten hos bebyggelsen), det **pedagogiska värdet** (d v s tydlighet och förståelighet). Dessutom har **sällsynthet** och **representativitet** ur såväl nationellt, regionalt och lokalt perspektiv, stor betydelse.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSE

BOLSTAD SOCKEN

Kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsemiljöer

- A. Miljö kring Bolstad kyrka
- B. Miljö vid tvillinggårdarna i Bodane
- C. Dalbergså
- D. Tillhagens by

Kulturhistoriskt värdefulla fastigheter

1. Aritsholmen 1:16
2. Bakerud 2:1
3. Bodane 1:2 (Ingår i bebyggelsemiljö B)
4. Bodane 1:3 (Ingår i bebyggelsemiljö B)
5. Bredgården 1:15, Slottet (Ingår i bebyggelsemiljö C)
6. Dyreberg 1:20
7. Dyreberg 1:21
8. Gaseberg 1:23 (del av) f d Gaseberg 1:12, Heden
9. Gillesbyn 1:8, Gillesbyns småskola
10. Gillesbyn 1:9, Kraftstation
11. Glysbyn 1:37, Gärdet
12. Hagen N 1:7
13. Hagen N 1:12 (del av), "Föttestuva"
14. Hagen N 1:14, Maden
15. Hagen N 1:26
16. Hagen N 1:28, Norra Hagens småskola, Liden
17. Hagen N 1:32, Vesters
18. Holmen 3:3
19. Håkonebyn 1:27
20. Högstorp 1:32
21. Kvantenburg 1:2, Kvantenburgs skola (Ingår i bebyggelsemiljö C)
22. Kvantenburg 1:6 (Ingår i bebyggelsemiljö C)
23. Kårebyn 1:85, Bygdegård
24. Lillebyn 1:2
25. Nygården 1:2, Karlsfält
26. Nygården 2:25, Holmen
27. Nygårdsåker 1:23
28. Prästgården 1:13, Renströmska stiftelsen (Ingår i bebyggelsemiljö A)
29. Prästgården 1:16, Bolstad prästgård (Ingår i bebyggelsemiljö A)
30. Rödjan N 1:2
31. Rödjan S 2:7
32. Rödjan S 3:1, Gasebergsängen
33. Stenen 1:2
34. Strätet 1:1 (Ingår i bebyggelsemiljö C)
35. Strätet 1:4 (Ingår i bebyggelsemiljö C)
36. Tillhagen 5:1 (Ingår i bebyggelsemiljö D)
37. Tillhagen 6:1 (Ingår i bebyggelsemiljö D)
38. Tillhagen 8:1 (Ingår i bebyggelsemiljö D)
39. Tillhagens soldatstom 501:2
40. Töra 1:2
41. Töra 1:22, Törehagen
42. Åmot 1:2, Stora Åmot
43. Åmot 1:14, Lilla Åmot

SOCKENBESKRIVNING

Bolstad är den sydligaste socknen i Melleruds kommun och gränsar i söder till Gestad socken i Vänersborgs kommun. I öster utgörs gränsen av Vänern.

Socken består i huvudsak av lerjord som gett ett flackt och slätt odlingslandskap. På vänerstranden bryts slättlandskapet av skog och där är också landskapet något kuperat. I övrigt genomskärs slätten av de åar – Dalbergsån, Lillån och Frändeforsån, som rinner fram i grunda raviner utskurna i lersediment. Loppen är lugna förutom där de stött på berg och bildat fall. Där har människan oftast utnyttjat fallen och anlagt mindre industriella anläggningar, så som kvarnar, sågar och kraftstationer.

Den huvudsakliga näringen i Bolstad har varit jordbruk, och det har naturligtvis satt sin prägel på både landskap och bebyggelse genom tiderna. I övrigt har bl a funnits ett antal kvarnar och ett tegelbruk.

Bolstad nämnes skriftligt första gången 1378 som "Byrstadhom", och på 1400-talet finns former som "Bör-", "Bur-" och "Byrdh-". Man har tidigare velat tolka förledet som fornsvenska byrdh-(börd) = bördsrätt. Det kan också ha anknytning till verbet bära, med betydelsen "bärning = plats där man måste bära (båt eller last)". "Bol" finns också i betydelsen större betesmarker där man skördar höet. Slutledet "-stad" är ett av de äldre i svenskan, med betydelsen "areal, plats, boplats, gård".

Kyrkan uppfördes på 1100-talet och är en av de äldsta kyrkorna i Dalsland. Denna del av Dalsland hade i äldre tid mycket kontakt med södra västgötaslätten, och kristnandet skedde därifrån.

På en udde i Vänern uppfördes på 1300-talet Dalaborg, som var ett s k fast hus. Strax intill detta ligger säteriet Kvantenburg, en av Dalslands största gårdar. I övrigt har bebyggelsen mest utgjorts av enskilda, inte så stora, gårdar. I skogsområdet vid Vänerstranden har funnits ett stort antal torp och backstugor, varav de flesta i dag är försvunna. I socknen har funnits 22 mantal skattehemman, 16 1/4 mantal frälsehemman och 1 3/4 mantal kronohemman.

1990 var antalet invånare 524 st.

BOLSTAD KYRKA

Kyrkan är i sten och är troligen uppförd omkring 1175. Den är putsad med vit slät puts och har ett valmat mansardtak klätt med skiffer.

Kristendomen spreds till Dalsland från Västergötland. Kyrkan i Bolstad har vissa drag gemensamt med äldre kyrkor på södra västgötaslätten; bl a den romanska byggnadsstilen, det massiva tornet och den spetsiga tornspiran. I kyrkan finns också ett par sandstenshällar med liljemotiv huggna på Kinnekulle på 1200-talet. Dessa hällar är de enda i sitt slag i Dalsand och visar också på kontakterna mellan västgötaslätten och Dalsland under tidigt medeltid. Hällarna i Bolstad kyrka är nu placerade på tornväggen under läktaren.

Vapenhuset tillbyggdes under medeltidens senare del och det tresidiga koret byggdes mellan 1669 och 1675.

1758 genomfördes den största förändringen av kyrkan då korsarmarna byggdes till. Restaureringar av kyrkan har genomförts på 1890-talet och på 1930-talet.

Bolstad kyrka från söder.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA BEBYGGELSEMILJÖER

A. Miljö kring Bolstad kyrka

Mitt på den öppna uppodlade slätten, men skyddat av stora höga träd ligger miljön kring Bolstad kyrka.

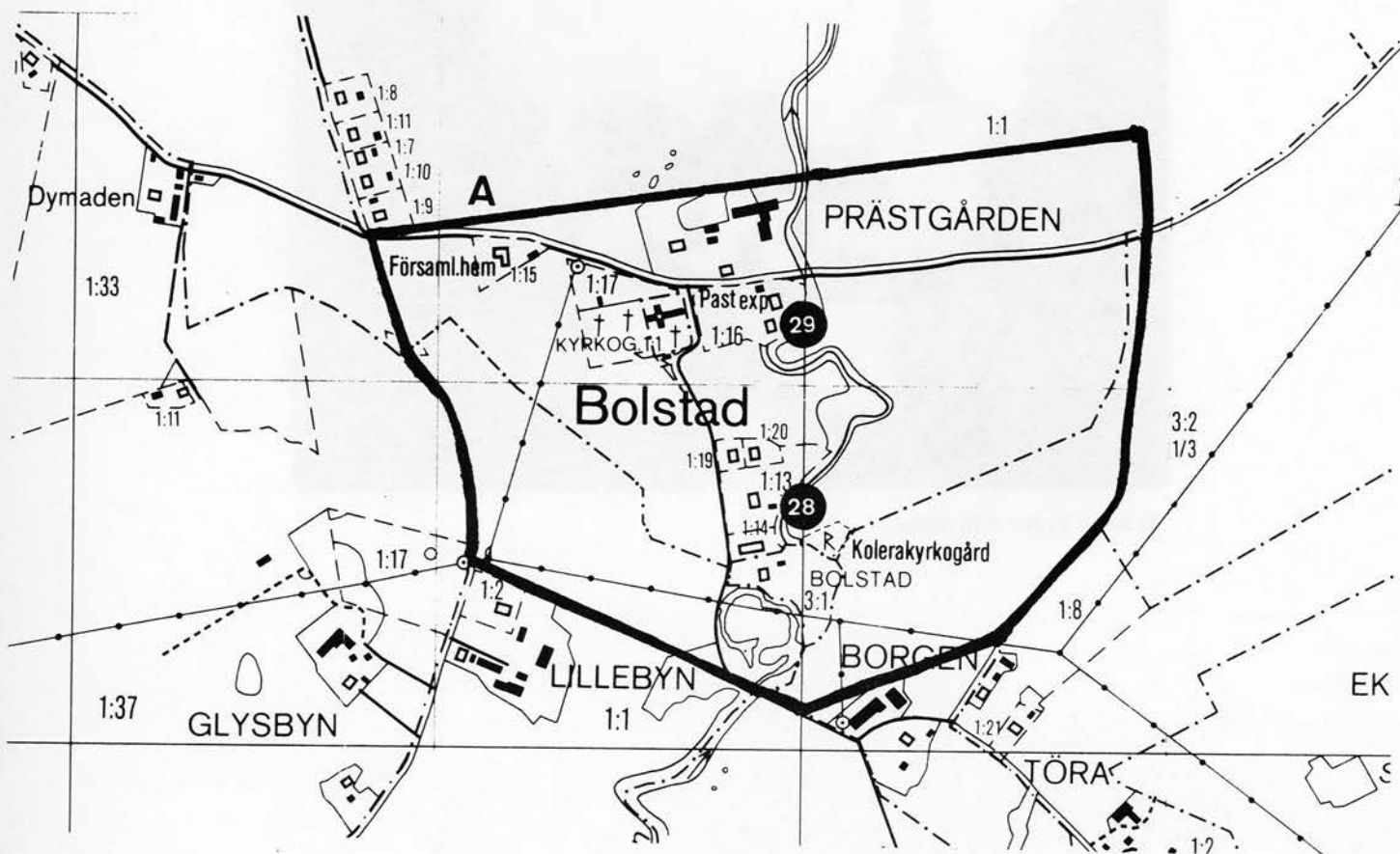
I anslutning till den medeltida kyrkan ligger Prästgården med pastorsexpedition, arrendatorsgård och församlingshemmet som tidigare fungerat som skola.

Något söder om kyrkan ligger ett område med bebyggelse från 1930–1950-talen. Här ligger Renströmska stiftelsens stora byggnad som tidigare var åldersdomshem, samt "Engströms pensionärsvilla", som är en villa uppförd på 1930-talet.

Lillån ringlar sig genom området som inramas av höga lummiga lövträd. Dessa ger området karaktär av lövrum/koja som skyddar, i kontrast till den öppna slätten.

Invid ån skall enligt äldre kartor ha legat en kolerakyrkogård. Det finns emellertid inga spår på platsen i dag som visar att den har legat där.

I bebyggelsemiljön ingår följande fastigheter: Prästgården 1:1/Bolstad kyrka, Prästgården 1:13/Renströmska stiftelsen, Prästgården 1:16/Bolstad prästgård.
Miljöskapande värde har Bolstad 3:1 och Prästgården 1:15.

B. Miljö vid tvillinggårdarna i Bodane

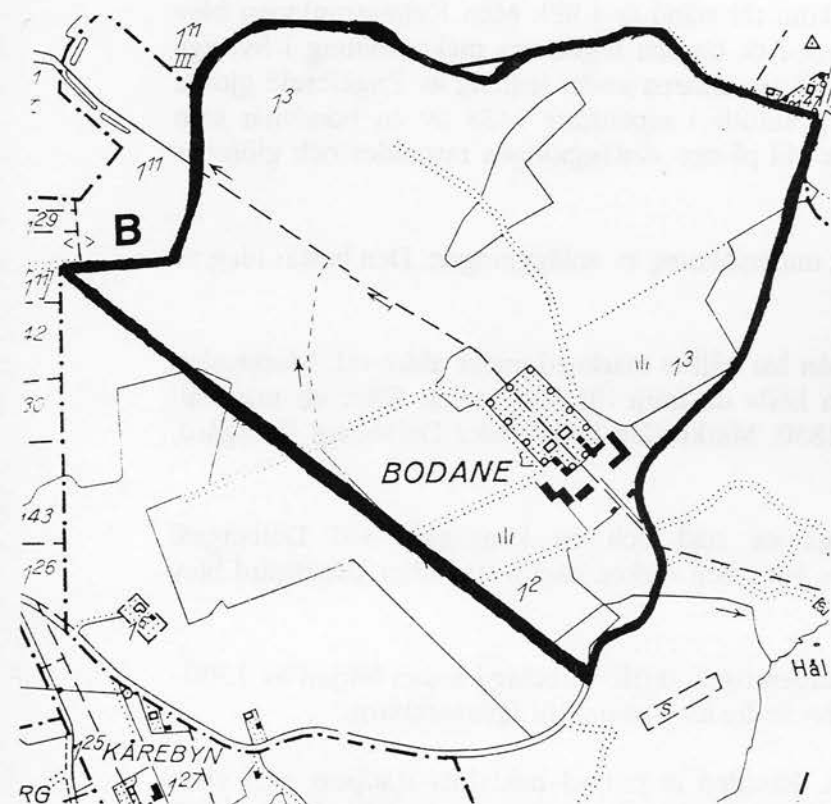
Fastigheterna Bodane 1:2 och 1:3 ligger tillsammans i ett väl hävdad småbrutet och kuperat odlingslandskap på gränsen mellan slätten och den skogsklädda vänerstranden.

Bodane är en "tvillinggård", d v s den består av två spegelvända gårdsbildningar bredvid varandra. Mangårdsbyggnaderna, som sett likadana ut, men haft spegelvända planlösningar, byggdes av bröderna Olof och Johannes Gabriellsson år 1862. Då revs en äldre långsmal mangårdsbyggnad belägen på en anlagd terrass, och de två nya byggnaderna uppfördes på samma terrass där den äldre legat.

Gården finns första gången upptagen i jordeboken år 1569, då som skattetorp. Senare överfördes det till hemman (1/2 mantal). Gården skiftades år 1846.

Två magasinsbyggnader hör till varje fastighet, och dessa bildar tillsammans med mangårdsbyggnaderna en öppen symmetrisk gårdsplan. Magasinsbyggnaderna är äldre än mangårdsbyggnaderna och troligen uppförda på 1700-talet.

Strax nordväst om gårdarna finns fornlämningar – ett antal älvkvarnar och några yngre husgrunder, bl a efter en smedja.

(Ekonomisk karta 8C 9c)

C. Dalbergså

Nära Dalbergsåns mynning ligger Dalbergså vid en naturlig hamn i Vänern. Området innehåller lämningar från vitt skilda epoker och representerande många olika funktioner. Här finns lämningar från sten- och bronsålder, den medeltida borgruinen Dalaborg, en äldre marknadsplats, f d säteriet Kvantenburg, en äldre jordbruksfastighet samt en silo och kvarn för spannmålshantering från 1940-talet.

Fornlämningar finns i området i form av en hållkista från yngre stenålderns slutskede, en gravhög från brons- eller järnålder, samt hållristningar från bronsåldern ristade på en berghäll som sluttar brant mot Vänern. Ristningarna utgörs av älgar, skepp och ett antal älvkvarnar.

På en halvö norr om Dalbergså ligger den medeltida slottsruinen Dalaborg strategiskt med uppsikt över inloppet i ån. Dalaborg uppfördes år 1304 av två av Magnus Ladulås söner – Erik och Valdemar. De hade tidigare ett fäste på Kållandsö (Läckö) men tänkte sig att skapa ett eget rike med fästen kring södra Vänern och med Lödöse som huvudstad. Därför uppfördes det fasta huset Dalaborg. Eriks och Valdemars bror Birger, som var kung i Sverige, anföll Dalaborg 1305. Det påstås att hären bestod av 10 000 man. Hertigarna Erik och Valdemar hade emellertid hjälp av den norska hären och en fredlig uppgörelse kunde nås efter medling. 1310 blev Dalaborg belägrat av den norske Holger Båt. Anfallet slogs tillbaka, och därmed inträdde en betydligt lugnare fas i Dalaborgs historia.

År 1388 vistades marken Erik Kettilsson Puke på Dalaborg. Den 30 mars skrev han från Dalaborg ett brev, där den överenskommelse som Drottning Margareta av Danmark och Norge träffat med ett antal svenska herrar om att hon skulle vara även Sveriges drottning, godkändes. Detta var början till Kalmarunionen som kom till stånd år 1389. Men Kalmarrunionen blev indirekt också Dalaborgs fall. Missnöjet med de danska fogdarnas maktutövning i Sverige ledde till Engelbrektsfejden på 1430-talet, då svenskarna under ledning av Engelbrekt gjorde uppror mot de danska fogdarna. Dalaborg anfölls i september 1434 av en bondehär som belägrade huset i tre dagar och sedan satte eld på det. Anläggningen raserades och glömdes därefter.

På 1930-talet genomfördes en arkeologisk undersökning av anläggningen. Den består idag av några murrester och ett antal vallar.

Vid Strätet på norra stranden av Dalbergsån har hållits marknad under äldre tid. Marknaden finns belagd från 1500-talets början, och hölls då fram till 1660-talet. Efter ett uppehåll återupptogs den sedan mellan 1720 och 1850. Marknaden hölls under Dalaborgs sätesgård, Kambol, sedermera Qvantenburg.

Karl IX beslutade år 1609 att anlägga en stad och en kungsgård vid Dalbergså. Kungsgårdsbygget påbörjades men avbröts 1611 och varken någon stad eller kungsgård blev uppförd vid Dalbergså.

Kvantenburg är ett f d säteri i området. Gården finns skriftligt belagd sedan början av 1500-talet men hette då Kampabol. På 1700-talet ändrades namnet till Qvantenburg.

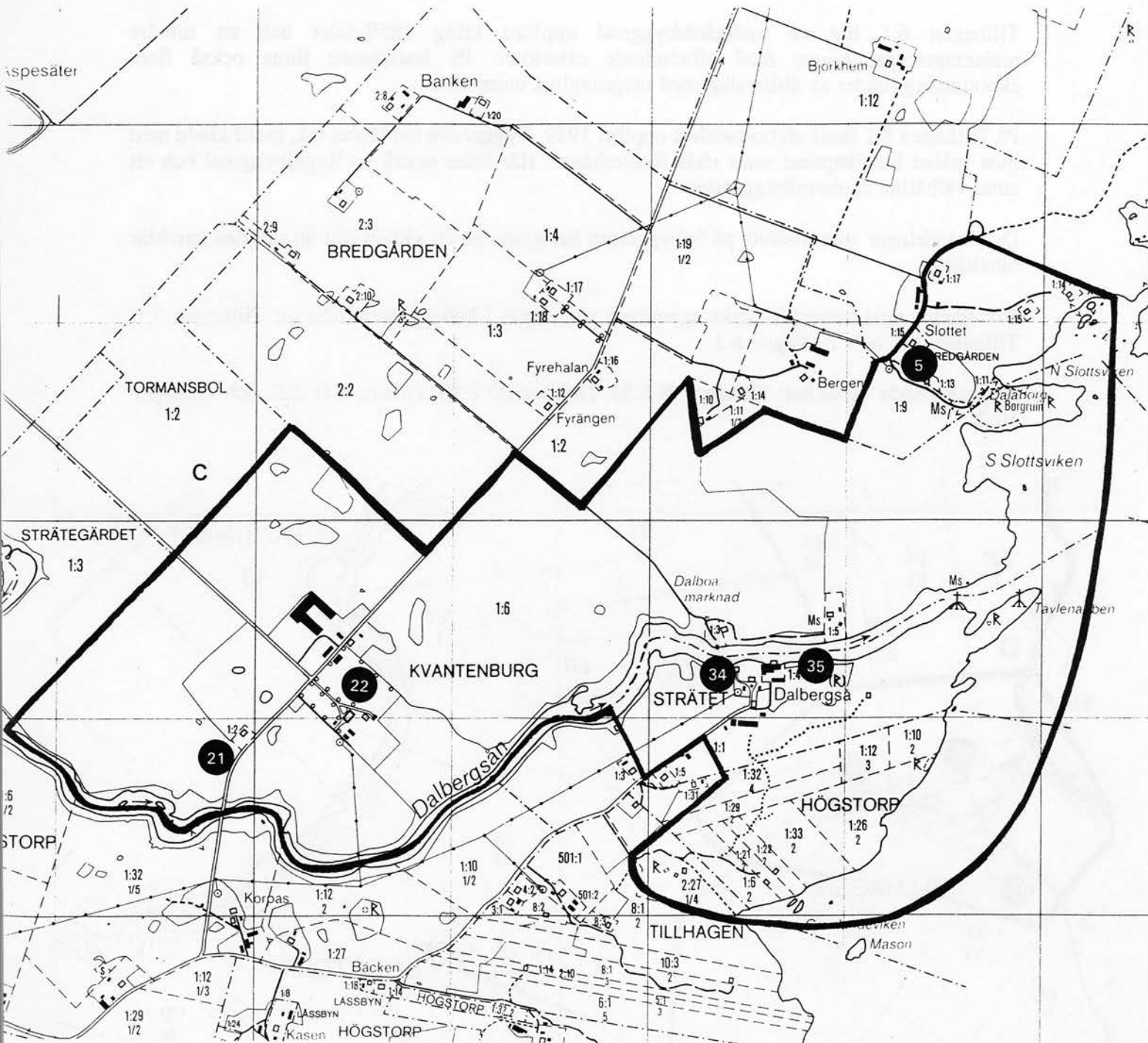
Huvudbyggnaden är uppförd 1818 i sten. Fasaden är putsad med ljus slät/puts och vissa detaljer är blå. Flyglarna har ett utseende som ansluter till huvudbyggnaden. Gården har varit en av Dalslands största gårdar och ligger i foden av en rak väg från Grinstads kyrka. I det flacka slättlandskapet utgör den stora huvudbyggnaden med flyglar och parkanläggning ett dominerande inslag.

På södra stranden ligger gården Strätet 1:1 med bl a två äldre mangårdsbyggnader och en f d affär.

Dalbergså har också fungerat som exporthamn för säd som odlats på Dalboslätten. På 1940-talet uppförde Sveriges Lantmäns Centralförening (Svenska Lantmän) en stor silo- och kvarnanläggning här.

I bebyggelsemiljön ingår fastigheterna Bredgården 1:15, Kvantenburg 1:6, Kvantenburg 1:2, Strätet 1:1, Strätet 1:4.

Området är uttaget som riksintresse för kulturminnesvården.

D. Tillhagens by

Väl samlad bymiljö belägen mitt i öppet slättlandskap.

Byn nämns första gången år 1413 och bestod av 1 1/2 mantalfrälse.

Storskife genomfördes år 1793 och 1805 och laga skifte genomfördes 1835 för utmark och 1839 för inägor. Laga skiftet innebar att 8 gårdar av 16 flyttades ut. Bebyggelsemiljön splittrades emellertid inte vid skiftet, utan har fortfarande karaktär av samlad bymiljö med sju gårdsenheter. De äldsta bostadshusen är uppförda kring 1850 och det yngsta i början av 1980-talet.

Fastigheten Tillhagen 5:1 har ett bostadshus i form av en dalslandsstuga uppförd 1848 med ursprungligt utseende.

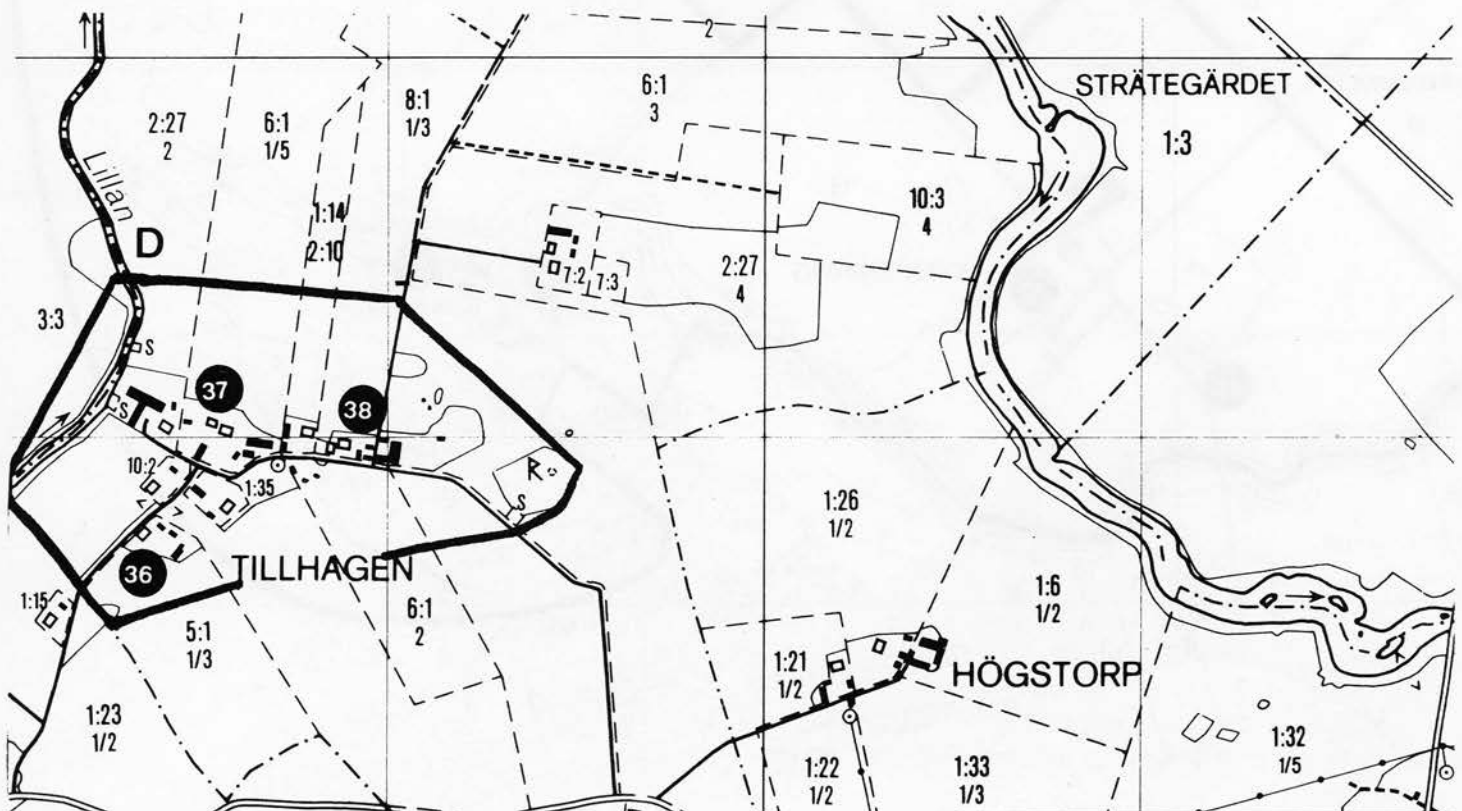
Tillhagen 6:1 har en mangårdsbyggnad uppförd kring 1850-talet och en mindre undantagsstuga, bägge med oförändrade exteriörer. På fastigheten finns också flera ekonomibygnader av äldre slag med ursprungliga utseenden.

På Tillhagen 8:1 finns ett bostadshus uppfört 1939. Byggnaden har brutet tak, fasad klädd med ljust målad locklistpanel samt röda fönsterbågar. Här finns också en flygelbyggnad och ett antal välhållna ekonomibygnader.

De förändringar som utförts på bebyggelsen har gjorts på ett sådant sätt att miljöns karaktär bibehållits.

Fastigheter med kulturhistoriskt egenvärde som ingår i bebyggelsemiljön är: Tillhagen 5:1, Tillhagen 6:1 och Tillhagen 8:1.

Miljöskapande värde har: Tillhagen N 1:35, Tillhagen Ö 2:10, Tillhagen Ö 2:27 och Tillhagen 10:2.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA FASTIGHETER

1. Aritsholmen 1:16

Bostad (1900), bakstuga (1800-t), lagård (1950-t).

Mindre gård belägen i skogsbrynet på södra stranden av Dalbergsån. På fastigheten finns ett mindre timrat bostadshus uppfört år 1900. Byggnaden är klädd med röd lockpanel och har vita fönster med smårutsindelning i överdelen. Frontespisen togs upp 1936. Norr om denna byggnad ligger en mindre äldre stuga, också den timrad och klädd med röd locklistpanel. Denna flyttades till sin nuvarande plats när den större byggnaden uppfördes. Den har ett tillbyggt skjul (sköka) längs norra långsidan. En lagård i resvirke uppförd på 1950-talet hör också till fastigheten.

Aritsholmen var hembygdsforskaren A G Bördhs hem. Han föddes i den mindre stugan år 1895 och bodde på gården fram till 1964.

Gården har ett kulturhistoriskt värde dels genom de bevarade olika typerna av mindre och äldre bostadshus, och dels genom den personhistoriska anknytningen till A G Bördh.

2. Bakerud 2:1

Bostadshus (1929), bostadshus (1900), lagård (1929), magasin (1935), garage (1900-1930), uthus (1950-90), maskinhall (1980-t).

Jordbruksfastighet enskilt belägen mitt på slätten.

Fastigheten har en mangårdsbyggnad uppförd 1929. Byggnaden är i timmer i 1 1/2 våning och reveterad med ljus spritputs. De sexdelade fönstren har slätputsade omfattningar. Verandans snickerier är vitmålade, liksom fönstrens.

Mangårdsbyggnaden har ett ursprungligt utseende som är representativt för 1920-talets byggnadsstil, med svagt klassicerande fasadutformning.

Till gården hör också ett mindre bostadshus och ett antal ekonomibyggnader.

3. Bodane 1:2

Bostadshus (1862), magasin (1797), uthus (1700-t), lagård (1900-t), uthus (1800-t).

Ingår i bebyggelsemiljö B

Mycket välbevarad jordbruksfastighet belägen i ett väl hävdad odlingslandskap på gränsen mellan slätten och Vänerstranden. Gården ligger tillsammans med Bodane 1:3.

Mangårdsbyggnaden utgörs av en 1 1/2 plans byggnad med planlösning av dubbelradhustyp. Byggnadens exteriör är i huvudsak oförändrad. Fasaden är klädd med vit locklistpanel medan snickeridetaljerna är brunmålade.

Interiört är den ursprungliga planlösningen bevarad och även en del av den ursprungliga inredningen. Ett rum på andra våningen har originaltapet och ursprunglig schablonmålning på golvet. I rummet finns även ett Fundbergskåp som stått på samma ställe sedan huset byggdes, samt två soffor som troligen också gjorts av Fundberg. I ett av gavelrummen finns en Hjobergkakelugn. I nedre våningen finns en kolonnkakelugn. Eventuellt är även trappträcket utfört av Fundberg.

Magasinsbyggnaderna på västra sidan om mangårdsbyggnaden är äldre. De är uppförda i timmer och klädda med röd locklistpanel.

Gårdsanläggningen besitter ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

4. Bodane 1:3

Bostadshus (1862), magasin (1800-t), uthus (1700-t), höns hus (1800-t), lagård (1939), uthus (1800-t).

Ingår i bebyggelsemiljö B

Jordbruksfastighet belägen alldeles intill Bodane 1:2 (se ovan). Mangårdsbyggnaden utgörs av en 1 1/2 plans byggnad med planlösning av dubbelradhustyp. De båda bostadshusen på Bodane 1:3 och 1:2 ligger spegelvända mot varandra, och var tidigare också identiskt lika exteriört. Huset på Bodane 1:3 har emellertid genomgått smärre förändringar, så som byte av fönster, balkong m m.

Magasinen som ligger öster om bostadshuset är troligen äldre än detta. De är uppförda i timmer och kända med röd locklistpanel respektive slät stående panel.

Gårdsanläggningen har ett högt kulturhistoriskt värde.

5. Bredgården 1:15, Slottet

Bostadshus (1927), vedbod (1927), lekstuga (1950-t).

Ingår i bebyggelsemiljö C

F d jordbruksfastighet med avstyckade ekonomibyggnader, belägen invid Dalaborg. Bostadshuset är uppfört 1927 i 1 1/2 våning. Fasaden är putsad med vit spritputs och har rödmålade slätputsade fönsteromfattningar. De sexdelade fönstren är likaså målade i engelskt rött. Taket är valmat och belagt med tvåkupigt tegel. Byggnaden utgör ett välbevarat exempel på 1920-talets villaarkitektur.

6. Dyreberg 1:20

Bostadshus (tid 1800-t), lillstuga (1800-t), magasin (1800-t), lagård (1924), uthus (1800-t), lada (1800-20), garage (1930-50).

Jordbruksfastighet belägen på liten höjd på slätten, men skyddad av trädunge.

Manbyggnaden är en parstuga uppförd i början av 1800-talet i timmer med utknutar. Den är i två våningar, av timmer och klädd med röd locklistpanel. Sadeltaket är klätt med tegel, och vindskivor och fönster är vitmålade. Förstukvisten är inbyggd.

Till gården hör ett antal ekonomibyggnader, bl a en ladugård uppförd 1924, och en mindre enkelstuga. Bostadshuset är ett av de äldsta välbevarade i socknen. Parstugor med ursprungligt exteriört utseende är heller inte vanligt, vilket gör mangårdsbyggnaden ytterligare kulturhistoriskt värdefull.

7. Dyreberg 1:21

Bostadshus (ca 1900), lagård (1800-t), uthus (ca 1900).

Mindre f d jordbruksfastighet belägen i liten dunge på slätten. Fastigheten utgörs av ett mindre bostadshus i 1 1/2 våning byggt i vinkel, ett mindre uthus och en äldre lagårdsbyggnad. Det är framför allt den sistnämnda som tilldrar sig det kulturhistoriska intresset. Lagårdsdelen är timrad, opanelad och omålad. Där finns byggnadens enda fönster, ett smårutat sådant. Ladudelen är uppförd i resvirke med slät stående omålad panel. Längs långsidan finns två skökor.

Lagården är välbevarad och uppförd i ålderdomlig byggnadsteknik och är därigenom en god representant för äldre tiders byggnadsskick beträffande ekonomibyggnader på gårdarna i Dalsland.

8. Gaseberg 1:23 (del av) f d Gaseberg 1:12, Heden

Bostadshus (ca 1900), lagård (1800-t), uthus (ca 1900), uppskattad åldersbedömning.

Mindre gårdsbildning belägen på slätten intill annan större gård som den nu är ihopslagen med. Gården utgörs av ett mindre bostadshus, timrat i en våning och klätt med röd locklistpanel. Byggnaden har sadeltak klätt med tegel, vitmålade sexdelade fönster och en inbyggd förstukvist. Till manbyggnaden hör ett mindre uthus klätt med vankantad lockpanel och tak med enkupigt tegel, samt en lagård/lada, timrad med omålad panel och skökor längs ena långsidan. Byggnaderna utgör välbevarade exempel på byggnadstyper som tidigare var vanligt förekommande i Dalsland, speciellt på mindre gårdar och torpställen, men som har försvunnit och därigenom är relativt ovanliga.

9. Gillesbyn 1:8, Gillesbyns småskola

Skolbyggnad (1906), uthus (1906).

Fastigheten är enskilt belägen på slätten strax söder om vägen mellan Vena och Bolstad. Byggnaden uppfördes som småskola år 1906 och fungerade som sådan till 1936. Skolbyggnadens fasad är klädd med gul stående fasspontpanel. De stora sexdelade fönstren är vitmålade och har svarta foder. Byggnaden har ett välbevarat utseende och är också en representant för skolbyggandet på landsbygden i början av 1900-talet.

10. Gillesbyn 1:9, Kraftstation

Kraftstation (1926), kvarn (1840).

Mindre kraftstation belägen vid uppdamning och fall i Frändeforsån. I området ligger också Vena kvarn och några bostadshus.

Kraftstationen uppfördes 1926 av mjölnare Dalgren och samtidigt förbättrades också dammen. Byggnaden är uppförd i betong i två våningar och är målad ljus blå med vita omfattningar. Smårutsfönstren är vita. På 1920-talet såldes anläggningen av Dalgren till "Assarebyns och Hvena Kraft Aktiebolag". Kraftstationen har sedan sålts till en privatperson och är i drift än idag. Kvarnverksamhet finns belagt på platsen sedan 1400-talet.

11. Glysbyn 1:37, Gärdet

Bostadshus (1800-t), uthus (1800-t).
(Uppskattad tidsbedömning).

Mindre gård enskilt belägen i slätt odlingslandskap. Fastigheten ligger strax väster om vägen mellan Gestad och Bolstad.

Fastigheten består av ett mindre bostadshus och ett mindre uthus. Bostadshuset är en s k enkelstuga uppförd i timmer. Fasaden är klädd med röd locklistpanel och taket är täckt med enkupigt tegel. Byggnaden har en inbyggd förstukvist.

Uthuset är uppfört i resvirkeskonstruktion och klätt med omålad lockpanel.

Fastigheten är obebodd, men utgör en god representant för äldre byggnadstradition på mindre gårdar.

12. Hagen N 1:7

Bostadshus (kring 1900), bostadshus (1850–1880), uthus (ca 1900), uthus (1850–80), uthus (1800–t).
(Uppskattad tidsbedömning).

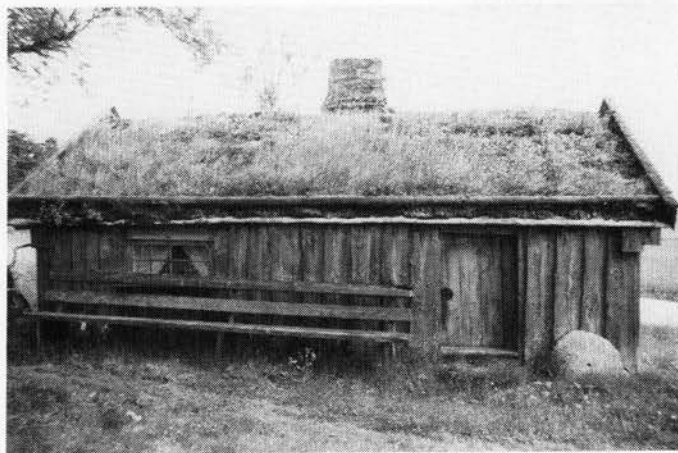
Mindre gård belägen i öppet småbrutet odlingslandskap.

Det ena bostadshuset på fastigheten är ett s k västsvenskt dubbelhus, timrat i 1 1/2 våning med snedtäckt på ena gaveln. Fasaden är klädd med röd locklistpanel och fönstrens och den öppna verandans snickerier är vitmålade.

Det andra bostadshuset är en mindre timrad byggnad i 1 1/2 våning. Fasaden är klädd med röd locklistpanel och taket täckt med tvåkupigt tegel. Byggnaden har en inbyggd förstukivst. På fastigheten finns tre uthus varav ett är äldre, timrat med omålad lockpanel på fasaden.

Byggnaderna har oförändrade exteriörer och ger därigenom en god bild av byggnadsskicket på mindre gårdar och torpställen för 100 år sedan.

13. Hagen N 1:12 (del av), "Fötttestuva"

Ryggåsstuga (ca 1730, flyttad 1863).

Torpstuga belägen strax norr om en landsvägskorsning. Byggnaden är en ryggåsstuga, som är timrad, klädd med omålad lockpanel och har torvtak. Den består av ett kök och en mindre kammare. Stugan uppfördes troligen omkring 1730 på en plats ca 3 km söder om där den ligger nu. Kring 1850 flyttades den en första gång och 1863 flyttades den till platsen där den nu står. I början av 1900-talet bodde två familjer på tillsammans tolv personer i stugan, där kammaren är sex m² och köket något större. Stugan fungerade som bostad fram till 1935, då den övertogs av hembygdsföreningen.

Ryggåsstugan är ett mycket välbevarat exempel på äldre tiders "fattigbebyggelse". Byggnadsskicket och byggnadstypen är ålderdomlig och dessutom är detta en bebyggelstyp som under 1900-talet i stor utsträckning rivits. Den är emellertid viktig för förståelsen av de stora sociala skillnader som fanns på landsbygden. Väsentligt är också att stugan, till skillnad från många andra av denna typ, inte har flyttats till någon hembygdsgård, utan är bevarad i sitt sammanhang med omgivande kulturlandskap. Mer att läsa om denna stuga finns i boken "Böj ditt huvud-träd försiktigt", utgiven av Bolstad hembygdsförening.

14. Hagen N 1:14, Maden

Bostadshus (1860).

F d jordbruksfastighet med mangårdsbyggnad av dubbelradhustyp uppförd i 1 1/2 våning under andra hälften av 1800-talet. Lagård och andra ekonomibygnader är tyvärr rivna.

Mangårdsbyggnaden är i timmer och klädd med vit locklistpanel.

Exteriören har bevarade snickerier och detaljer i form av fönster, lunettfönster, ett mycket litet bislag med dropplist över dörren, frontespis, m m.

Byggnaden är ett mycket välbevarat exempel på byggnader uppförda på slutet av 1800-talet då nyare influenser fick stor genomslagskraft i planlösningar, fasadutformning och färgsättning.

15. Hagen N 1:26

Bostadshus (1935).

Bostadsfastighet belägen strax norr om landsvägskorsning.

Byggnaden är uppförd i 1 1/2 våning med gul stående pärlspontpanel och brunmålade fönster och vindskivor.

Huset är byggt 1935 och visar genom sin storlek och fasadutformning på moderna influenser i bostadsbyggandet vid denna tid. Intill fastigheten ligger ryggåsstugan på Hagen N 1:12 (se ovan). Den sista familj som bodde i ryggåsstugan i mitten av 1930-talet, flyttade till detta bostadshus när det var färdigbyggt. Sambandet mellan husen visar på ett intressant sätt förändringen och utvecklingen i bostadsförhållanden för många människor under 1900-talet.

16. Hagen N 1:28, Norra Hagens småskola, Liden

Bostadshus/skolhus (ca 1890), uthus (1800-tal).
(Uppskattad åldersbedömning).

Bostadshus, f d skolhus, beläget på liten kulle intill vägen. Fastigheten utgörs av en timrad byggnad klädd med röd locklistpanel. På bägge långsidorna finns mindre utbyggnader. Fönster och snickerier är vitmålade.

I denna byggnad inrymdes Hagens småskola från 1890-talets början fram till 1945. Här fanns också lärarbostad, som byggdes till 1914. Byggnaden är en representant för de tidiga mindre skolorna på landsbygden.

17. Hagen N 1:32, Vesters

Bostadshus (1800-t), bostadshus (1960-70), gäststuga (1960-70).
(Uppskattad tidsbedömning).

F d soldattorp beläget i skogsområdet på Vänerstranden. Det äldre bostadshuset är en enkelstuga uppförd i timmer i 1 1/2 våning. Fasaden är klädd med brun lockpanel. De utskjutande timmerknutarna är inbyggda i knutlådor. Dörren är av ålderdomlig typ – en inåtgående pardörr med överljusfönster. Byggnaden utgör ett exempel på äldre tiders byggnadsskick och har en del ålderdomliga drag som är relativt ovanliga idag.

18. Holmen 3:3

Bostadshus (1901), uthus (ca 1900).

Mindre f d jordbruksfastighet belägen på slätten. Gården ligger tillsammans med en annan gård i en liten sänka precis norr om Lillån. Bostadshuset, som uppfördes 1901, är en mindre timrad byggnad i 1 1/2 våning klädd med röd locklistpanel. Taket är av sadeltyp och täckt med tvåkupigt tegel. De större sexdelade fönstren och halvåningsfönstren är vitmålade.

Till gården hör en mindre ekonomibyggnad.

Bostadshuset är representativt för de nya bostadshus som uppfördes på mindre gårdar kring sekelskiftet, och har en välbevarad exteriör.

19. Håkonebyn 1:27

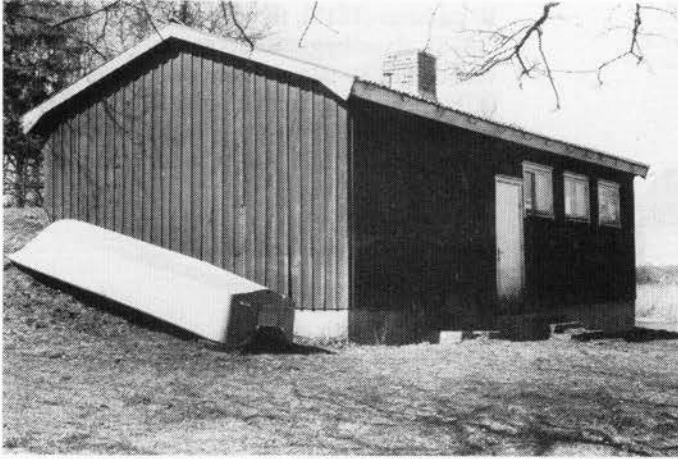
Bostadshus (1897, tillbyggt 1940-t), uthus (1800-t), lagård (1918), uthus (ca 1900).

Mindre gård belägen på öppna slätten tillsammans med annan gård. Mangårdsbyggnaden, som uppfördes 1897, och ombyggdes på 1940-talet, är i två våningar med mansardtak. Den har ljus stående fasspontpanel, gröna fönsterfoder och röda bågar.

Tillhörande ekonomibyggnader består av två mindre uthus och en större ladugård, uppförd 1918, med exteriörer med ursprungliga utseenden.

Bostadshuset uppvisar, trots utbyggnader på fram- och baksidan, ett utseende som härrör från tiden det uppfördes.

20. Högstorp 1:32

Bastu (1930–40-talen).

Bastu enskilt belägen på södra stranden av Dalbergsån. Byggnaden uppfördes på 1930- eller 40-talet av en särskild bastuförening. Man fick också pengar från Röda korset och från kommunen. Byggnaden är en mindre envåningsbyggnad uppförd i regelkonstruktion. Fasaden är klädd med röd locklistpanel och taket är ett sadeltak täckt med tvåkupigt lertegel. Bastun har kulturhistoriskt värde främst genom den företeelse den representerar.

21. Kvantenburg 1:2, Kvantenburgs skola

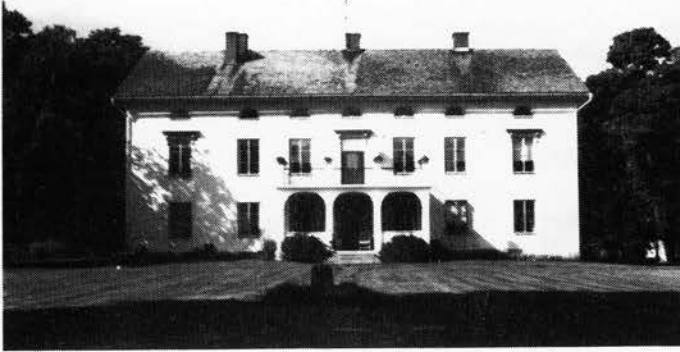
Bostadshus/skolhus (1915), uthus (1900), uthus (1900).
(Uppskattad tidsbedömning).

Ingår i bebyggelsemiljö C

Skolan uppfördes 1915 och inrymde också lärarbostad. Byggnaden är i trä i 1 1/2 våning. Fasaden är klädd med grå stående fasspontpanel. Fönster och övriga snickerier är vitmålade. Sadeltaket är belagt med tvåkupigt tegel.

Byggnaden har en välbevarad exteriör.

22. Kvantenburg 1:6

Bostadshus (1818), flygelbyggnad/bostadshus (1818), flygelbyggnad/brygghus (1700-t), vedbod (1800-talets senare del), magasin/silo (1780-t, ombyggt fram till idag), lagård (1896), arbetarbostad (1860-t), garage (1900-talet), traktorgarage (1970-80-t), maskinhall (1970-80-t).

Ingår i bebyggelsemiljö C

Mangårdsbyggnad

Flygelbyggnad

Kvantenburg är ett f d säteri och ligger helt nära Dalbergsåns utlopp i Vänern och vid Dalaborg. Gården ligger i fonden av en rak väg från Grinstads kyrka. I det flacka slättlandskapet utgör den stora huvudbyggnaden och parkanläggningen ett dominerande inslag.

Huvudbyggnaden är uppförd i sten i två våningar år 1818. Byggnaden har ett stramt och enkelt uttryck med vissa drag av empire i t ex fönsteromfattningar. Fasadmaterialet är beige puts och det flacka sadeltaket är täckt med skiffer. Längsidan har sju fönsteraxlar i varje våning och en rad halvrunda vindsfönster under takfoten. Mittfönstret och de yttersta fönstren på övre våningen har raka överstycken på konsoler. Fönstersnickerierna är alla målade i en matt blå färg. Byggnaden har tidigare varit avfärgad i ljus rosa eller brunt. På södra sidan uppfördes en veranda 1936.

Den östra flygeln uppfördes samtidigt som huvudbyggnaden. Den är inredd till bostadshus och har ett exteriört utseende som huvudbyggnaden, med beige puts på fasaden, blå fönster och sadeltak täckt med skiffer.

Den västra flygeln är troligen uppförd på 1700-talet, men är exteriört lik den östra. Här har bl a inrympts brygghus, smedja och snickarverkstad. Flygeln står på en källare med kryssvälvda och tunnvälvda rum, vilken troligen är äldre än de övriga byggnaderna.

Vedboden intill västra flygeln är troligen uppförd under senare delen av 1800-talet. Den är klädd med ljus locklistpanel och har ett sadeltak klätt med skiffer.

Magasinet, som nu också fungerar som silo, är uppfört i liggtimmer och resvirke, varav vissa delar eventuellt är från 1600-talet. Byggnaden är i dag klädd med röd plåt.

Intill magasinet ligger en arbetarbostad med två lägenheter i en våning. Fasaden är panelad med locklist och vitmålad. Arbetarbostaden är troligen uppförd kring 1860. Till bostaden hör ett uthus med garage.

Lagården är uppförd 1896 i huggen gråsten i bottenvåningen och resvirke med slät rödfärgad panel i övervåningen. I vinkel med denna byggnad finns ett nyare svinhus med fasad klädd i röd plåt.

Kvantenburg finns belagt med namnet Kampabool år 1514 och hette sedan Kambol fram till 1777. Gården har troligen fungerat som försörjningsgård till Dalaborg och har varit en av Dalslands största gårdar. 1639 kom gården i enskild ägo då den köptes av ryttmästare Bengt Papegoja. Senare ägare var bl a släkterna Leijonskiöld, Iserhjelm och Cronhielm. På 1700-talet köptes godset av Carl Jakob von Qvanten och 1778 fick han tillstånd att kalla godset Qvantenburg. Då gjordes det också till fideikommiss vilket det var fram till 1922, då det köptes av K V Andersson.

Mellan 1912 och 1914 genomfördes stora avstyckningar från Kvantenburg. Tidigare hörde i stort sett alla gårdarna i Bolstads församling norr om Dalbergsån till Kvantenburg. Till gården har också hört bl a mejeri, kvarn och skola. Kvantenburg har kulturhistoriskt värde främst genom gårdens storlek och läge. Huvudbyggnaden och flyglarna har ett arkitektoniskt värde.

23. Kårebyn 1:85, Bygdegård

Samlingslokal (1930, tillbyggd 1985).

Bygdegården är uppförd som samlingslokal år 1930. Den ligger vid vägen strax öster om Bolstad kyrka. Bygdegården uppfördes av en förening och finansierades genom andelsteckning och frivilligt arbete. Framför byggnaden finns en grusplan som fungerar som samlings- och parkeringsplats. Byggnaden är klädd med locklistpanel och fönstren är sexdelade med vitmålade snickerier. Byggnaden är ett välbevarat exempel på de många bygdegårdar som uppfördes på landsbygden under första hälften av 1900-talet.

24. Lillebyn 1:2

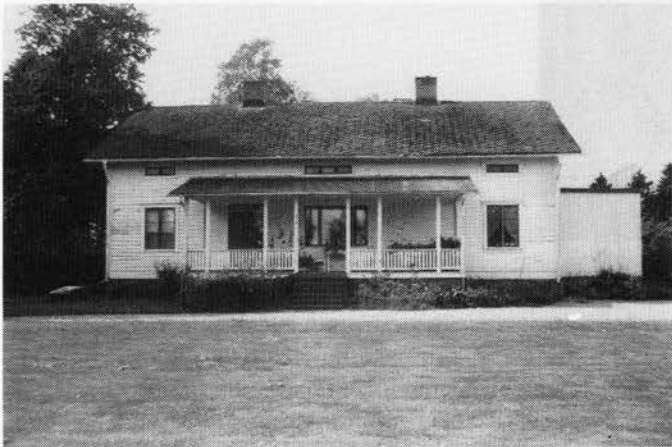

Bostadshus (1860, ombyggt 1930-t och 1950-t).

F d jordbruksfastighet med avstyckade ekonomibyggnader. Fastigheten ligger på slätten alldeles invid vägen mellan Gestad och Bolstad.

Den f d mangårdsbyggnaden är uppförd på 1860-talet. Det är en större salsbyggnad uppförd i tegel, slätputsad och med tegelinfattningar kring de bruna sexdelade fönstren. Byggnaden har vissa klassicerande stildrag, så som takgesims, tandsnittssfris och en stram portik med tegelpelare. Teglet kom från gårdens tegelbruk. Byggnaden har kulturhistoriskt värde, främst genom den arkitektoniska utformningen.

25. Nygården 1:2, Karlsfält

Bostadshus (1860–1880), lagård (1937), uthus (1938), maskinhall (1874).

Jordbruksfastighet enskilt belägen i en slätt odlingslandskap. Mangårdsbyggnaden är uppförd på 1860-talet i timmer i 1 1/2 våning och med plan av dubbelradhustyp. Fasaden är klädd med vit liggande panel på förvandring och de sexdelade fönstren är bruna. Längs östra långsidan finns en större veranda med vitmålade snickerier. Taket var tidigare täckt med skiffer, men detta har ersatts med eternit. Mangårdsbyggnaden har, trots en tillbyggnad vid norra gaveln, ett ursprungligt och ovanligt utseende. Gårdens ekonomibyggnader är uppförda under 1930-talet och senare.

26. Nygården 2:25, Holmen

Bostadshus (1900), uthus (1900), uthus (1900).
(Uppskattad åldersbedömning).

Mindre gård belägen i skogsbrynet på södra stranden av Dalbergån. Fastigheten består av ett bostadshus och två mindre uthus. Bostadshuset är timrat, klätt med röd locklistpanel och har tak med tvåkupigt tegel. De sexdelade fönstren och halvåningsfönstren är vitmålade. Uthusen flankerar manbyggnaden på var sida. De är uppförda i timmer respektive regelverk och klädda med röd locklistpanel respektive lockpanel. Gården är en välbevarad representant för de mindre gårdar som var vanliga i gränsområdet mellan slätt och skog.

27. Nygårdsåker 1:23

Bostadshus (1913), flygel (1919), lagård (1928).

Gård belägen i vägkorsning på slätten. Fastigheten består av bostadshus uppfört 1913, flygel uppförd 1919 och lagård uppförd 1928.

Bostadshuset är byggt i timmer och klätt med röd locklistpanel. Taket är täckt med tvåkupigt tegel och vid östra gaveln finns en snedtäcka med köksingång. De sexdelade fönstren och verandan är vitmålade. Flygeln och lagården är uppförda i timmer respektive resvirke och klädda med röd locklistpanel respektive röd lockpanel.

Gården har en ursprunglig exteriör, som är typisk för den tid den uppfördes i, dvs i början av 1900-talet.

28. Prästgården 1:13, Renströmska stiftelsen

Ålderdomshem (1933), uthus (1933).

Ingår i bebyggelsemiljö A

F d ålderdomshem beläget strax söder om Bolstad kyrka.

Byggnaden uppfördes 1933 som ålderdomshem för pensionärer från främst Bolstads församling. Grunden kom från en donation av grosshandlare Sven Renström i Göteborg, död 1896. Donationen var på 10 000 kronor och var avsedd för kyrklig välgörenhet. Det var emellertid oklart hur fonden skulle användas och därför tillsattes 1930 en kommitté för bildandet av en stiftelse. Stiftelsens mål var att uppföra en byggnad som skulle tjäna dels som församlingshem, och dels som ålderdomshem och sjukhem. I oktober 1934 invigdes ålderdomshemmet, som var i drift till 1980. I dag står byggnaden oanvänd och trädgården håller på att växa igen.

Verksamheten inrymdes i en större tvåvåningsbyggnad. Den har givits ett enkelt och rent uttryck, med en symmetriskt uppbyggd fasad i ljus spritputs med slätputsade hörnplastrar och takgesims. En halvtrappa leder upp till porten som saknar portik.

Anläggningen besitter ett kulturhistoriskt värde, dels genom sin utformning som har drag både av klassicismen som dominerade på 1920-talet och av funktionalismen som fick sitt genombrott kring 1930, men framför allt genom den funktion som den uppfördes för och som den fortfarande representerar.

29. Prästgården 1:16, Bolstad prästgård

Bostadshus (1825), flygel (1730-t),
flygel/garage (1825).

Ingår i bebyggelsemiljö A

Prästgården ligger intill kyrkan och utgörs av en huvudbyggnad flankerad av två flyglar. Huvudbyggnaden med sju fönsteraxlar är uppförd i liggande timmer och klädd med röd lockpanel. De sexdelade fönstren och snickerierna är vitmålade. De äldsta delarna i byggnaden anses stamma från 1600-talet, och byggnaden skulle vara påbyggd med en högre våning på 1700-talet. Troligare är emellertid att byggnaden uppfördes år 1825, på en plats något väster (närmare kyrkan) om den plats där den äldre byggnaden låg.

De två flyglarna är troligen även de uppförda i början av 1800-talet. Framför allt den södra är kulturhistoriskt intressant med en välbevarad exteriör och äldre inredning.

Arrendatorsgården, som tog över prästgårdens jordbruk i början av 1900-talet, är fransåld men ligger intill prästgården och kyrkan. Tillsammans bildar gårdarna en miljö som är ovanlig i dag men som var vanlig förr, och där den historiska utvecklingen är läsbar.

Bolstad prästgård klassades i Karlstad stifts prästgårdsinventering 1973–74 i den näst högsta klassen, 1B, så som en prästgård med " ... sådant värde att de kan betraktas som närliggande eller ibland jämställda med de byggnadsminnesförklarade prästgårdarna ...". Prästgården besitter sålunda ett högt kulturhistoriskt värde men bedöms ej komma i fråga som byggnadsminne.

30. Rödjan Norra 1:2

Bostadshus (1850–1900), uthus (1850–1900).
(Uppskattad tidsbedömning.)

F d torp, tidigare tillhörande Norra Rödjans gård. Fastigheten ligger i skogen, något öster om vägen mellan Bolstad och Grinstad. Fastigheten består av ett mindre bostadshus och ett mindre uthus.

Bostadshuset är timrat och fasaden är klädd med röd locklistpanel. Taket är klätt med tvåkupigt tegel och de sexdelade fönstren är vitmålade. Husets pardörr är gulmålad och har glasad överdel. Uthuset är uppfört i resvirkeskonstruktion och är klätt med röd locklistpanel. Taket är klätt med enkupigt tegel.

Byggnaderna har ett ursprungligt utseende som var karaktäristiskt för äldre tiders torpbebyggelse.

31. Rödjan S 2:7

Bostadshus och affär (1910–1915), f d skofabrik (1900–1920), lagård (1900–1920-t), garage (1970–80-t).
(Uppskattad åldersbedömning).

Skomakeri

F d jordbruksfastighet med skomakeri. Bostadshuset, som också inrymt affär, är i 1 1/2 våning, tillbyggt olika etapper och med fasadbeklädnad bestående av vit spritputs. Under 1930-talet och början på 1940-talet inrymdes i en större träbyggnad på fastigheten skofabrik. Här tillverkades tofflor, sandaler och arbetsskor. Som mest var ett 15-tal personer anställda. Affären uppfördes i början av 1980-talet. Till fastigheten hör också en lagård uppförd i rött tegel och resvirke. Fastigheten har kulturhistoriskt värde främst genom byggnaden som inrymt skofabriken.

32. Rödjan S 3:1, Gasebergsängen

Bostadshus (1867), f d smedja (1800-t), uthus (1800-t), garage (1900-t), lagård (1937).

Jordbruksfastighet enskilt belägen på öppna slätten.

Mangårdsbyggnaden är uppförd i timmer i två våningar med källare och av dubbelradhustyp. Fasaden är klädd med rödmålad locklistpanel. Fönstren och lövsågssnickerierna är vitmålade. Byggnaden är enligt uppgift uppförd av samma byggmästare som uppförde mangårdsbyggnaderna på Bodane 1:2 och 1:3, och visar också stora likheter med dessa i storlek och utformning. Trots utbytta fönster och en tillbyggnad klädd i plåt på den norra gaveln har byggnaden ett kulturhistoriskt värde, främst genom likeheten med Bodanehusen men också genom en del bevarade detaljer, så som snickerier på verandan. Byggnaden har också en delvis bevarad interiör med ådringsmålning och kakelugnar.

33. Stenen 1:2

Bostadshus (1830-t), magasin (1929), lagård (1907), höns hus (okänt), uthus (1959), tvättstuga (1930-t), uthus (1900-t), uthus (1900-t), bostadshus (1907), garage (1959), magasin (1930-t), lada (1952), uthus (1900-1940).

Bostadshus, byggt på 1830-talet.

Bostadshus, byggt 1907.

Fastigheten består av två sammanslagna, intill varandra, liggande gårdar med var sina äldre manbyggnader.

Den norra manbyggnaden är timrad i en våning, klädd med röd locklistpanel och har bevarade snickerier i form av profilerade fönsterfoder och lövsågssnickerier på verandan.

Den östra manbyggnaden är ett dubbelhus med frontespis och ljus färgsättning uppförd 1907.

Stenen uppvisar två gårdsmiljöer med bevarade äldre manbyggnader och äldre ekonomibygnader, vilka tillsammans bildar en enhetlig och förståelig miljö.

34. Strätet 1:1

Bostadshus (1886), flygel (1800–50), flygel (1800–50), bostadshus (1800–t), f d affär (1840–tal), magasin (1800–1850), lagård (1939), uthus (1930–60), garage (1930–60).

Ingår i bebyggelsemiljö C

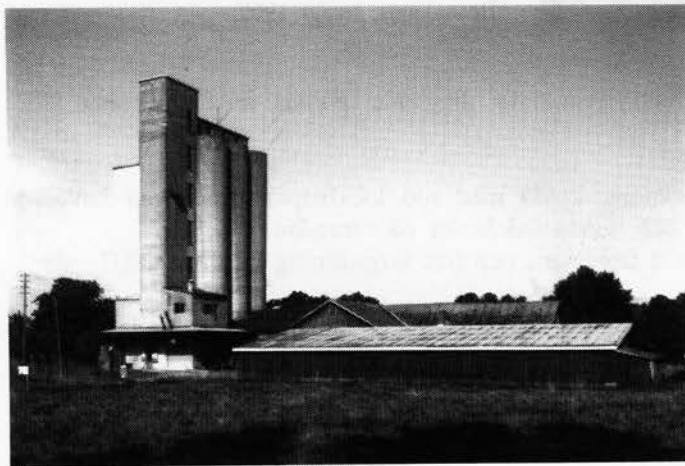
Bilden visar den f d lanthandeln.

Jordbruksfastighet belägen invid Dalbergsåns mynning. Fastigheten består av en mangårdsbyggnad i 1 1/2 våning uppförd på 1860-talet, flankerad av två äldre flygelbyggnader. Bostadshuset har tyvärr tilläggsisolerats på senare år. Taket är belagt med skiffer.

På gården finns också en äldre mindre mangårdsbyggnad samt en byggnad från tidigt 1800-tal som inrymt lanthandel. Till denna hör ett magasin där de galler man haft för fönstren för att hindra tjuvar fortfarande finns kvar.

Vissa av byggnaderna på fastigheten är ombyggda och till viss del förändrade. Miljön är ändå kulturhistoriskt intressant och läget förstärker det kulturhistoriska värdet.

35. Strätet 1:4

Silo (1940–t), magasin (1900), garage (1930–50).

Ingår i bebyggelsemiljö C

Kvarn- och siloanläggning belägen vid mindre hamn i Dalbergsåns mynning.

Dalbergså har fungerat som exporthamn för säd som odlats på Dalbosläätten. Här finns äldre magasin uppförda i resvirkeskonstruktion och klädda med röd stående locklistpanel.

På 1940-talet uppförde Sveriges Lantmäns Centralförening (Svenska Lantmän) en hög betongsilo som syns vida omkring.

Byggnaderna är kulturhistoriskt intressanta framför allt genom den funktion de haft som en del i huvudnäringen jordbrukets produktionskedja.

36. Tillhagen 5:1

Bostadshus (1848), lagård (1918), tvättstuga (1850–1900), uthus (1850–1900), lusthus (1980-tal).

Ingår i bebyggelsemiljö D

Jordbruksfastighet belägen i Tillhagens by.

Mangårdsbyggnaden är en "dalslandsstuga" uppförd år 1848. Byggnaden är timrad och fasaden är klädd med röd locklistpanel. De fyrdelade fönstrens snickerier är vitmålade och byggnaden har en inbyggd förstukvist.

På fastigheten ligger ekonomibygnader med ursprungliga utseenden bl a en tvättstuga och en lagård byggd 1918.

Byggnaderna är välbevarade och detta tillsammans med läget i Tillhagens by ger dem ett stort kulturhistoriskt värde.

37. Tillhagen 6:1

Bostadshus (kring 1850), bostadshus (1800-tal), lada (1893), lagård (1850–80), garage (1930–50), uthus (1900–1930), uthus (1900–1930).

Ingår i bebyggelsemiljö D

Bostadshus (1800-tal).

Bostadshus (omkring 1850).

F d jordbruksfastighet belägen i Tillhagens by.

Mangårdsbyggnaden är timrad i 1 1/2 våning och uppförd 1849. Fasaden är klädd med röd locklistpanel och fönstersnickerierna är vita. Byggnaden har inbyggd förstukvist och lunettfönster på gavlarna. Det mindre bostadshuset är timrat i en våning. Fasaden är klädd med röd lockpanel och byggnaden har en välbevarad inåtgående pardörr med överljusfönster.

Till fastigheten hör ett antal ekonomibygnader av äldre typ bl a en lada och en timrad lagård uppförda i slutet av 1800-talet och med ursprungliga utseenden.

Gårdsanläggningen är välbevarad och läget i Tillhagens by ger den ett stort kulturhistoriskt värde.

38. Tillhagen 8:1

Bostadshus (1939), flygel (1937), lagård (1936), uthus (180–1920), uthus (1880–1920), uthus/garage (1930–50), höns hus (1920–1950).

Ingår i bebyggelsemiljö D

F d jordbruksfastighet belägen i Tillhagens by.

Mangårdsbyggnaden är uppförd 1939 i 1 1/2 våning med källare. Fasaden är klädd med ljusmålad locklistpanel och taket är brutet och täckt med tvåkupigt tegel. Fönsterbågarna är röda och mittaxeln markeras med en öppen veranda och en kraftig frontespis.

Flygeln är uppförd 1937 i en våning. Fasaden är klädd med röd locklistpanel och losholzfönstren är vitmålade.

Ekonomibygnaderna är alla välhållna med ursprungliga utseenden.

Fastigheten utgör en välbevarad gårdsenhet med ett betydelsefullt läge i Tillhagens by.

39. Tillhagens soldatstom 501:2

Bostadshus (1800-t, renov 1932), lagård (1926), brygghus (1800-t), uthus (1900-20), uthus (1800-t).

F d jordbruksfastighet belägen i odlingslandskapet på gränsen mellan slätten och den skogsklädda vänerstranden. Fastigheten har tidigare varit soldattorp.

Byggnaderna utgörs av mangårdsbyggnad och flera ekonomibygnader.

Mangårdsbyggnaden uppfördes under 1800-talet, men byggdes om kraftigt 1932 och fick då sitt nuvarande utseende. Byggnaden är klädd med vit locklistpanel och har mansardtak täckt med tvåkupigt tegel. Fönstersnickerierna är målade i engelskt rött. Lagårdsbyggnaden är uppförd 1926 i tegel och resvirke.

Gården som helhet är en välbevarad representant för en mindre jordbruksfastighet från första hälften av 1900-talet när propagandan för modernare bostadshus och ekonomibygnader på landsbygden slog igenom.

40. Töra 1:2

Bostadshus (1870-t, renov 1938), flygel (1800-t), lagård (1932), uthus (1800-t), uthus (1800-t), uthus (ca 1900).

F d jordbruksfastighet enskilt belägen i småkuperat odlingslandskap.

Bostadshuset är uppfört på 1870-talet, men fick troligen sitt nuvarande utseende vid en renovering på 1930-talet.

Byggnaden är i timmer i 1 1/2 våning och fasaden är klädd med vit locklistpanel. De sexdelade fönstren är gröna och byggnaden har en vacker glasveranda med småspröjsade fönster. På gården finns också ett mindre bostadshus, timrat med röd locklistpanel och tegeltak. Ett antal ekonomibyggnader finns också, varav här kan nämnas ett magasin med äldre dörrar och skiffertak. Fastigheten är en väl bevarad mindre gård med ett ursprungligt utseende, (frånsett plåttaket på manbyggnaden), och har som sådan ett kulturhistoriskt värde.

41. Töra 1:22, Törehagen

Bostadshus (1800-t), uthus (1880–1920).
(Uppskattad åldersbedömning).

F d torpställe enskilt beläget i skogsbrynet.

Bostadshuset är en enkelstuga med snedtäcka på östra gaveln. Stugan är timrad och klädd med röd lockpanel. De sexdelade fönstren, vindskivor och knutar är vitmålade.

Törehagen har en välbevarad exteriör som väl visar hur torpbebyggelsen såg ut under förra seklet och i början av detta.

42. Åmot 1:2, Stora Åmot

Bostadshus (1850), flygel (1880-t), uthus (1880-t), uthus (1870–1900), uthus (1870–1900), uthus (1900).

F d jordbruksfastighet enskilt belägen i jordbrukslandskapet invid riksväg 45.

Mangårdsbyggnaden är uppförd i mitten av 1800-talet med en planlösning av dubbelradhustyp. Byggnaden har stenfot med källare och är timrad. Fasaden är klädd med ljus, liggande panel på förvandring. Fönsterfoder, knutar och fotlister är gröna medan övriga snickeridetaljer är vitmålade. Taket är klätt med skiffer.

En flygel uppfördes på 1880-talet och har ett utseende som anknyter till huvudbyggnader.

Gårdsanläggningen har med sina mycket väl bevarade mangårdsbyggnader ett stort kulturhistoriskt värde. Hade det inte varit så att lagård och magasin rivits under de senaste decennierna, hade fastigheten kunnat vara aktuell för byggnadsminnesförklaring.

43. Åmot 1:14, Lilla Åmot

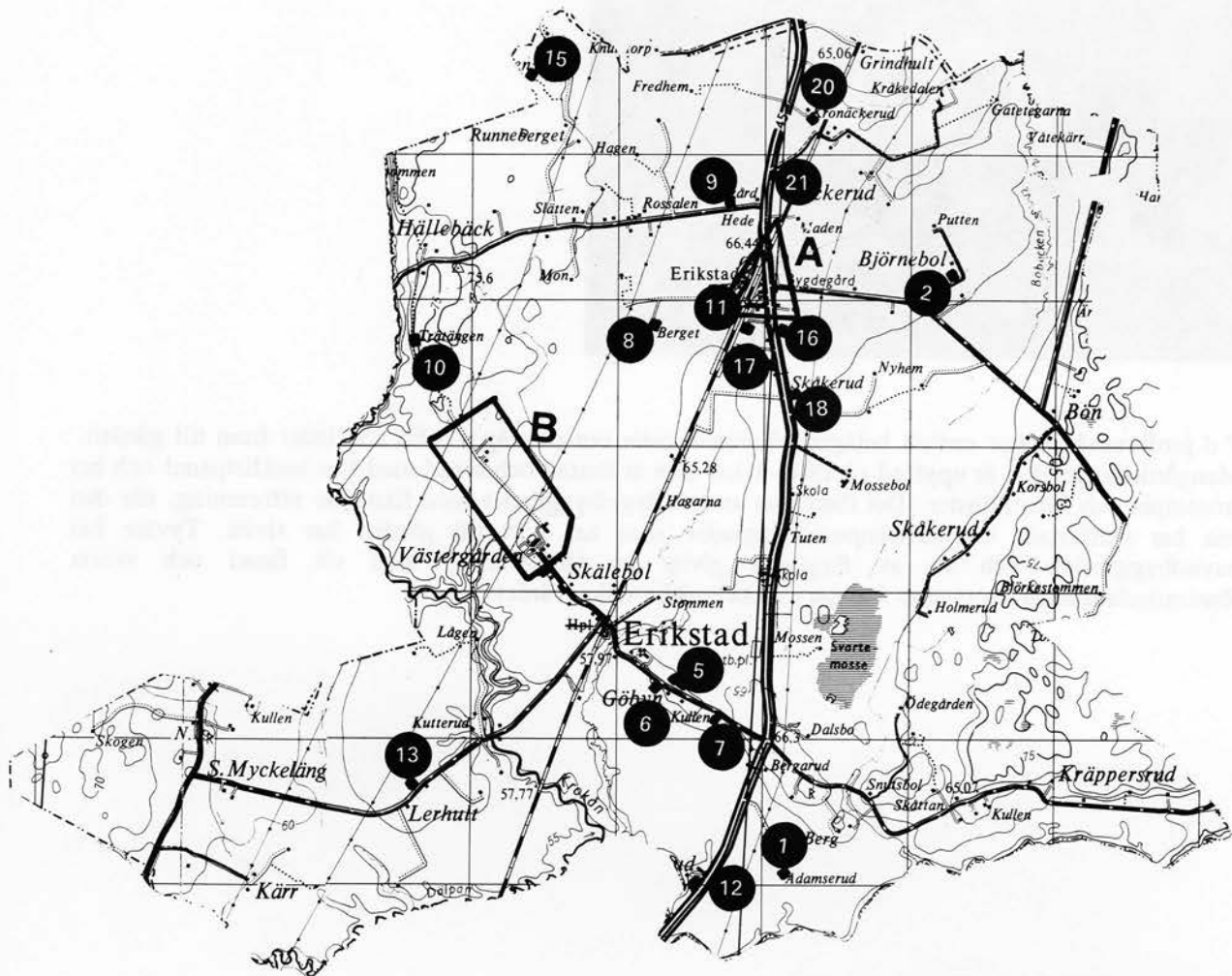

Bostadshus (1863–65), uthus (1880–t), uthus (1800–t).

F d jordbruksfastighet enskilt belägen på slätten öster om riksväg 45. En allé leder fram till gården. Mangårdsbyggnaden är uppförd på 1860-talet. Den är timrad och klädd med ljus locklistpanel och har frontespis och lunettfönster. Det flankeras av två flygelbyggnader med liknande utformning, där den ena har skiffertak. Övriga ekonomibygnader som har hört till gården har rivits. Tyvärr har huvudbyggnaden och en av flyglarna givits en färgsättning, med vit fasad och svarta fönsteromfattningar, som inte främjar det kulturhistoriska värdet.

KULTURHISTORISK VÄRDEFULL BEBYGGELSE

ERIKSTAD SOCKEN

Kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsemiljöer

A. Erikstads stationssamhälle

B. Västergården

Kulturhistoriskt värdefulla fastigheter

1. Adamsrerud 1:1, f d mönsterskrivarboställe
2. Björnebol 1:26
3. Björnebol 1:61 (Ingår i bebyggelsemiljö A)
4. Björnebol 1:80 (Ingår i bebyggelsemiljö A)
5. Göbyn 1:25
6. Göbyn 1:27, 1:28, f d prästgård
7. Göbyn 1:38
8. Göbyn 6:3, Berget
9. Hede 1:1
10. Hälleback 1:17, Trätängen
11. Korsbol 1:5
12. Kuserud 1:5
13. Lerhult 1:9
14. Myckeläng 1:24 (del av)
15. Råskogen 1:7
16. Skåkerud 1:32, Slätten
17. Skåkerud 1:39
18. Skåkerud 2:1
19. Västergården 1:1 (Ingår i bebyggelsemiljö B)
20. Åckerud 3:2, Kronoåckerud
21. Åckerud 4:14

SOCKENBESKRIVNING

Erikstad socken är den minsta av socknarna i inventeringsområdet. Den gränsar i söder till Bolstad och Brålanda, i väster till Ör, i norr till Holm och Järn och i öster till Grinstad. Socken utgörs till största delen av slätt uppodlad jordbruksmark. Skogsbeståndet är mycket litet. I södra delen av socknen flyter Krokån, som senare övergår i Dalbergsån. Kolån utgör delvis gräns i väster. I övrigt saknas större vattendrag och sjöar.

Erikstad nämns skriftligt första gången år 1329. Namnet består, i likhet med Bolstad och Grinstad, av en förled i form av ett mansnamn, samt slutledet "-stad" med betydelsen "plats, boställe". Sockennamnet kommer från den äldre byn Erikstad. Till byn hörde även gårdarna Skälebol, Stommen och Västergården.

Den äldsta kyrka som finns belagd i Erikstad var en träkyrka som omnämns år 1583. I slutet av 1600-talet uppfördes en ny kyrka i sten. Omkring 200 år senare, 1880–81, var den för liten och en ny större uppfördes i nygotisk stil.

Jordbruksnäringen har varit den dominerande i socknen. Gårdarna har i huvudsak varit små och mellanstora. Socken har utgjorts av 4 5/8 mantal frälsehemman, 2 mantal kronohemman, samt 12 5/8 mantal skattehemman. Den största gården har varit Västergården, som sedan slutet av 1600-talet varit det enda säteriet i socknen.

De stora förändringarna under 1800-talet i Dalsland innebar för Erikstad bl a att socknen fick en järnvägsstation. När Bergslagens järnväg, mellan Göteborg och Falun (över bl a Åmål och Filipstad), anlades mellan 1875 och 1879, byggdes i Erikstad en station som öppnades 1879. En del av den äldre bebyggelsen i stationssamhället är riven, men en stor del uppfört på 1920–40-talen finns kvar och ger samhället sin karaktär.

I övrigt präglas socknens bebyggelse fortfarande av jordbruket. Under 1980-talet har emellertid en del friliggande villor uppförts.

Invånarantalet i socknen var 1990 432.

ERIKSTAD KYRKA

Erikstads kyrka uppfördes 1880–81 efter ritningar av J E Söderlund. Den är byggd av gråsten och putsad med vit, slät puts. Kyrkan är treskeppig och har ett nygotiskt stiluttryck med spetsbågefönster, ett stort rosettfönster och trappgavlar både på långhus och torn.

Man vet att Erikstads äldsta kyrka var en träkyrka, men uppgifterna om denna är fåtaliga. Den finns skriftligen belagd år 1583 och revs troligen 1686 när en ny stenkyrka byggdes, antagligen på samma plats där den äldre legat. Stenkyrkan finns i dag kvar som ruin ca 300 m väster om den nuvarande kyrkan. Den var helt byggd i granit med medelstora block. Den har ett rektangulärt skepp med tresidig avslutning. Sakristia byggdes i mitten av 1700-talet och ett nytt vapenhus av sten 1781. Ovanpå vapenhuset fanns en tornbyggnad av trä med åttkantig form. Tornet och vapenhuset revs när den nya kyrkan byggdes 1880.

Ruinen restaurerades år 1987. 1989 renoverades exteriören på kyrkan från 1880.

Den nya kyrkan har restaurerats interiört år 1946 och exteriört 1963.

Erikstad kyrka.

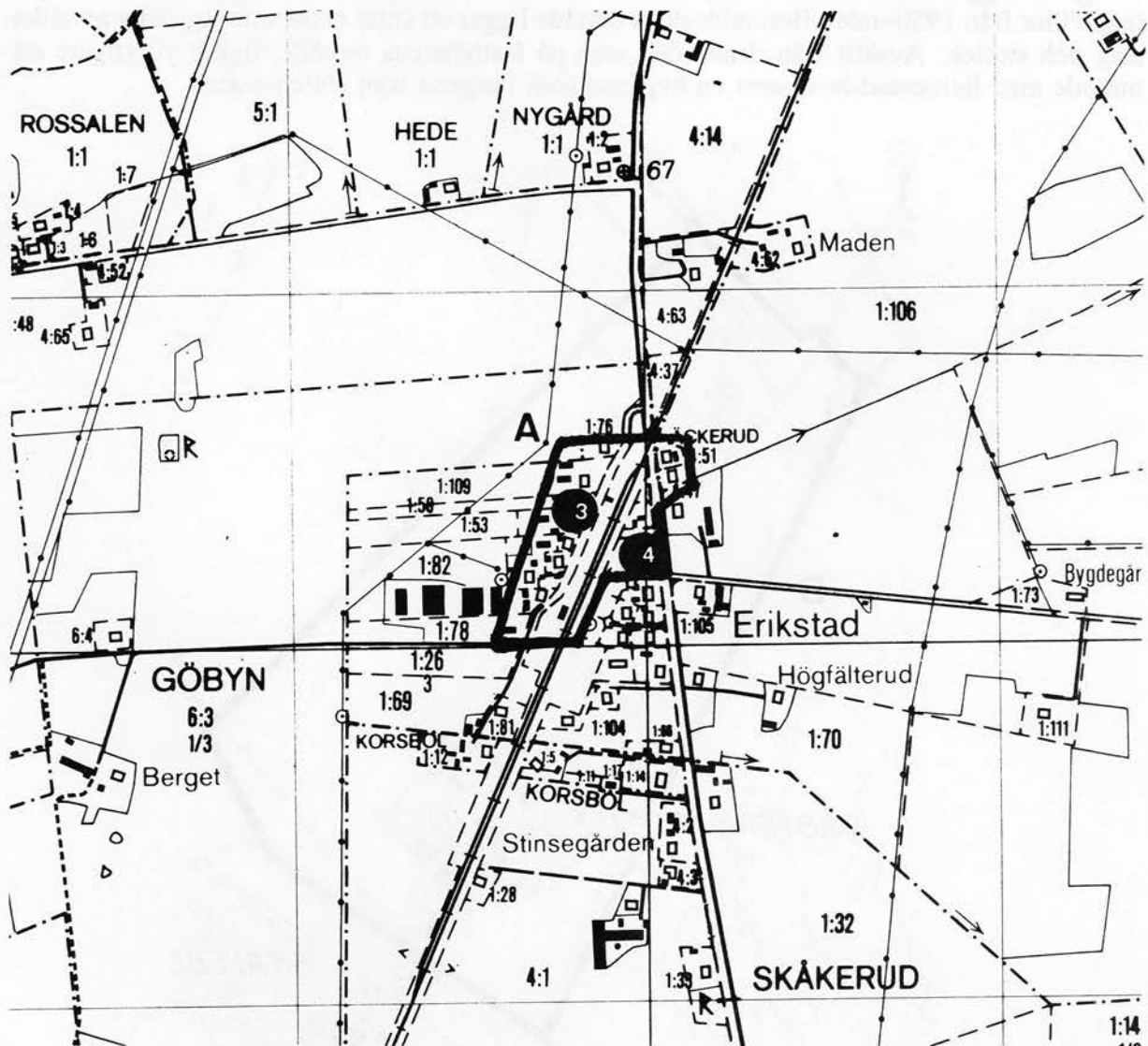
Erikstad kyrkoruin.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA BEBYGGELSEMILJÖER

A. Erikstads stationssamhälle

När Bergslagens järnväg drogs genom Dalsland mellan 1875 och 1879 förlades en järnvägsstation till Erikstad. (Bolstadborna kämpade förgäves för att få en station lagd på Hedes marker i deras socken.) Stationen lades strax söder om där järnvägen korsar Rv 45, på Björnebols marker. I anslutning till stationen utvecklades ett litet samhälle. Under en period fanns här tre affärer, skrädderi, café, slakteri, bageri, post och taxirörelse. Under de tre första decennierna på 1900-talet uppfördes ett antal egna hem och villor, och det är en del av dessa som fortfarande ger samhället sin karaktär. Väster om järnvägen ligger bl a Björnebol 1:61, som inrymt café och som har kulturhistoriskt värde. Öster om järnvägen invid Rv 45 i området ligger en f d bensinmack där det nu bedrivs traktorförsäljning. Byggnaden är uppförd 1947 och har ett mycket tydligt funktionalistiskt stiluttryck. Bredvid denna ligger några mindre hus, som utgjort Erikstads mejeri. Järnvägsstationen revs tyvärr 1973. Övriga fastigheter i området har miljöskapande värde.

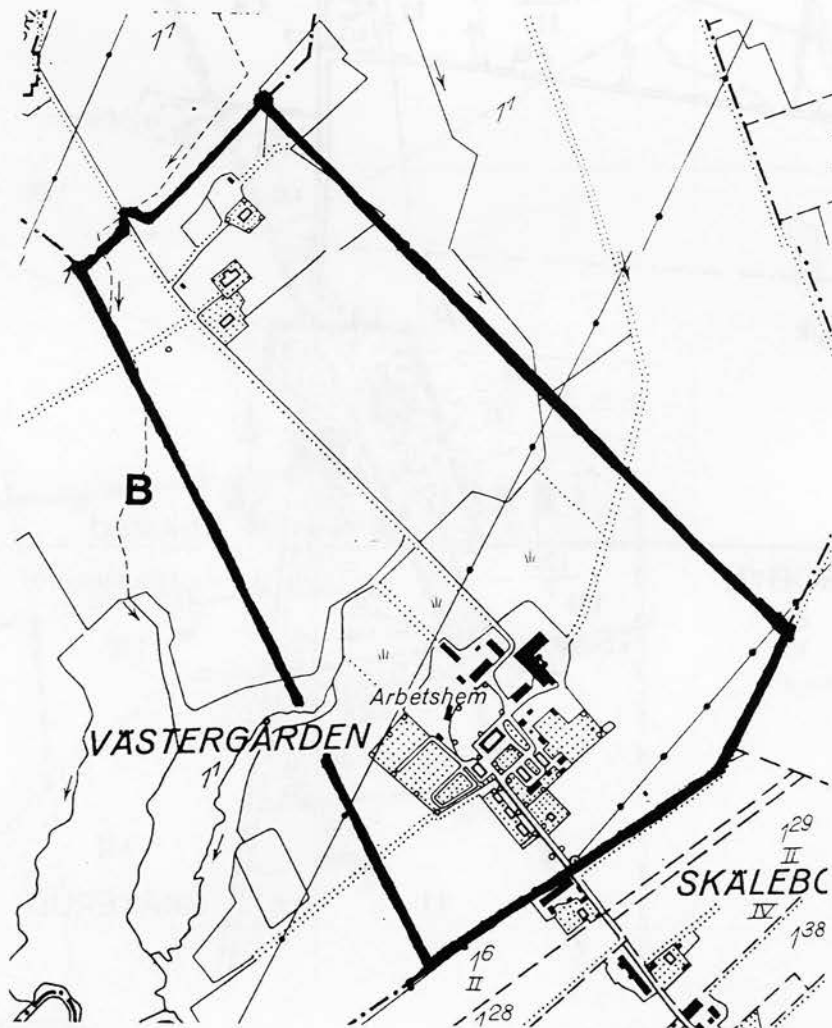
B. Västergården

Större jordbruksfastighet belägen nordväst om Erikstad kyrka. Fastigheten har en mycket speciellt karaktär, vilket gör att den blir utvald som bebyggelsemiljö i inventeringen.

Gården nämns första gången år 1551 och har varit säteri. Sedan slutet av 1600-talet har det varit det enda säteriet i socknen. Gården har bl a ägts av släkterna Kruse, Rosenholm och Mentzer. Under 1800-talets andra hälft ägdes den av kronolänsmannen och tillika riksdagsmannen Patrik Stockman. Han inrättade år 1863 en tvåårig lantbruksskola på gården. Fram till 1870 drevs den på Västergården, men flyttades sedan till Kilanda.

1923 köptes gården av landstingen i Älvsborgs, Skaraborgs samt Göteborgs- och Bohuslän, och där inrättades ett arbetshem för "försumliga familjeförsörjare". Senare blev gården kriminalvårdsanstalt och fungerade som sådan fram till 1986. Sedan dess ägs gården av Domänverket och drivs som enskilt jordbruk. Funktionen som arbetshem och kriminalanstalt har emellertid gett gården en särpräglad bebyggelse.

En rak allé leder fram till gården från Skålebols gräns. Vid slutet av allén möts man av en samling byggnader som i huvudsak utgörs av bostadshus. Det är bl a den f d administrationsbyggnaden från 1930, som nu är mangårdsbyggnad. Den äldre mangårdsbyggnaden brann ner 1986. Här finns också två äldre flygelbyggnader och några tegelvillor från 1950-talet. Bortanför detta område ligger ett antal ekonomibyggnader av olika slag och storlek. Avskilt från denna del, men på fastighetens område, ligger ytterligare ett område med flerbostadshus, samt en byggnad som fungerat som sluten anstalt.

(Ekonomisk karta 9C 0a/1a)

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA FASTIGHETER

1. Adamserud 1:1, f d mönsterskrivarboställe

Bostadshus (1800-t, renov 1916), magasin (1800-t), lagård (1940-t), lada (1890-t), uthus (1800-t).

Jordbruksfastighet enskilt belägen i uppodlat slättlandskap.

Bostadshuset är ursprungligen uppfört på 1800-talet, men fick sitt nuvarande utseende vid en renovering 1916. Det är timrat i 1 1/2 våning och har fasad klädd med röd locklistpanel. De vita losholzfönstren har profilerade konsolomfattningar. Taket är täckt med tvåkupigt tegel.

Ett magasin flankerar bostadshuset. Det är av äldre modell, uppfört i timmer och skiftesverk.

Avskilda från bostadshuset ligger lagården och ladan. Ladan är uppförd i resvirkeskonstruktion på 1890-talet, medan lagården är yngre och byggd i betong och resvirke.

Gårdsanläggningen har byggnader som är mycket välbevarade och representativa för byggnadsstilen strax före och kring sekelskiftet.

2. Björnebol 1:26

Bostadshus (1836), lada (1836), uthus (1900-tal), garage (1900-t).

F d jordbruksfastighet enskilt belägen i öppet, slätt odlingslandskap.

Bostadshuset är en "dalslandsstuga" uppförd 1836. Fasaden är klädd med röd lockpanel och har knutlådor. Taket är täckt med eternit.

Till fastigheten hör några mindre uthus, bl a en lada uppförd 1836 i resvirke med fasad i röd lockpanel och snedtäcka på ena gaveln.

3. Björnebol 1:61

Bostadshus (1920), uthus (1920–30-tal).

Ingår i bebyggelsemiljö A

Bostadshuset är uppfört i vinkel i 1 1/2 våning. Panelen utgörs av stående fasspontpanel målad med ljus beige oljefärg. De sexdelade fönstrens bågar är milt gröna. Byggnaden är belägen i Erikstads stationssamhälle och är med sin välbevarade exteriör ett gott exempel på 1920-talets bostadshusbyggnad. I byggnaden bedrevs caféverksamhet under 1920-talet och i början på 1930-talet.

4. Björnebol 1:80

Affär, verkstad (1947).

Ingår i bebyggelsemiljö A

Fastigheten är belägen invid Rv 45 i Erikstads stationssamhälle. Byggnaden uppfördes 1947 i betong i två våningar. Den har ett funktionalistiskt stiluttryck. Taket är platt, fasaden är i vit slätputs och fönsterbågarna är milt gröna. När byggnaden uppfördes inrymdes här tillverkning av häst- och traktorvagnar och en bostadslägenhet. Under en tid bedrevs också annan industriell verksamhet i byggnaden av Svenska Materialaffären. Fram till 1975 var här bilverkstad och bensinstation. Från 1975 används byggnaden för försäljning av traktorer och jordbruksmaskiner. Byggnaden har kulturhistoriskt värde genom sitt arkitektoniska stiluttryck och genom sitt läge i Erikstads stationssamhälle.

5. Göbyn 1:25

Bostadshus (1860), bostadshus (1860), lagård (1929), uthus (1800-t), uthus (1800-t), uthus (1800-t).

Bostadshusen

Uthus och lagård.

Två ihopslagna f d jordbruksfastigheter belägna bredvid varandra i något kuperat odlingslandskap. Det ena bostadshuset är uppfört 1860 i 1 1/2 våning. Fasaden är nu klädd med ljus eternit, men på den västra gaveln syns den äldre panelen – vit locklist med gröna fönsterfoder och bågar. Fönstren har bevarade profilerade fönsterfoder med droppdekoration. På gavlarna finns lunettfönster. Sadeltaket är täckt med skiffer. Det andra bostadshuset har ett utseende liknande det första och är troligen uppfört vid samma tid. Fasaden är emellertid klädd med röd locklistpanel och taktäckningen utgörs av skiffer.

Till gårdsbildningen hör ett antal ekonomibyggnader, som ligger separat avskilda från bostadshuset. Av dessa kan särskilt nämnas en äldre mindre bod med bevarat halmtak. Byggnaden är i resvirkeskonstruktion, klädd med slät, omålad panel, och har en sköka på baksidan. Lagården är vinkelställd och uppförd 1929 i resvirkeskonstruktion och betong.

6. Göbyn 1:27, 1:28, f d prästgård

F d prästgård (1924), uthus (1920-t), garage (1940-60),

Fastighet belägen invid landsvägen strax öster om Erikstad kyrka. Byggnaden uppfördes som prästgård på 1920-talet. 1962 upphörde den att fungera som prästgård och blev i stället församlingshem och bostad.

Den är uppförd i två våningar med källare. Fasaden är klädd med röd locklistpanel medan smårutefönstren, vindskivor och knutar är vita. Taket är brutet och täckt med svarta betongpannor. Byggnaden har ett stiluttryck som är karaktäristiskt för tidigt 1920-tal och har också kulturhistoriskt värde genom den funktion byggnaden haft.

7. Göbyn 1:38

Bostadshus (1938), f d bostadshus (1800-t), uthus (1800-t), garage (1940-50-t).

Bostadshus

Äldre bostadshus, soldattorp.

Bostadsfastighet enskilt belägen intill landsväg i kuperat, småbrutet landskap. Bostadshuset är uppfört 1938 i 1 1/2 våning med källare. Fasaden är putsad med ljus grön spritputs. Fönsteromfattningarna är vita medan bågarna är röda. Taket är brutet och täckt med betongpannor. Bakom bostadshuset, på en liten höjd, ligger en enkelstuga som tidigare varit ett soldattorp. Byggnaden har en välbevarad och oförändrad exteriör. På fastigheten finns också ett större uthus och ett garage. De båda välbevarade bostadshusen representerar bostadsbyggandet i två olika tidsepoker.

8. Göbyn 6:3, Berget

Bostadshus 1890, magasin (1910), uthus (1910), lagård (1966), lada (1916), uthus (ca 1900), vagnbod (ca 1900).

(Foto: Rune Mathiasson)

Bostadshuset är ett västsvenskt dubbelhus uppfört omkring år 1890. Byggnaden har gul locklistpanel och fönsterbågarna är vita, medan fönsterfodren är bruna. Taket är täckt med skiffer.

På fastigheten finns ett antal ekonomibyggnader, av vilka här kan nämnas ett magasin byggt 1910, lagården uppförd 1966, samt ett uthus med lite speciell utformning som flyttats till gården från Erikstads järnvägsstation.

På 1800-talet var här skola och på gården bildades också Erikstads Friförsamling år 1893.

9. Hede 1:1

Bostadshus (1930–40-t), uthus (1930–40-tal), uthus (1930-t).
(Uppskattad åldersbedömning).

Bostadsfastighet belägen vid landsvägen i öppet landskap.

Bostadshuset är uppfört i plankkonstruktion och har vit, slät, liggande panel i fasaden, vita fönsterfoder och bågar, samt ett sadeltak täckt med tegel. Byggnaden är troligen uppförd på 1930- eller 40-talet och skiljer sig i form, planlösning och färgsättning från äldre bostadsbyggnader.

Två uthus hör till fastigheten.

10. Hälleback 1:17, Trätängen

Bostadshus (1850–60-t), uthus (1850–60-tal), lagård (1850–60-t).
(Uppskattad tidsbedömning).

Mycket välbevarad f d jordbruksfastighet enskilt belägen i småbrutet varierat landskap.

Bostadshuset är en enkelstuga med sidokammare uppförd i timmer i 1 1/2 våning. En mindre tillbyggnad finns på norra gaveln. Panelen är av mycket ovanligt slag, och kan närmare betecknas som stående panel på förvandring. Den är rödfärgad. De sexdelade fönstren och lunettfönstren i halvåningen är vitmålade, liksom snickerierna på den öppna verandan. Dörren är en dubbel spegeldörr med överdel i glas.

Avskilt från bostadshuset ligger en mindre timrad uthusbyggnad, bl a försedd med spetsiga smårutsfönster, samt en vinkelbyggd lagård uppförd i resvirke.

Fastighetens byggnader är mycket välbevarade och har stort kulturhistoriskt värde.

11. Korsbol 1:5

Bostadshus (1905–1920), uthus (1900–1920),
uthus (1900–1920).
(Uppskattad åldersbedömning).

Bostadsfastighet belägen i södra delen av Erikstads stationssamhälle.

Bostadshuset är 1 1/2 våning med mansardtak. Fasaden är putsad med vit spritputs och mittaxeln markeras av en frontespis och en glasveranda. Byggnaden har drag som anknyter till jugendstilen, bland annat smårutorna i fönstrens överdelar och det brutna taket.

Två mindre uthus hör till fastigheten.

Bostadshuset har kulturhistoriskt värde genom den oförändrade exteriören och den arkitektoniska utformningen.

12. Kuserud 1:5

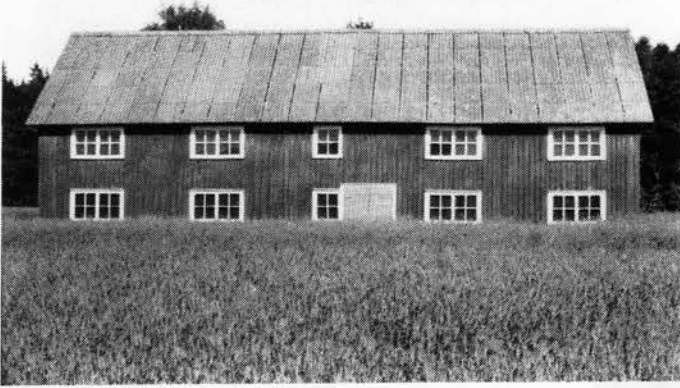

Bostadshus (1880–t, renov 1911), bostadshus
(1890–t), bostadshus (1895), uthus (ca 1900),
lagård (1934), uthus/garage (trol 1940–t), garage
(trol 1940–t), uthus (1920–40), höns hus (1950–
t).

Mangårdsbyggnad

Personalbostad

F d hönshus.

Större jordbruksfastighet belägen invid Rv 45 i uppodlat slättlandskap.

Mangårdsbyggnaden är uppförd på 1880-talet i timmer i 1 1/2 våning. Fasaden utgörs av liggande panel på förvandring, med stående panel i gavelrösten och i fönsterbröstningen, målad i milt gul färg. Losholzfönstrens bågar är vita. Mittaxeln domineras av en stor, öppen veranda och en frontespis.

Två mindre bostadshus finns på fastigheten, bägge uppförda strax före 1900. Det ena är kraftigt ombyggt och tilläggsisolerat, medan det andra har ett ursprungligt utseende med gul locklistpanel, vita fönsterfoder och bruna bågar och tak täckt med skiffer.

Avskilda från bostadshusen ligger ett antal ekonomibygnader. De är i huvudsak uppförda under decennierna närmast efter sekelskiftet. Den stora lagården dominerar och är uppförd i tegel och resvirke år 1934.

Söder om mangårdsbyggnaden ligger en större ekonomibygnad som använts som hönshus, och senare som maskinhall.

Den stora mangårdsbyggnaden uppfördes under 1880-talet då gården ägdes av riksdagsman Patrik Stockman. Gårdsbildningen har kulturhistoriskt värde som större jordbruksfastighet med byggnader med ursprungligt utseende.

13. Lerhult 1:9

Bostadshus (1900), uthus (kring 1900), lagård (kring 1900), uthus (kring 1900).

Jordbruksfastighet belägen intill landsvägen i flackt uppodlat jordbrukslandskap.

Bostadshuset är ett s k västsvenskt dubbelhus uppför 1 1/2 våning år 1900. Fasaden är klädd med vitmålad, stående fasspontpanel och fönsterbågarna är rödmålade. Fönstren har vita omfattningar med profilerade konsoler. Byggnaden har inbyggd glasveranda och frontespis.

Till gården hör ekonomibygnader som alla är uppförda kring 1900.

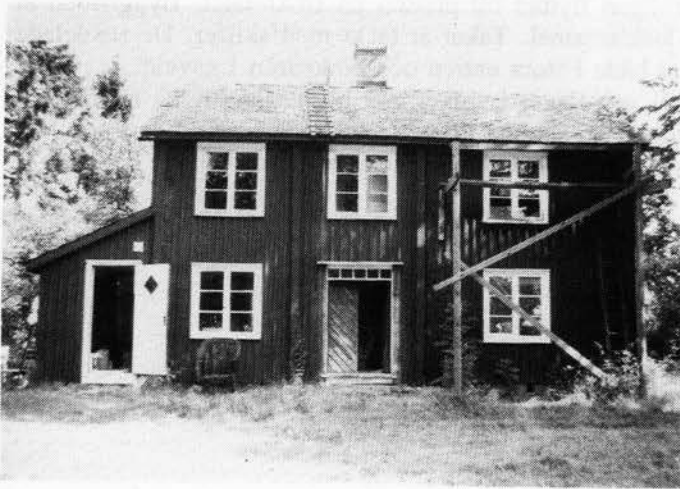
14. Myckeläng 1:24 (del av)

Bostadshus (1800–1850).

Myckeläng 1:24 utgörs av flera sammanslagna fastigheter där en f d mangårdsbyggnad tilldrar sig det kulturhistoriska intresset. Det är en mycket välbevarad "dalslandsstuga", troligen uppförd under förra hälften av 1800-talet. Byggnaden är timrad, har synliga knutlådor och lockpanel på fasaden. Taket är täckt med skiffer. Dörren är av äldre typ – en pardörr med överljusfönster. Byggnaden har stort kulturhistoriskt värde genom den oförändrade exteriören.

15. Råskogen 1:7

Bostadshus (1850–t), magasin (1850–t), uthus (1907), lagård (1850–70–t).

F d jordbruksfastighet enskilt belägen i skogsbrynet.

Bostadshuset är en "dalslandsstuga" timrad i två våningar med knutlådor utskjutande från locklistpanelen. Taket är täckt med skiffer och byggnaden har en välbevarad pardörr med överljusfönster.

Till fastigheten hör några ekonomibygnader, bl a ett äldre magasin, också det med skiffertak samt en äldre lagård i resvirkeskonstruktion med slät, stående, omålad panel.

Fastighetens byggnader är välbevarade och har därigenom kulturhistoriskt värde.

16. Skåkerud 1:32, Slätten

Bostadshus (1800-t), lagård (1901), uthus (trol kring 1900), uthus (trol kring 1900), garage (1940-t).

Jordbruksfastighet i Erikstads stationssamhälle invid Rv 45.

Mangårdsbyggnaden är en "dalslandsstuga" troligen flyttad till platsen på 1870-talet. Byggnaden är timrad i två våningar och har fasad med röd locklistpanel. Taket är täckt med skiffer. De sexdelade fönstren är vita och byggnaden har äldre dörrar både i stora entrén och bodentrén i gaveln.

Lagården är uppförd i sten och resvirke år 1901 och ligger i vinkel mot bostadshuset. På fastigheten finns också några mindre uthus, troligen uppförda vid samma tid.

Byggnaderna är mycket välbevarade och är goda representanter för äldre byggnadsskick.

17. Skåkerud 1:39

Kyrkobyggnad (1920), uthus (1900-1930).
(Uppskattad åldersbedömning).

Frikyrkobyggnad belägen alldeles invid Rv 45, söder om Erikstads stationssamhälle.

Kyrkobyggnaden är uppförd år 1920 för Erikstads Friförsamling och innehåller både kyrkolokal och bostadsutrymmen. Den är byggd i vinkel och har fasad av ljus locklistpanel. Fönsterfodren är gula medan bågarna är vita. En tillbyggnad gjordes 1947 och renovering 1957.

Genom sin välbevarade exteriör är kyrkobyggnaden en god representant för frikyrkobyggandet i början av 1900-talet.

18. Skåkerud 2:1

Bostadshus (1870-t), garage (1930-40-t), lagård (1911), magasin (1910-20-t).

F d jordbruksfastighet enskilt belägen invid Rv 45.

Bostadshuset är en s k sidokammarstuga, timrad i 1 1/2 våning. Fasadbeklädnaden utgörs av röd locklistpanel. De sexdelade fönstren är vita med profilerade omfattningar med konsoler.

Två äldre ekonomibyggnader finns på fastigheten – ett äldre magasin i resvirkeskonstruktion och en lagård uppförd i sten och resvirke från 1911 och tillbyggd på 1950-talet.

Fastighetens byggnader har exteriörer med ursprungliga utseenden med karaktär från tiden för uppförandet.

19. Västergården 1:1

Bostadshus, f d administrationsbyggnad (1930), flygelbyggnad (ev 1700-t), flygelbyggnad (ev 1700-t), mejeri, senare tvättstuga (kring 1900), bostadshus (1950-t), bostadshus (1950-t), bostadshus 1950-t), bostadshus (1940-60-t), garage (1900-t), elstation (1960-1980-t), uthus (1900-t), uthus (1900-t), uthus (1800-1900-t), lagård (1900-t), svinhus (tid 1900-t), garage (1900-t), uthus (1900-t), verkstad (1900-t), uthus (1900-t), bostadshus (1900-t), sluten anstalt (1950-60-t), uthus (1900-t), bostadshus (1900-t), garage (1900-t). (Uppskattad åldersbedömning).

Ingår i bebyggelsemiljö B

Bilden ovan visar en f d administrationsbyggnad, nu mangårdsbyggnad.

Bilden nedan visar en av flygelbyggnaderna.

Den f d slutna anstalten, som också använts för industriell produktion (slöjd och grovkonfektion).

Större jordbruksfastighet enskilt belägen i böljande jordbrukslandskap. Fastigheten har tidigare varit säteri, men har under 1900-talet fungerat som arbetshem och senare som kriminalvårdsanstalt, vilket gett upphov till byggnader av speciellt slag.

Mangårdsbyggnaden är uppförd 1930 som administrationsbyggnad för arbetshemmet, men sedan den äldre huvudbyggnaden från 1825 brunnit ner, används den f d administrationsbyggnaden som mangårdsbyggnad. Byggnaden är uppförd i två våningar med flackt valmat tak och klädd med gul locklistpanel. Flankerande platsen för den förra, nu nedbrunna, mangårdsbyggnaden ligger två timrade flyglar, eventuellt uppförda på 1700-talet. De har detaljer bestående av knutlådor som getts formen av en pilaster med kapital, samt tandsnittsfris i takfoten. Dessa byggnader har bl a använts som personal- och statarbostäder. I anslutning till dessa byggnader ligger några tegelvillor, troligen uppförda på 1950-talet, och en villa i trä, troligen uppförd något tidigare.

På gården finns ett stort antal ekonomibyggnader, av vilka speciellt kan nämnas en större lagård uppförd i tegel och resvirkeskonstruktion, ett f d kostall uppfört i gråsten, ett svinhus i träkonstruktion med röd locklistpanel och gröna smårutsfönster och ett f d mejeri i en reveterad envåningsbyggnad. Ett stycke nordväst om och avskilt från detta område, ligger två längor med arbetarbostäder i 1 1/2 våning innehållande flera lägenheter vardera, samt en byggnad i betong med gul slätputs på fasaden, som används för industriell produktion under den tid Västergården fungerade som kriminalvårdsanstalt.

20. Äckerud 3:2, Kronäckerud (f d länsmansboställe)

Bostadshus (1825), bostadshus (1951), magasin (1800-t), lada/lagård (1930-40-t), uthus (1800-tal), uthus (1900-30-t), garage (1950-t), maskinhall (1930-50-t).

Mangårdsbyggnad.

Magasinsbyggnad.

Större jordbruksfastighet enskilt belägen i slätt odlingslandskap strax intill Rv 45.

Gården har tidigare varit länsmansboställe. Den ägs nu av Domänverket och är försöksgård för Hushållningssällskapet.

Mangårdsbyggnaden är ett dubbelradhus i 1 1/2 våning byggd år 1825. Fasaden är klädd med röd locklistpanel och fönstren samt snickerierna på den öppna verandan är vita.

Av ekonomibyggnaderna kan nämnas ett större magasin två våningar. Fasaden är klädd med röd locklistpanel och på gavlarna finns vita krysspröjsade fönster.

Gården är en välbevarad större jordbruksfastighet där både mangårdsbyggnad och ekonomibyggnader visar ursprungliga exteriöra utseenden.

21. Äckerud 4:14

Bostadshus (mitten av 1800-t), lagård 1800-tal), uthus (1800-t).

F d jordbruksfastighet enskilt belägen i slätt odlingslandskap invid Rv 45.

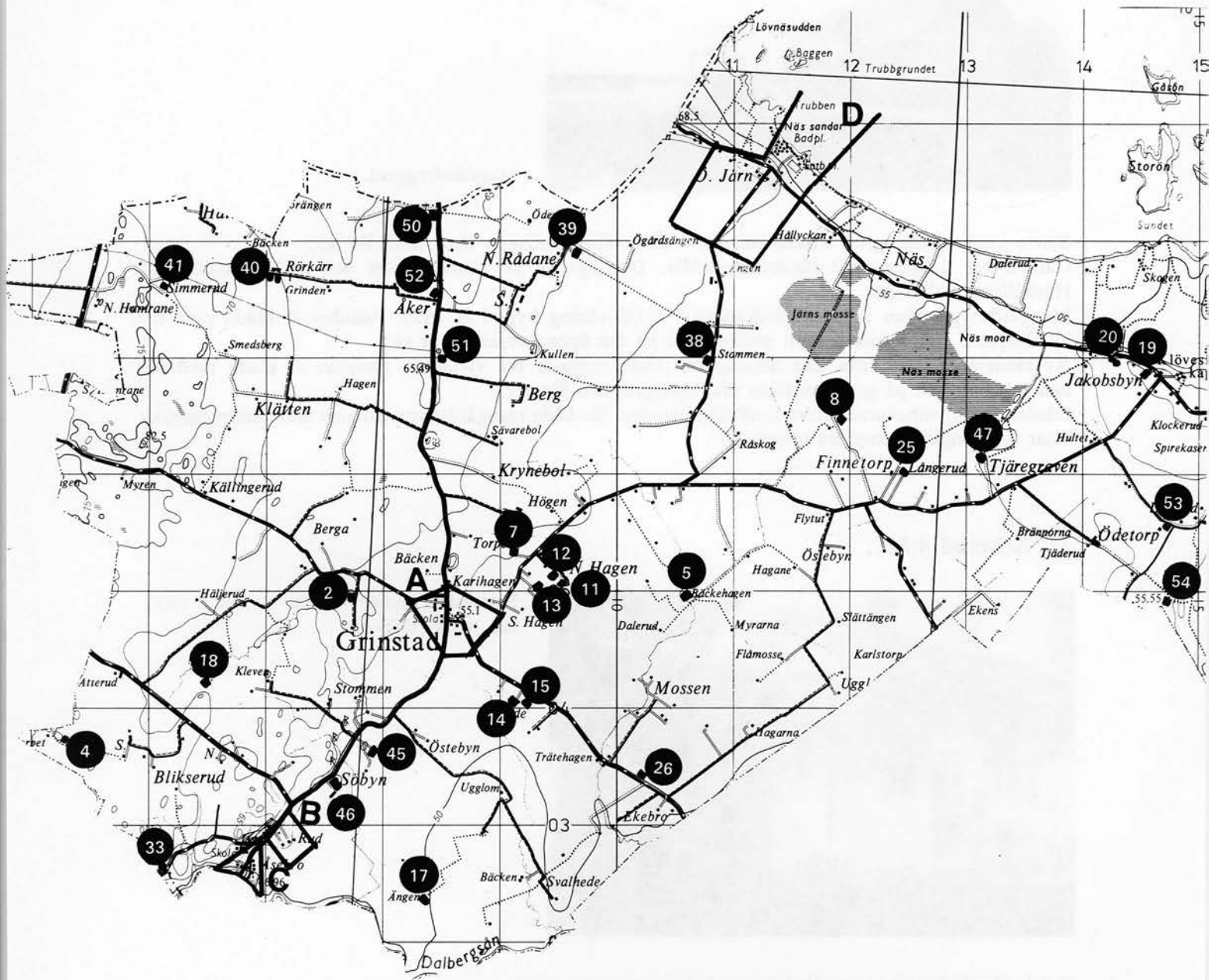
Bostadshuset är i 1 1/2 våning och har fasad i gul stående fasspontpanel. Fönstersnickerierna är vitmålade och fönsteromfattningarna har konsoler och utsågade detaljer. Takbeklädningen är skiffer. På senare tid har en tillbyggnad gjorts i anslutning till ena gaveln.

Ekonomibyggnaderna är också av äldre datum.

Fastigheten har varit soldatstom till Äckerud. På 1800-talet var här affär och mellan 1900 och 1980 drevs urmakeri.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSE

GRINSTAD SOCKEN

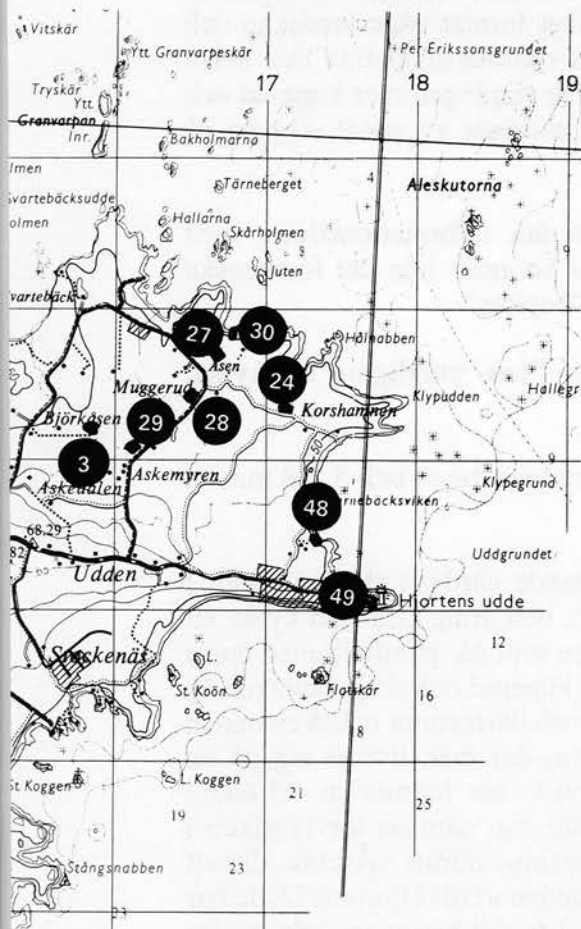

Kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsemiljöer

- A. Miljö kring Grinstad kyrka
- B. Rud
- C. Åsebro
- D. Radby i Östra Järn

Kulturhistoriskt värdefulla fastigheter

1. Berg 1:10
2. Berga 1:28
3. Björkåsen 3:4
4. Blikserud 3:1
5. Bäckehagen 1:4
6. Bäckén 1:22 (Ingår i bebyggelsemiljö A)
7. Famsbol 1:5
8. Finnetorp 2:2
9. Hagen 1:22
10. Hagen Norra 1:44, Gödikerud
11. Hagen Norra 4:10
12. Hagen Norra 5:1
13. Hagen Södra 3:21, Södra Hagen
14. Hede 1:24
15. Hede 1:29
16. Hede 1:32, Hede
17. Hede 2:2, Ängen
18. Häljerud 1:8
19. Jakobsbyn 1:36
20. Jakobsbyn 1:44, Liden
21. Järn Östra 1:21 (Ingår i bebyggelsemiljö D)
22. Järn Östra 1:30 (Ingår i bebyggelsemiljö miljö D)
23. Järn Östra 1:34, Aregården (Ingår i bebyggelsemiljö D)
24. Korshamnen 1:29
25. Långerud 2:1
26. Mossen 2:25
27. Muggerud 1:11
28. Muggerud 1:12
29. Muggerud 1:15
30. Muggerud 1:18 (del av)
31. Rud 1:3 (Ingår i bebyggelsemiljö B)
32. Rud 1:5, Åsebro mejeri (Ingår i bebyggelsemiljö C)
33. Rud 1:6
34. Rud 1:7 (Ingår i bebyggelsemiljö C)
35. Rud 1:23 (Ingår i bebyggelsemiljö C)
36. Rud 1:24 (ingår i bebyggelsemiljö B)
37. Rud 1:25 (Ingår i bebyggelsemiljö B)
38. Rådane Norra 1:71, Stommen
39. Rådane Norra 4:33
40. Rörkärr 1:16
41. Simmerud 1:4
42. Stommen 1:1 (Ingår i bebyggelsemiljö A)
43. Stommen 1:8 (Ingår i bebyggelsemiljö A)
44. Stommen 1:10 (Ingår i bebyggelsemiljö A)
45. Söbyn 1:2
46. Söbyn 1:3
47. Tjäregraven 1:4
48. Udden 1:30
49. Udden 1:35, Hjortens fyr
50. Åker 1:6, Västanväga
51. Åker 1:11
52. Åker 1:18
53. Ödetorp 2:10
54. Ödetorp 2:14, Stommen

SOCKENBESKRIVNING

Grinstad är den östligaste socknen i Melleruds kommun och gränsar i norr och öster till Vänern, i söder till Bolstad och i väster till Erikstad och Järn.

Socknens mark utgörs i huvudsak av lerjord, som gett ett flackt och slätt odlingslandskap. Den huvudsakliga näringen i detta område har varit jordbruket, vilket format både landskap och bebyggelse genom tiderna. I nordöstra delen av socknen bryts slättlandskapet av den norra ändmoränen som sträcker sig västerut från Hjortens Udde. Här är terrängen mer kuperad och skogbevuxen, och har också gett upphov till bebyggelse och näringar av annat slag än på slätten.

Grinstad, som nämns skriftligen första gången 1380, har sedan reformationstiden varit annexförsamling till Bolstad. Förledet "Grin-" i sockennamnet kommer från det forsvenska mansnamnet Grim. Slutledet "-stad" är gammalt i betydelsen "boplats".

Grinstad kyrka uppfördes troligen på 1200-talet. I socknen finns ytterligare en kyrka, Klöveskogs kapell som uppfördes på 1930-talet.

Grinstad har haft 23 3/4 mantal skattehamman, 1 1/4 mantal kronohemman och 5 7/8 mantal frälsehemman.

Bebyggelsen domineras av mindre och mellanstora ensamliggande gårdar i slättlandskap. I Östra Järn finns en äldre bybildning i form av en radby bevarad, och kring Grinstad kyrka ett mer officiellt centrum med kyrka, skolor och handelsbod. På åsen som går parallellt med norra vänerstranden mot Hjortens Udde är terrängen annorlunda, mer kuperad och skogsbevuxen än landskapet på slätten. Här har funnits en annan näringsstruktur, och därigenom också en annan bebyggelsestruktur, bestående av mindre gårdar och torpställen, där man livnärt sig på en kombination av jordbruk, skogsbruk och fiske. Förutom jordbruk, har funnits en del andra näringsgrenar som gett upphov till byggnader av olika slag. Här kan nämnas torvfabriken i Näs, sågen i Åker och plantskolan i Jakobsyn. Nyare bebyggelse finns främst i Åsebro, där ett antal villor uppförts efter 1950-talet. Längs hela norra vänerstranden ut till Hjortens Udde har ett stort antal sommarstugor byggts från 1950-talet och framåt. I övrigt har nyare bebyggelse uppförts i form av enskilt belägna elementbyggda bostadshus. Antalet invånare 1990 var 601.

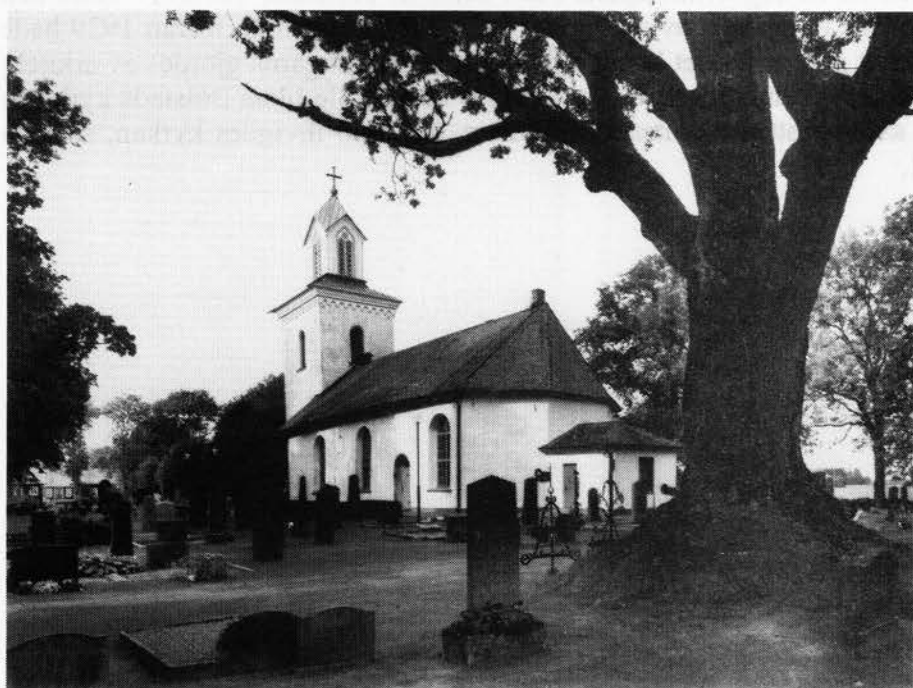
GRINSTAD KYRKA

Kyrkan är troligen uppförd på 1200-talet. Den är putsad med vit slät puts och taket är klätt med skiffer. Fönstren är av rundbågetyp. Kyrkans äldsta del (den västra) är uppförd i tegel, medan den yngre östra delen är uppförd i natursten i skalmursteknik. Tegelmurarna är fogstrukna från bägge sidor, vilket visar att kyrkan ursprungligen varit oputsad.

Sägner berättar att kyrkan i Grinstad byggdes efter det att sexton kyrkbåtar förlist på Vänern på väg från dalbosläkten till de tidigare kristna kyrkorna i Västergötland. Efter denna olycka uppkom tanken att man skulle bygga sig en egen kyrka i Grinstad.

På 1600-talet utvidgades kyrkan genom att långhusväggarna förlängdes och det gamla koret revs. Koret fick en tresidig avslutning, vilket var vanligt vid denna tid. Ett vapenhus av sten byggdes till någon gång under 1700-talet. Sitt nuvarande utseende fick kyrkan under 1800-talet. Takspånen ersattes då av skiffer, fönsteröppningarna förstörades och vapenhuset revs 1862 för att ge plats åt det nya tornet. Detta uppfördes i gråsten. Genom ett något mindre lyckat förfarande vid byggandet kom tornet att sätta sig, vilket gör att det lutar mycket kraftigt i väster.

Vid en restaurering 1913 upptäcktes och framtogs en del medeltida målningar inne i kyrkan. Bl a fann man en stor labyrinth upprägnen i röd färg på ena väggen.

Grinstad kyrka.

KLÖVESKOGS KAPELL

Klöveskogs kapell.

Kyrkan uppfördes mellan åren 1930 och 1933. Den är murad i tegel och putsad med vit spritputs. Det valmade taket är täckt med skiffer. Befolkningen i den nordöstra delen av Grinstad hade länge velat ha en begravningsplats i den delen av socknen, och 1917 lades den ekonomiska grundplåten för byggandet av en kyrkolokal i Klöveskog. Inte förrän 1929 hade man samlat ihop så mycket pengar att det kunde bli byggstart. Ritningarna gjordes av arkitekt Göran Pauli från Stockholm och meningen var att kyrkans torn skulle likna Bolstads kyrktorn och att det skulle vara så högt att det syntes från Vänern. År 1933 invigdes kyrkan, som då i stort var färdiginredd.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA BEBYGGELSEMILJÖER

A. Miljön kring Grinstad kyrka

I ett något flackt men uppodlat slättlandskap ligger miljön kring Grinstad kyrka.

I anslutning till den medeltida kyrkan ligger den f d prästgården och den f d arrendegården. Den senare fungerade som prästgård innan den nya uppfördes på 1920-talet.

Väster om kyrkan ligger, bredvid varandra, två byggnader som inrymt Grinstad småskola respektive Grinstad folkskola. Strax norr om dessa ligger socknens enda affär – Grinstad lanthandel. Här har varit affär sedan 1861. Mitt emot affären ligger en mindre bensinstation och ett magasin från 1850-talet.

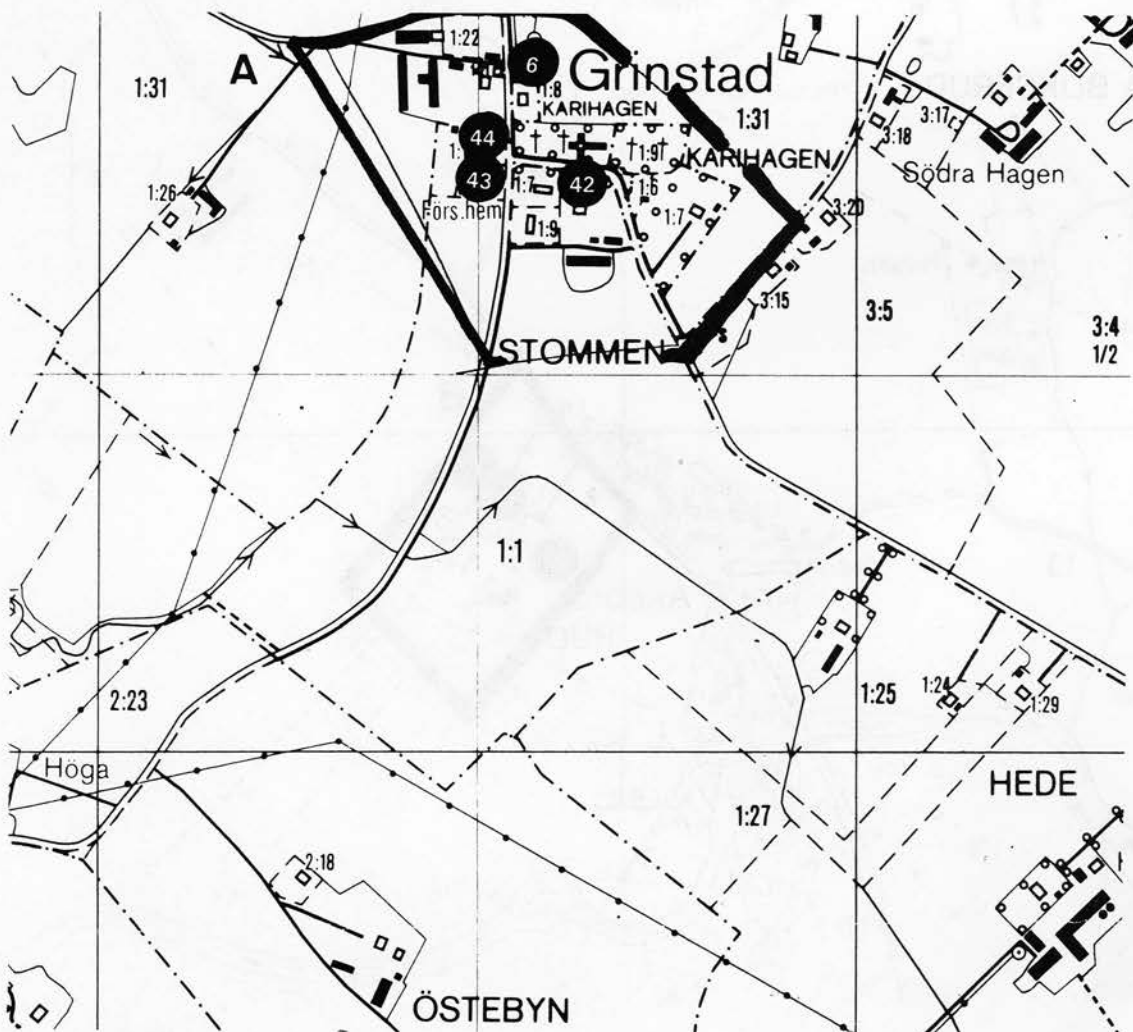
På 1950- och 60-talen byggdes ett nytt stort församlingshem i tegel strax söder om kyrkan, och vid samma tid uppfördes strax intill en länga med pensionärlägenheter.

Miljön vid Grinstad kyrka är en bebyggelsemiljö som fyllt, och fortfarande fyller, många olika funktioner. Ska man tala om ett centrum i Grinstad, så är det här det finns. Byggnaderna representerar också utvecklingen i olika tidsperioder.

Fastigheter med kulturhistoriskt värde, som ingår i bebyggelsemiljön är följande:
Bäcken 1:22, Stommen 1:8, Stommen 1:10, Karihagen 1:6, Stommen 1:1.

Miljöskapande värde har:

Bäcken 1:31, Bäcken 1:21, Stommen 1:7, Karihagen 1:7.

(Ekonomisk karta 9C 0b)

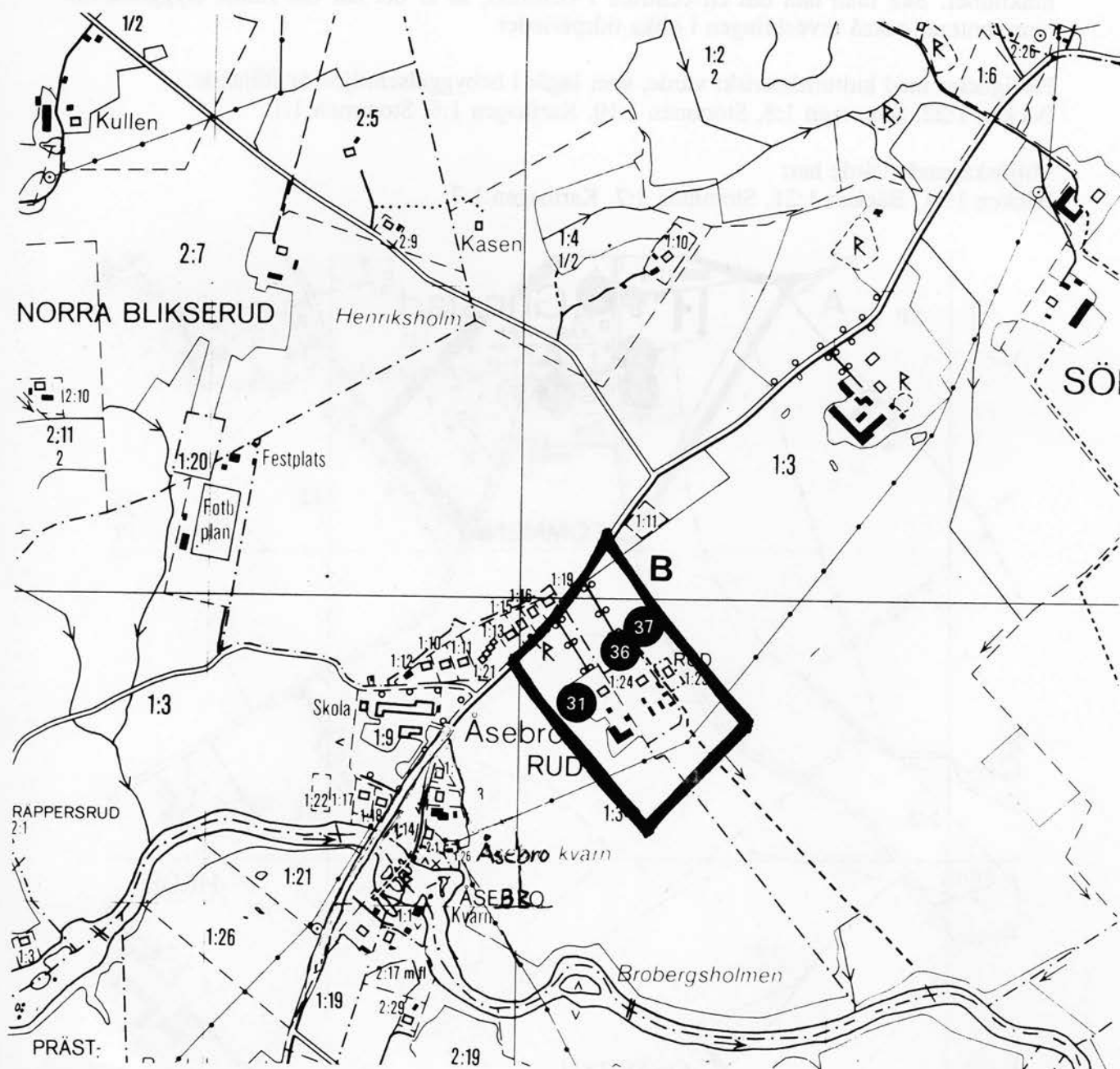
B. Rud

Miljön utgörs av två bredvid varandra liggande gårdar. Dessa uppkom när gården Rud klövs i två år 1854.

Gårdarna ligger i det flacka och växlande landskapet strax norr om Åsebro. Bägge gårdarna har en allé som leder fram till mangårdsbyggnaderna på landsvägen. Bostadshusen vänder sig mot landsvägen och ligger skilda från ekonomibygnaderna. En f d arbetarbostad, ett mindre timrat hus av enklare slag, ligger också intill de större gårdarna.

Gårdarna utgör exempel på jordbrukets byggnadsskick under 1800-talets senare hälft och 1900-talets början och illustrerar också den hemmansklyvning som genomfördes i stor omfattning i Dalsland i mitten på 1800-talet. En socialhistorisk dimension finns också genom kontrasten mellan mangårdsbyggnaderna på de större gårdarna och arbetarbostaden.

I bebyggelsemiljön ingår fastigheterna Rud 1:3, Rud 1:24 och Rud 1:25.

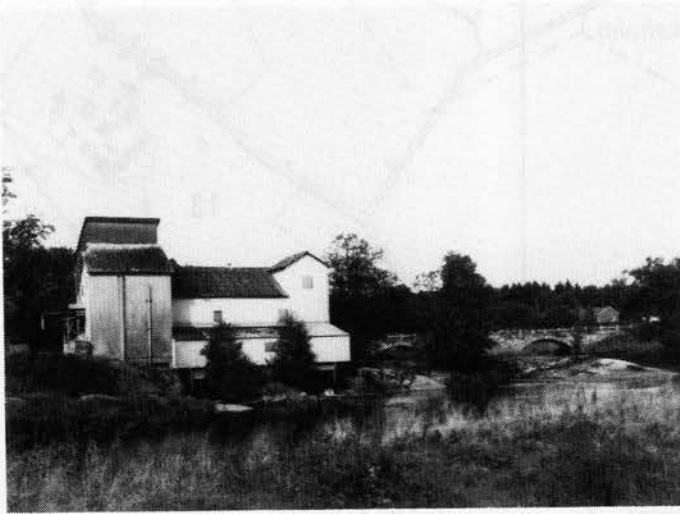

C. Åsebro

Bebyggelsemiljön ligger i Åsebro vid Dalbergsån. Området söder om ån ligger i Bolstad socken och området norr om ån hör till Grinstad. Här finns en mindre samhällsbildning där landsvägen korsar Dalbergsån.

I området ligger Åsebro kvarn, inrymd i en större byggnad. Kvarnen är i drift och helt elektrifierad. Kvarnverksamhet i Åsebro finns belagd sedan 1600-talet och då fanns här tre stycken kvarnar. I början av 1800-talet slogs de samman till en. Intill kvarnen ligger en mjölnarbostad uppförd på 1930-talet.

Den gamla landsvägen med en äldre stenvalvsbro i fyra spann går över ån i området. Bron är uppförd 1893 av C Helander. Den är ett värdefullt inslag i miljön och en av Dalslands mera kända broar. Den nya landsvägen är dragen något väster om den gamla.

Åsebro kvarn, Bolstad socken.

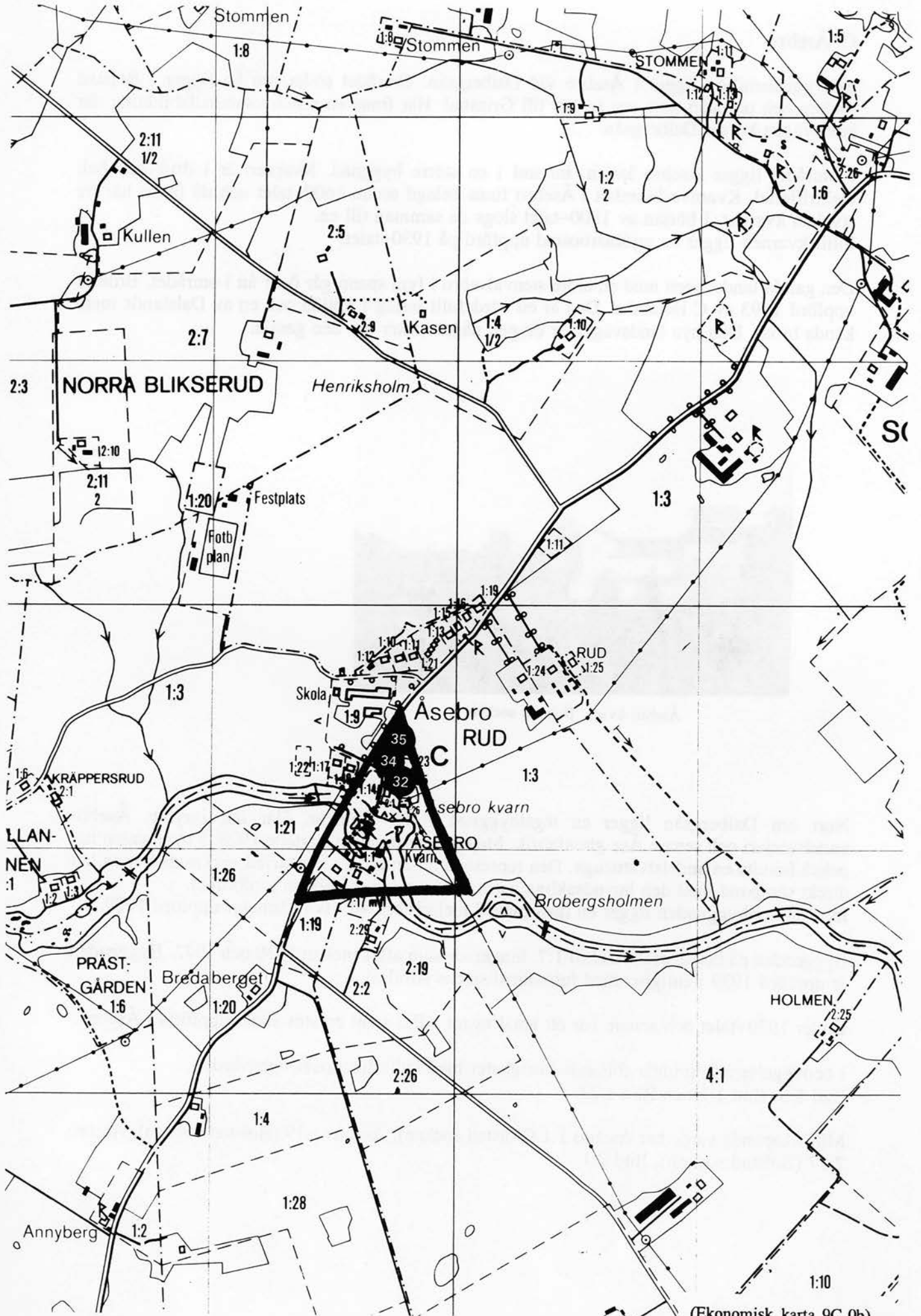
Norr om Dalbergsån ligger en tegelbyggnad i två våningar. Här har inrymts Åsebro andelsmejeri och senare Åse glassfabrik. Mejeriverksamheten startade 1928. I byggnaden har också funnits en andelstvättstuga. Den representerar en typ av industriell verksamhet som har direkt samband med den huvudsakliga näringen i trakten, nämligen jordbruket. Intill mejeribygnaden ligger en ljusst putsad mejeristbostad i två våningar uppförd 1929.

Byggnaden på fastigheten Åsebro 1:7, fungerade som affär mellan 1939 och 1972. Byggnaden är uppförd 1939 i enlighet med funktionalismens stilideal.

Under 1950-talet och senare har ett antal nyare villor samt en stor skola uppförts i Åsebro.

I bebyggelsemiljön ingår följande fastigheter med kulturhistoriskt egenvärde:
Rud 1:5, Rud 1:7 och Rud 1:23.

Miljöskapande värde har Åsebro 1:1 (Bolstad socken), Åsebro 1:19 (Bolstad socken), Åsebro 2:17 (Bolstad socken), Rud 2:1.

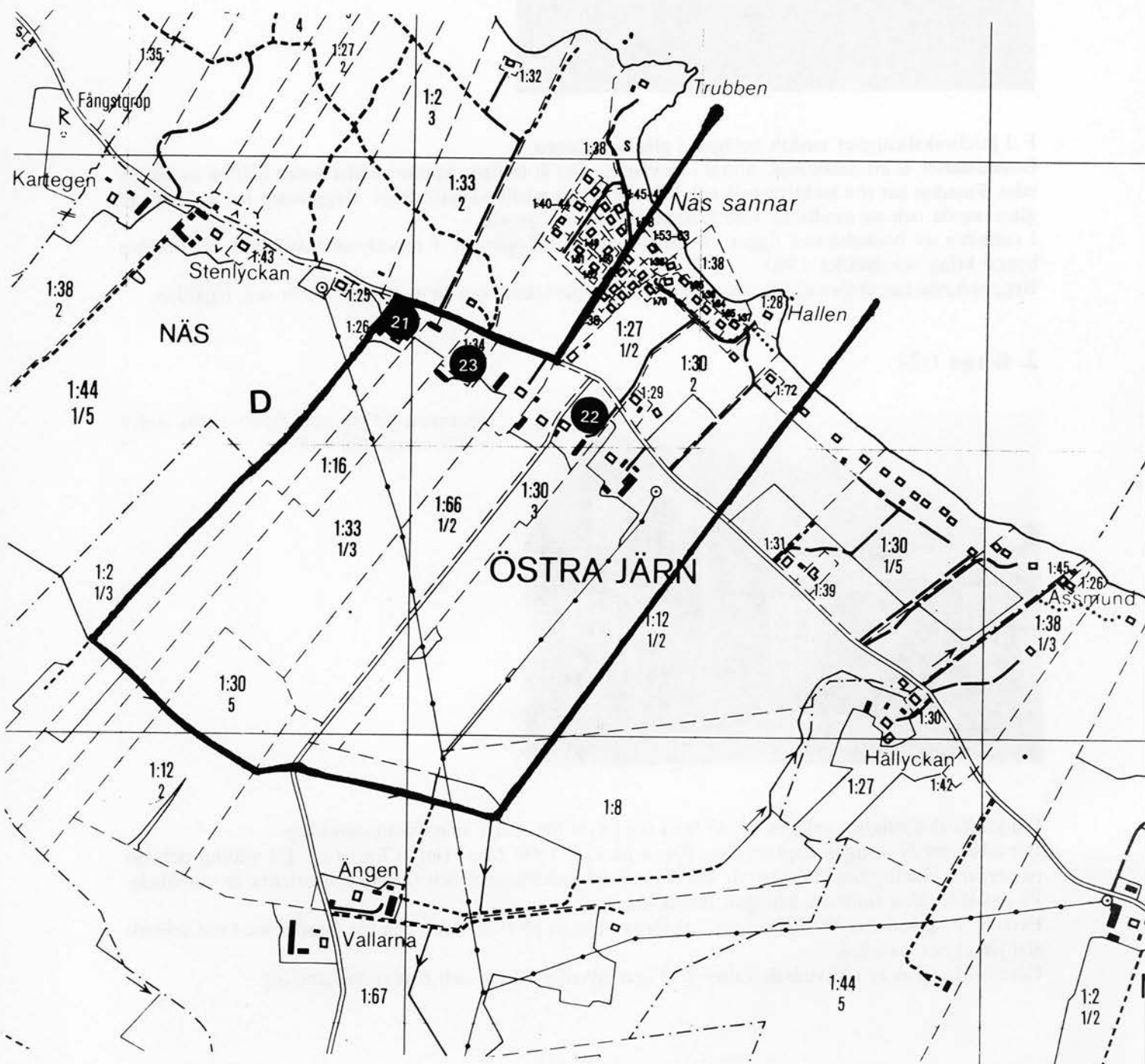

D. Radby i Östra Järn

Välbevarad radby belägen på krönet av en ås, som sluttar mot Vänern. Gårdarna ligger alla söder om vägen och gårdarnas skiften är långsmala söderut från gårdsbildningen, där marken sluttar svagt ner mot slätten. Mangårdsbyggnaderna på de sex gårdarna ligger alla längsmed vägen i öst-västlig riktning, medan lagårdarna är vinkelställda mot mangårdsbyggnaderna i nord-sydlig riktning.

Fastigheter som ingår i bebyggelsemiljön är Järn Östra 1:21, Järn Östra 1:30 samt Järn Östra 1:34.

Miljöskapande värde har Järn Östra 1:12, Järn Östra 1:16, Järn Östra 1:27, Järn Östra 1:33 samt Järn Östra 1:66.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA FASTIGHETER

1. Berg 1:10

Bostadshus (1860–80), magasin (1943), lagård (1909), uthus (1800-t), höns hus (ca 1900).

F d jordbruksfastighet enskilt belägen i glänta i skogen.

Bostadshuset är ett dubbelhus, timrat i en våning. Det är troligen uppfört under andra hälften av 1800-talet. Fasaden har röd locklistpanel och taket är belagt med tvåkupigt tegel. Byggnaden har en inbyggd glasveranda och en snedtäcka med köksingång på ena gaveln.

I närheten av bostadshuset ligger ett timrat magasin. Lagården, i resvirkeskonstruktion, är troligen byggd kring sekelskiftet 1900.

Byggnaderna har ursprungliga exteriörer, frånsett plåttaken som finns på magasinet och lagården.

2. Berga 1:28

Bostadshus (1838), uthus (1880–1920), lagård (1943), uthus (1900–1930).

F d jordbruksfastighet belägen på en liten höjd i ett för övrigt slätt odlingslandskap.

Bostadshuset är troligen uppfört strax före mitten av 1800-talet. Det är timrat i 1 1/2 våning och har parstugans planlösning. Fasaden är klädd med röd locklistpanel och fönstersnickerierna är vitmålade. På ena långsidan finns en inbyggd förstukvist.

Ekonomibyggnaderna är alla troligen uppförda i början på 1900-talet och har fasader med röd stående slät panel och sadeltak.

Gårdsbildningen är i huvudsak välbevarad och enhetlig i form och materialbehandling.

3. Björkåsen 3:4

Bostadshus (1860–1900), uthus (1860–1900),
lagård (1900–1920).
(Uppskattad åldersbedömning).

F d jordbruksfastighet enskilt belägen i det varierade landskapet på Hjortens Uddes norra strand. Bostadshuset är i 1 1/2 våning, timrat och med fasaden klädd med röd locklistpanel. De sexdelade fönstren har konsolöverstycken och samtliga snickeridetaler är vitmålade. Byggnaden har glasveranda och inbyggd köksfarstu.

Det mindre uthuset är timrat, klätt med röd locklistpanel och har ett brant sadeltak.

Lagården är byggd i tegel och resvirke. Lagårdsdelen har vit slätputsad fasad och fönsteromfattningar i tegel. Fönstren har järnspröjs med en mittpost utformad som en kolonn.

Den f d jordbruksfastigheten har ett ursprungligt välbevarat utseende, karaktäristiskt för mindre gårdar kring sekelskiftet 1900.

4. Blikserud 3:1

Bostadshus (före 1850), lada (1800-t).
(Uppskattad åldersbedömning).

Torpställe beläget på en liten höjd omgivet av skog.

Bostadshuset är en s k sidokammarstuga uppförd i timmer i en våning. Fasaden är klädd med röd locklistpanel och sadeltaket är täckt med tvåkupigt tegel. Byggnaden har sexdelade vita fönster och en plankdörr av äldre typ.

Ladan är uppförd i resvirke med lagårdsdel uppförd i sten.

Fastighetens byggnader har ett ursprungligt utseende och uppvisar en del ålderdomliga drag.

5. Bäckehagen 1:4

Bostadshus (1900-t), f d bostadshus (1850-t), uthus (1900-t), uthus (1900-t).

F d mindre jordbruksfastighet belägen i skogsområde.

Fastigheten utgörs av två bostadshus och två mindre uthus. Det kulturhistoriska värdet utgörs framför allt av en "dalslandsstuga", troligen uppförd på 1850-talet.

Byggnaden är timrad med utskjutande knutar och klädd med stående locklistpanel. Den har inbyggd förstukvist och tak belagt med plåt. Byggnaden bebos inte och är i stort behov av upprustning.

6. Bäckén 1:22

Bensinmack (1950–60-t), magasin (1850-t), garage/lager (1900-t).

Ingår i bebyggelsemiljö A.

Fastighet belägen i anslutning till Grinstads lanthandel.

Byggnader av kulturhistoriskt intresse är den lilla bensinmacken, troligen uppförd på 1950-talet, och det ca 100 år äldre varumagasinet beläget strax intill.

Bensinstationen är en mindre byggnad med platt tak och vit plåt på fasaden. Framför den finns två bensinpumpar.

Magasinet är i timmer i två våningar. De vita sexdelade fönstren är små, dörrarna är gulmålade och taket täckt med skiffer.

Byggnaderna är välbevarade representanter för olika verksamheter i olika tider i Grinstad.

7. Famsbol 1:5

Bostadshus (1921), uthus (1800-t), lagård/lada (1910–20).

F d jordbruksfastighet enskilt belägen på öppna slätten.

Den mindre gårdsbildningen utgörs av ett bostadshus, ett mindre uthus och en lada.

Bostadshuset är timrat i 1 1/2 våning och fasaden är klädd med röd lockpanel. Byggnaden har snedtäcka med köksingång. Fönstersnickerierna och snickerierna på den inbyggda glasverandan är vitmålade. Taket är klätt med tvåkupigt tegel.

Det mindre uthuset är timrat, klätt med röd locklistpanel och har en snedtäcka med avträde. Taket är belagt med enkupigt tegel.

Ladan är i resvirkeskonstruktion och fasaden är klädd med omålad lockpanel. Mitt på ena långsidan har man troligen tvingats höja porten för att kunna få in högre och större redskap.

Fastigheten är en välbevarad gårdsbildning med utseende från tiden kring sekelskiftet.

8. Finnetorp 2:2

Bostadshus (1840–60), flygel (1800–t), lagård (1880–1920), magasin (1900), garage (1930–50).

(Uppskattad åldersbedömning).

F d jordbruksfastighet belägen i skogsbyrnet.

Gårdsnamnet kommer troligen från de fornsvenska mansnamnet "Finne", och trodde inte ha något samband med den finska bosättningsrörelsen på 1600-talet. (Det har funnits finska svedjare i Dalsland, men de bosatte sig främst på Kroppefjäll).

Bostadshuset är en "dalslandsstuga" uppförd i timmer och klädd med röd lockpanel på fasaden. De mindre sexdelade fönstren är vita. Byggnaden har utskjutande knutlådor och en öppen förstukvist. Bostadshuset flankeras av en flygelbyggnad som eventeuellt också kan ha använts som bostadshus. Byggnaden är timrad i en våning och fasaden är klädd med röd stående panel. Taket är täckt med enkupigt tegel. Ekonomibygnaderna ligger avskilt och består av en lagård i resvirke, ett magasin och en garagebyggnad.

Bostadshuset är en välbevarad "dalslandsstuga" som tillsammans med ekonomibygnaderna bildar en homogen gårdsmiljö.

9. Hagen 1:22, Krynebol

Bostadshus (1850–80-t), uthus (1850–80-t), uthus (ca 1900), magasin (1920).

F d mindre jordbruksfastighet enskilt belägen invid landsväg.

Bostadshuset är en enkelstuga i 1 1/2 våning, timrad och klädd med rödmålad locklistpanel. De sexdelade fönstren är vitmålade. Byggnaden har en inbyggd förstukvist.

Till fastigheten hör tre mindre uthus varav ett är uppfört i timmer med snedtäcka på ena gaveln, och de andra är uppförda i regelkonstruktion. Fastighetens byggnader har oförändrade exteriöra utseenden, vilket ger dem kulturhistoriskt värde.

10. Hagen Norra 1:44, Gödikerud

Bostadshus (1800-t, renov 1931), magasin (1965), lagård (1923), garage (1950-70-t), vedbod (1900-1920).

F d jordbruksfastighet belägen på öppna slätten invid vägen mellan Grinstad och Jakobsbyn. Bostadshuset är uppfört under 1800-talet men fick troligen sitt nuvarande utseende vid en renovering 1931. Byggnaden är i timmer i 1 1/2 våning med mansardtak. Locklistpanelen är ljus, liksom fönsterbågarna, medan däremot fönsterfodren är gröna. Lövsågssnickerierna på den öppna verandan är också vita. Det brutna taket, med taklätta mitt fram, är klätt med skiffer. Ekonomibyggnaderna ligger skilda från bostadshuset, och domineras av en lagård i resvirke uppförd 1923. Bostadshuset är välbevarat och har kulturhistoriskt värde främst genom form och materialbehandling.

11. Hagen Norra 4:10

Bostadshus (tid 1800-t), magasin (1800-t), uthus (ca 1900), lagård (1915-19), lagård (ca 1920), höns hus (1900-t), uthus (1900-t), uthus (1900-t), uthus (1800-t).

F d jordbruksfastighet belägen på en liten höjd i flackt odlingslandskap. Mangårdsbyggnaden är en parstuga uppförd i början av 1800-talet. Byggnaden är timrad i två våningar och fasaden är klädd med röd locklist- och lockpanel. Byggnaden har glasveranda, samt en tillbyggnad med köksfarstu på norra gaveln. Bostadshuset avskiljs från ekonomibyggnaderna av en mindre väg. Lagården är uppförd i tegel och resvirke omkring 1920. De övriga uthusen är timrade eller uppförda i regelkonstruktion.

12. Hagen Norra 5:1

Bostadshus (1840–1860), magasin (1900–1920), källare (1900–1920), lagård (1920–30), uthus (1900–1920), maskinhall (1970–1980).

(Uppskattad åldersbedömning).

Gårdsbildning belägen på mindre höjd i Norra Hagen.

Mangårdsbyggnaden är troligen uppförd omkring 1850. Den är timrad och i 1 1/2 våning. Fasaden är klädd med röd locklistpanel och nedanför takfoten finns vita lunettfönster.

Ekonomibyggnaderna ligger vända mot varandra och något avskilda från manbyggnaden och är uppförda under decennierna närmast sekelskiftet 1900.

Gårdsbildningen har ett stort miljövärde genom sitt läge på mindre höjd i Norra Hagen, men är också en gård med bevarade ekonomibyggnader för olika funktioner.

13. Hagen Södra 3:21, Södra Hagen

Bostadshus (1830–t), bryggghus (1800–t), lagård (1946–48, uthus (1900–1920), uthus (1800–t), maskinhall (1950–1970), garage (1940–1960), statabostad (1930–t), uthus (trol 1930–t).

Välbevarad jordbruksfastighet belägen på mindre höjd i flackt slättlandskap.

Mangårdsbyggnaden är timrad i två våningar och uppförd under första hälften av 1800-talet. Fasaden är klädd med rödmålad locklistpanel, medan fönstersnickerierna och den lövsågade verandan är vitmålade. Till gården hör ett antal ekonomibyggnader med bl a ett äldre bryggghus och en större lagård uppförd 1946–48. Till gården hör också en f d statabostad uppförd i början av 1930-talet. Mangårdsbyggnaden är mycket välbevarad och av en äldre typ som det inte längre finns så många kvar av i trakten. Tillsammans med ekonomibyggnaderna, som är uppförda under olika tidsperioder, och den f d statabostaden, bildar den en fullödig gårdsmiljö med stort kulturhistoriskt värde.

14. Hede 1:24

Bostadshus (1900–1920), uthus (1900–1920).
(Uppskattad åldersbedömning).

Bostadsfastighet belägen i trädunge mitt på slätten.

Bostadshuset är uppfört i vinkel i 1 1/2 våning. I vinkeln finns en inbyggd förstukvist. Fasaden är klädd med röd locklistpanel och losholzfönstren (två- eller tredelade), är vitmålade.

Byggnaden har ett ursprungligt utseende och exemplifierar en typ av byggnader som ofta uppfördes på mindre gårdar och torpställen under decennierna strax efter sekelskiftet.

15. Hede 1:29

Bostadshus (1862), uthus (1880-t).

F d mindre gård belägen på öppna slätten invid vägen mellan Grinstad och Kvantenburg. Bostadshuset är i 1 1/2 våning med dubbel rumsbredd, uppfört på 1860-talet. Fasaden är klädd med röd locklistpanel och fönsterbågarna är vita och inramas av gröna fönsterfoder. Byggnaden har halvåvningsfönster, lunettfönster i gavlarna och en glasveranda. Bostadshuset har, trots plåttaket, en välbevarad exteriör i gavlarna och en glasveranda. Endast ett mindre uthus finns på fastigheten.

16. Hede 1:32, Hede

Bostadshus (1867), bostadshus (1910), källare (ca 1850), lagård (1920), uthus (1905), garage (1955), f d bostad (1910).

Jordbruksfastighet enskilt belägen i slätt odlingslandskap.

Mangårdsbyggnaden är uppförd 1897, men om- och tillbyggdes till nuvarande utseende år 1936. Fasaden har ljus fasspontpanel, medan fönsterbågarna är brunmålade. Det brutna taket är täckt med tvåkupigt tegel. På fastigheten finns också ett mindre bostadshus uppfört 1910. Stugan är timrad, och förutom att fasaden är klädd med röd plåt, har den behållit ett ursprungligt utseende.

Ekonomibyggnaderna ligger avskilda bakom bostadshuset. Uthusen är i huvudsak uppförda under decennierna närmast efter sekelskiftet 1900, förutom en äldre källare i sten och timmer som uppges vara från mitten av 1800-talet. Den vinkelställda lagården är uppförd i tegel och resvirke 1920.

I anslutning till gården ligger en undantagsstuga uppförd på 1910-talet. Det är en sidokammarstuga med ursprungligt utseende.

Gården visar genom mångfalden av byggnader och byggnadstyper hur jordbrukets byggnader utvecklats och förändrats under första hälften av 1900-talet.

17. Hede 2:2, Ängen

Bostadshus (1900–20-t), uthus (1900–20-t), uthus (1900–20-t).
(Uppskattad åldersbedömning).

F d mindre jordbruksfastighet enskilt belägen i skogsbrynet mot den öppna slätten.

Bostadshuset är uppfört i 1 1/2 våning och fasaden är klädd med röd locklistpanel. De sexdelade fönstren och halvåningsfönstren har vitmålade snickerier. Glasverandan har vitmålade snickerier och en grön pardörr med glasad överdel. Byggnaden har en välbevarad exteriör och är representativ för utformningen av mindre bostadshus kring sekelskiftet.

Två mindre uthus samt en grund som visar var lagården legat finns på fastigheten.

18. Häljerud 1:8

Bostadshus (1899–1900), magasin (1905).

F d soldattorp enskilt beläget mitt i uppodlat slättlandskap.

Bostadshuset är ett "västsvenskt dubbelhus" och är uppfört kring sekelskiftet 1900. Det är i 1 1/2 våning och fasaden är klädd med vit locklistpanel. De vitmålade fönsterbågarna inramas av gröna fönsterfoder. Byggnaden har en välbevarad veranda med lövsågssnickerier i vitt och grönt och en pardörr med glasad överdel.

Till fastigheten hör ett mindre uthus.

Bostadsfastigheten är ett välbevarat exempel på den nya typ av bostadshus som började uppföras kring sekelskiftet 1900, där fyra rum grupperats kring den centralt belägna murstocken.

19. Jakobsbyn 1:36

Bostadshus (1970), magasin (1925), lagård (1830, tillb. 1895 och tid 1900-t).

F d jordbruksfastighet belägen i Jakobsbyn.

Bostadshuset är en enkelstuga med sidokammare timrad i 1 1/2 våning under 1800-talet. Byggnaden har röd locklistpanel och vita snickeridetaljer. Det finns en glasveranda samt en inbyggd köksfarstu på ena gaveln. Magasinet är uppfört i resvirke år 1925 och lagården är i timmer och resvirke och uppförd i olika omgångar under 1800- och 1900-talen.

Byggnaderna är välbevarade med ursprungligt utseende.

20. Jakobsbyn 1:44, Liden

Bostadshus (1886), bostadshus (tid 1800-t), magasin (1800-t), lagård (1933), uthus (1900-t).

Jordbruksfastighet belägen i öppet landskap i Jakobsbyn, alldeles intill vägen mellan Östra Järn och Hjortens Udde.

Mangårdsbyggnaden är en "dalslandsstuga" med välbevarad exteriör, med bl a skiffertak, små sexdelade fönster och en öppen veranda med lövsågade snickerier. Byggnaden har en tillbyggnad på ena gaveln. Ett äldre ombyggt bostadshus finns också på fastigheten.

Magasinet är av äldre modell, timrat och klätt med röd locklistpanel. Lagården är uppförd i betong och resvirke år 1933.

Fastighetens byggnader är välbevarade och framför allt är "dalslandsstugan" kulturhistoriskt intressant genom det bevarade skiffertaket och snickeridetaljerna.

21. Järn Östra 1:21

Bostadshus (trol ca 1900), bostadshus (trol ca 1880), lagård (1933/1980).

Ingår i bebyggelsemiljö D

Fastigheten består av två bostadshus och en lagård. Det yngre bostadshuset är kraftigt om- och tillbyggt. Det som troligen är något äldre, är däremot i ursprungligt skick. Det är uppfört i timmer i 1 1/2 våning och har en inbyggd köksfarstu på ena gaveln. Fasaden är klädd med röd locklistpanel. Taktäckningen är utförd med skiffer. Snickerier i fönstren och på den öppna verandan är vitmålade. Byggnaden är mycket välbevarad och har också pardörrar av äldre typ. Lagården är uppförd i tegel och resvirke under 1930-talet och senast tillbyggd på 1980-talet.

22. Järn Östra 1:30

Bostadshus (1800-1860), uthus (1800-1850), lagård (1850-1910).
(Uppskattad åldersbedömning).

Ingår i bebyggelsemiljö D

F d jordbruksfastighet belägen i radbyn Östra Järn, på krönet av en ås som sluttar mot Vänern.

Fastigheten består av en mangårdsbyggnad, ett mindre uthus och en lagård. Mangårdsbyggnaden utgörs av en parstuga i två våningar. Byggnaden är timrad och klädd med röd locklistpanel. De små sexdelade fönstren har vitmålade snickerier, liksom den inglasade verandan.

Det mindre uthuset är av äldre typ, uppfört i timmer med en vinkelställd del och en snedtäcka vid gavlarna. Taket är täckt med skiffer. Den relativt stora lagården är uppförd i resvirke och har fasad klädd med lockpanel.

Gården är välbevarad med ett ursprungligt utseende och har därför stort kulturhistoriskt värde.

23. Järn Östra 1:34, Aregården

Bostadshus (norra delen ca 1660, södra delen tillb senare).
(Uppskattad åldersbedömning).

Ingår i bebyggelsemiljö D

F d jordbruksfastighet belägen i radbyn Östra Järn.

Bostadshuset är uppförd i timmer, där endast framsidan och gavlarna är klädda med röd lockpanel. De utskjutande knutarna är emellertid inbyggda i knutlådor. Sadeltaket är belagt med skiffer och de små fönstrens snickerier är vitmålade. Vid entrén finns en öppen förstukvist uppförd på 1920-talet. Byggnaden uppfördes som enkelstuga, men har senare byggts till och blivit en parstuga. Parstugan innehåller en s k anderstuga. Den är inte inredd utan bevarat sin egenskap som bod och förvaringsutrymme. Byggnaden har också s k långförstu, alltså en förstu som går genom hela huset. Byggnadstypen var relativt vanligt förekommande under 1700- och 1800-talen, men få är bevarade in i vår tid.

Fastigheten har stort kulturhistoriskt värde, dels genom byggnadernas ursprungliga och äldre drag, och dels genom läget i Östra Järn.

24. Korshammen 1:29

Bostadshus (före 1850), uthus (1800-t), uthus (1800-t), lagård (1800-t).
(Uppskattad åldersbedömning).

F d jordbruksfastighet belägen i skogsglänta vid norra stranden av Hjortens udde.

Bostadshuset är timrat i 1 1/2 våning och fasaden är klädd med gul locklistpanel. De sexdelade fönstrens bågar är brunmålade, medan fodren är vita. Sadeltaket är täckt med enkupigt tegel. Byggnaden har en inbyggd veranda och en utbyggnad från 1910 på baksidan.

Till gården hör två mindre uthus, ett timrat och ett i resvirkeskonstruktion, samt en lagård uppförd i timmer och resvirke.

Fastigheten har byggnader med välbevarade exteriörer och bostadshuset tillsammans med ekonomibyggnaderna ger en kulturhistoriskt värdefull gårdsmiljö.

25. Långerud 2:1

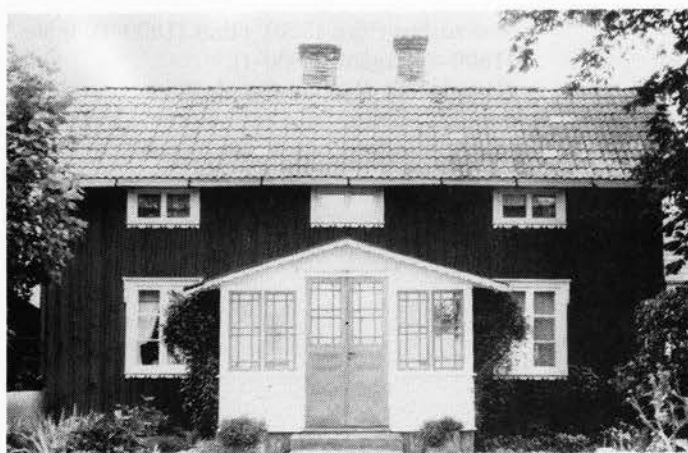
Bostadshus (1840–60), magasin (1800-t), källare (1800-t), lagård (1800-t).
(Uppskattad åldersbedömning).

F d jordbruksfastighet belägen på slätten. En allé leder fram till fastigheten från den större vägen.

Bostadshuset är en "dalslandsstuga" i timmer och troligen uppfört kring 1800-talets mitt. Byggnaden är i två våningar, fasaden är klädd med röd locklistpanel och fönstersnickerierna är vita. Byggnaden har en öppen veranda på framsidan, som vänder sig bort från ekonomibyggnaderna. På baksidan är bostadshuset tillbyggt. Ekonomibyggnaderna är av äldre typ och utgörs av ett timrat magasin, med snedtäcka vid var gavel, en källare i sten och timmer och lagård uppförd i resvirke.

Fastighetens byggnader är välbevarade och visar ett byggnadsskick som var vanligt i Dalsland under förra seklet.

26. Mossen 2:25

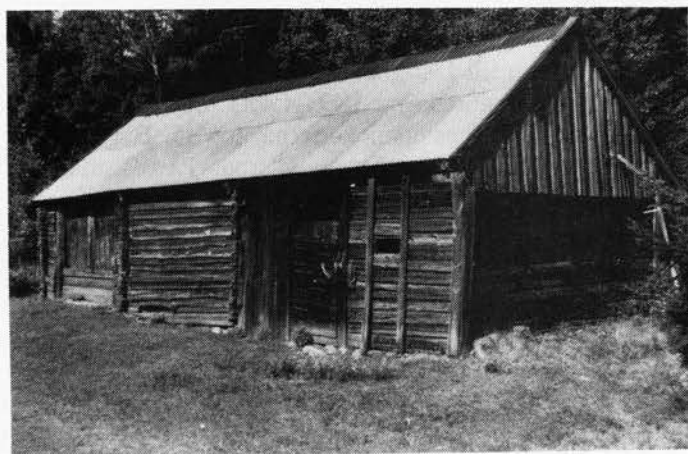
Bostadshus (trol 1870-t, tillbyggt 1910-1920-tal), magasin (1870-1910), uthus (1870-1910).

F d jordbruksfastighet belägen i slätt odlingslandskap vid vägen mellan Grinstad och Kvantenburg. Bostadshuset är timrat i 1 1/2 våning och troligen ursprungligen en sidokammarstuga. Senare har huset byggts till med en vinkelställd länga på baksidan. Fasaden är klädd med röd locklistpanel och fönstren, med snickeridetaljer i form av lövsågade omfattningar och konsoler, är vita. Byggnadens långsida mot vägen visar en glasveranda där snickeridetaljerna är blå. De två kvarvarande ekonomibygnaderna är bågge klädda med röd stående panel och har vita smårutsfönster.

27. Muggerud 1:11

Bostadshus (1800-t), uthus (1800-t), källare (1800-t), lada (1800-t).
(Uppskattad åldersbedömning).

F d mindre jordbruksfastighet belägen i skogslänta vid norra stranden av Hjortens udde. Bostadshuset är en mindre timrad byggnad, klädd med röd locklistpanel och med vita sexdelade fönster samt en glasveranda.

På fastigheten finns ett mindre uthus med ryggåskonstruktion, fasad klädd med röd lockpanel och sadeltak med enkupigt tegel.

Källaren är uppförd i sten och timmer, och har fasad klädd med omålade lockpanel och tak täckt med enkupigt tegel.

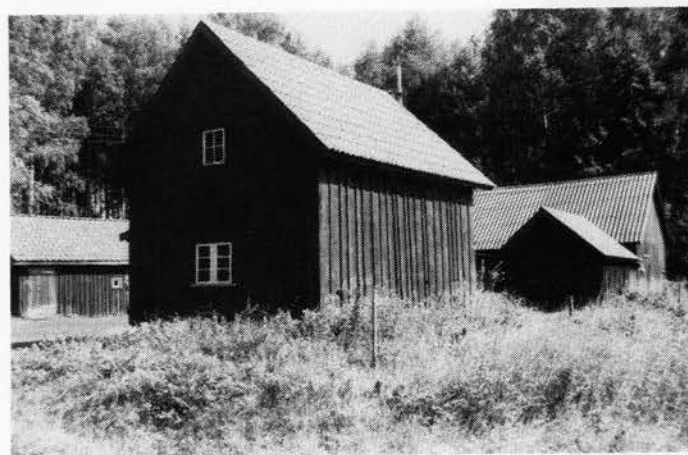
Ladan har en del uppförd i timmer och en del i skiftesverk. Den är opanelad, omålade och den timrade delen har utskjutande knutskallar – alla ålderdomliga drag som inte är vanliga idag.

Gårdsbildningen har ett ursprungligt utseende och är välbevarad vilket ger anläggningen ett stort kulturhistoriskt värde.

28. Muggerud 1:12

Bostadshus (1800-t), uthus (1800-t), lada (1800-t), magasin (1800-t), hönsbhus (1800-tal), uthus (1800-t).
(Uppskattad åldersbedömning).

F d mindre jordbruksfastighet belägen i skogsbyrnet i det varierade landskapet på Hjortens Uddes norra sida.

Bostadshuset är en enkelstuga, timrad och klädd med röd locklistpanel. Sadeltaket är klätt med skiffer. Snickerierna i fönstren och på den glasade verandan är vitmålade.

Uthusen ligger på andra sidan av den väg som går förbi fastigheten. De är alla av mindre typ och uppförda i resvirkeskonstruktion. De är av olika slag och har haft olika funktioner.

Byggnaderna på fastigheten är mycket välbevarade. Bostadshuset bildar tillsammans med ekonomibygnaderna en enhetlig gårdsmiljö karaktäristisk för mindre gårdar i äldre tid.

29. Muggerud 1:15

Bostadshus (1860–1910), uthus (1900–t).
(Uppskattad åldersbedömning).

Bostadsfastighet belägen i det svagt sluttande varierade landskapet på Hjortens Uddes norra sida. Bostadshuset är en mindre s k sidokammarstuga uppförd i timmer. Fasaden är klädd med röd locklistpanel medan snickerier i fönstren och i den öppna verandan är vitmålade. Sadeltaket har taktäckning med enkupigt tegel. Uthuset är av yngre datum. Bostadshuset är välbevarat och bostadstypen var vanlig på mindre gårdar och torpställen under förra seklet.

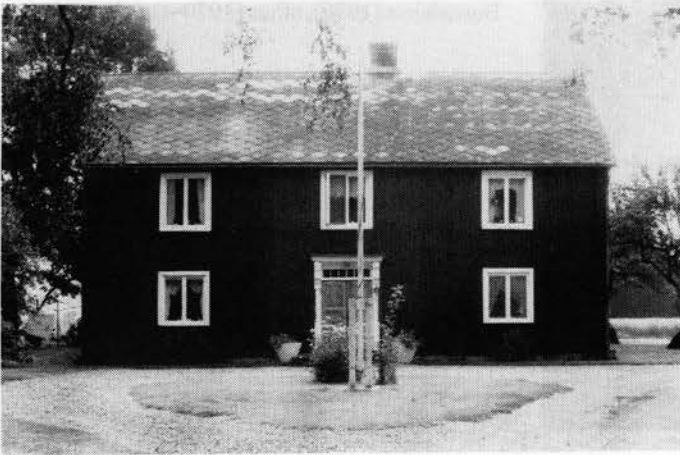
30. Muggerud 1:18 (del av)

Sjöbod, båtskjul (okänt byggnadsår).

Sjöbod enskilt belägen på norra stranden av Hjortens Udde. Sjöboden är uppförd i resvirkeskonstruktion med omålad lockpanel på fasaden. Taket är av sadeltyp och täckt med halm. Byggnaden är endast 1,5 m bred, men ca 10 m lång och har använts för förvaring av fiskeredskap. Fisket har spelat en viss roll för försörjningen på torpen och de mindre gårdarna, men det var inte vanligt att man uppförde sjöbodar av denna typ i området. Vanligare var att man kapade en kasserad snipa på mitten och reste upp delarna mot varandra. En sådan sjöbod finns t ex vid fyren på Hjortens Udde. Den här sjöboden har genom sin ovanlighet och ålderdomliga byggnadsteknik ett mycket stort kulturhistoriskt värde.

31. Rud 1:3

Bostadshus (1856), lagård (1901), uthus (1930-tal), garage (1933), bak- och tvättstuga (1800-tal).

Ingår i bebyggelsemiljö B

Jordbruksfastighet belägen i flackt varierat landskap strax norr om Åsebro.

Bostadshuset är ett dubbelradhus i två våningar uppförd 1856. Byggnaden är timrad och klädd med röd locklistpanel. Sadeltaket är täckt med eternit, men tidigare utgjordes taktäckningen av skiffer. Entrédörren är en pardörr med överljusfönster.

Ekonomibyggnaderna är alla uppförda i början av 1900-talet, eftersom en brand ödelade alla uthusen år 1901. Undantaget är en bak- och tvättstuga som tidigare legat som flygelbyggnad, men som senare flyttats till en plats bakom bostadshuset.

32. Rud 1:5, Åsebro mejeri

F d mejeri (1928), uthus/verkstad (okänt byggnadsår).

Ingår i bebyggelsemiljö C

Byggnaden är uppförd i tegel i 1 1/2 våning och byggdes som andelsmejeri år 1928. Här har även funnits andelstvättstuga. När mejeriverksamheten lades ner år 1958 fungerade byggnaden som glassfabrik under ett antal år. I dag används i huvudsak bostadsdelen i mejeribyggnaden, men industriell verksamhet i form av båtbyggeri finns i uthuset. Mejeribyggnaden har en i stort välbevarad exteriör med tegelfasad och smårutsfönster, där även lastbrygga och tank finns kvar. Detta gör att den f d funktionen är tydligt avläsbar. Byggnaden är viktig som representant för industriell verksamhet som har direkt samband med huvudnäringen i området – jordbruket.

33. Rud 1:6

Bostadshus (1938), uthus (1970-t), uthus (1938).

Mindre bostadsfastighet belägen i skogsbrynet vid vägen mellan Erikstad och Åsebro. Bostadshuset är uppfört 1938. Det har valmat tegeltak och en större utskjutande frontespis. Fasaden är klädd med röd locklistpanel och de sexdelade fönstren, samt smårutsfönstren i verandan är vitmålade. Till fastigheten hör två mindre uthus. Bostadshuset uppvisar en i huvudsak ursprunglig exteriör och är ett exempel på relativt sen bostadsbebyggelse där form och planlösning delvis moderniserats, men där materialbehandlingen är traditionell.

34. Rud 1:7

Bostadshus (1939), garage (1939).

Ingår i bebyggelsemiljö C

Byggnaden uppfördes 1939 och har inrymt affär mellan 1939 och 1972. Den är i två våningar och har ett flackt topptak. Fasaden är klädd med gul locklistpanel. Byggnaden har kulturhistoriskt värde genom det funktionalistiska stiluttrycket och har också betydelse i bebyggelsemiljön i Åsebro genom den funktion den haft som affär.

35. Rud 1:23

Bostadshus (1929).

Ingår i bebyggelsemiljö C

Byggnaden har tidigare varit mejeristbostad och uppfördes 1929. Fasaden är reveterad med vit spritputs och det brutna taket är belagt med tvåkupigt tegel. Mejeristbostaden utgör en viktig del i bebyggelsemiljön i Åsebro, framför allt genom den funktion som byggnaden fyllt.

36. Rud 1:24

Bostadshus (1896, tillb 1920), uthus (ca 1900), uthus (1900), uthus (ca 1900), uthus (ca 1900), uthus (ca 1900), uthus (1800-t).

Ingår i bebyggelsemiljö B

Jordbruksfastighet i flackt varierat landskap strax norr om Åsebro. Bostadshuset på fastigheten är i två våningar uppfört 1896 och med en tillbyggnad i vinkel uppförd 1920. Fasaden är klädd med milt grön locklistpanel. Fönsterfodren är mörkt, gröna, medan bågar och övriga snickerier är vitmålade. Bostadshuset vänder sig från ekonomibyggnaderna, som alla ligger bakom huset. Uthusen är troligen uppförda kring 1900 i timmer eller resvirkeskonstruktion.

37. Rud 1:25

Bostadshus (trol början av 1900-t).

Ingår i bebyggelsemiljö B

F d arbetarbostad belägen intill Rud 1:24.

Byggnaden är uppförd i timmer i 1 1/2 våning. Fasaden är klädd med röd locklistpanel och de sexdelade fönstren är vitmålade.

Byggnaden visar genom sitt läge intill de två gårdarna i Rud på sociala skillnader i boendet.

38. Rådane Norra 1:71, Stommen

(Bostadshus (1800–1850), lagård (1800-t).
(Uppskattad tidsbedömning).

F d soldattorp beläget på öppna slätten invid vägen mellan Östra Järn och Grinstad.

Bostadshuset är en enkelstuga, timrad och klädd med röd lockpanel och har utskjutande knutlådor. Sadeltaket är klätt med enkupigt tegel. De små sexdelade fönstren är vita och det finns en inbyggd förstukvist. Skorstenen ligger nedanför taknocken, vilket visar att byggnaden troligen är uppförd före 1850.

Lagården är timrad och klädd med omålad lockpanel. Den är av en ålderdomlig typ där fähusdelen är smalare än ladudelen, och konstruktionsmässigt inte heller hör samman med den. I princip har man ställt två separata byggnader bredvid varandra. Detta byggnadssätt var vanligt i Dalsland under 1700- och 1800-talen.

Byggnaderna är välbevarade och har ålderdomliga drag, som inte ofta ses idag. Genom att representera äldre tiders byggnadsskick på mindre gårdar och torp har byggnaderna ett stort kulturhistoriskt värde.

39. Rådane Norra 4:33

Bostadshus (1900–1925), uthus/garage (1920–1940), lagård (1910–1930-t), vedbod (1880–1910), uthus (1800-t).
(Uppskattad tidsbedömning).

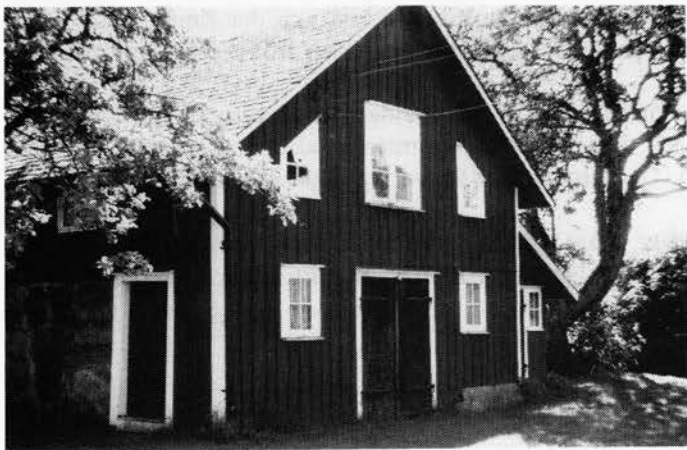
F d jordbruksfastighet belägen på slätt odlingslandskap.

Fastigheten utgörs av ett bostadshus och ett antal ekonomibyggnader som ligger avskilda från bostadshuset.

Bostadshuset är ett s k dubbelhus troligen uppfört under decennierna närmast efter 1900. Fasaden är klädd med röd lockpanel och losholzfönstrens och halvvåningsfönstrens snickerier är vitmålade. Byggnaden har en inbyggd förstukvist och en snedtäcka med köksingång.

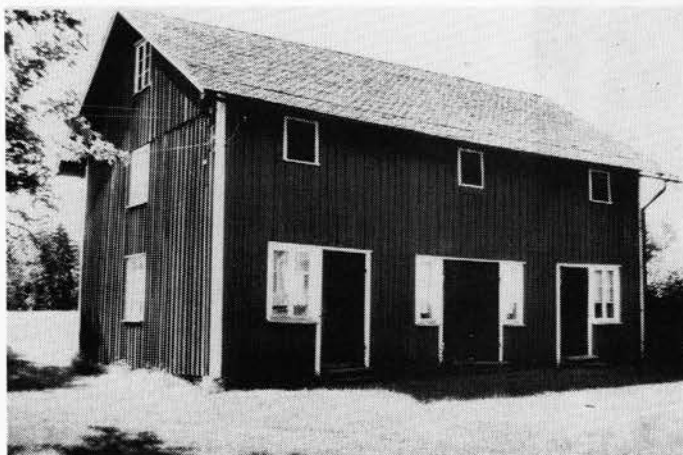
Ekonomibyggnaderna utgörs av några mindre uthus, alla uppförda i regelkonstruktion och klädda med röd eller omålad slät stående panel, samt två större lagårdar. Den ena är av äldre typ, uppförd i resvirke och klädd med omålad slät stående panel. Den andra lagården är yngre, uppförd i tegel och resvirke och med järnspröjs i fönstren i lagårdsdelen. Till fastigheten hör också ett mindre uthus med spåntak. Gårdsbildningen visar, fr a genom mångfalden av ekonomibyggnader av olika slag, hur en mindre jordbruksfastighet var beskaffad i början av 1900-talet.

40. Rörkärr 1:16

Bostadshus (1918), bostadshus (1800-t), källare (1900), magasin (1905), lagård (1950), smedja (trol 1890-1910), uthus (1910), höns hus (trol 1890-1910).

Källare

Magasin

Jordbruksfastighet belägen i skogsbrynet mot svagt böljande odlingslandskap.

Fastigheten utgörs av två bostadshus och flera ekonomibyggnader. Bostadshuset, det ena uppfört på 1800-talen och en "dalslandsstuga" med skiffertak, och det andra uppfört 1918, är dock bägge kraftigt ombyggda. Välbevarade är emellertid källaren, uppförd 1900, och magasinet uppfört 1905. Den förhållandevis stora källaren är byggd i sten och timmer och har sadeltak täckt med skiffer. Magasinet är i timmer i två våningar, uppfört 1905 och har också skiffertak. Övriga ekonomibyggnader utgörs av en lagård i tegel och resvirke, byggd 1950, och några mindre uthus (bl a smedja och höns hus) uppförda kring 1900.

Gårdsbildningen är ett exempel på en jordbruksfastighet med välbevarade ekonomibyggnader med olika funktioner från tiden kring sekelskiftet. Byggnaderna visar också på den tidigare vanligt förekommande användningen av skiffer som takläggningsmaterial i trakten.

41. Simmerud 1:4

Bostadshus (1910–1930), lagård (1910–1930).
(Uppskattad tidsbedömning).

Fastighet belägen i skogsbrynet mot något kuperat odlingslandskap.

Bostadshuset har enligt uppgift tidigare fungerat som skola. Byggnaden är i 1 1/2 våning och fasaden är klädd med röd liggande fasspontpanel. Det valmade taket är klätt med betongpannor. Mittaxeln markeras av en kraftig böjd frontespis med balkong. Fönstersnickerier och övriga snickerier är vitmålade. En detalj värd att nämna är knutfodringslisterna som är utformade som krenelerade pilastrar.

Tyvärr har byggnaden på senare tid målats med plastfärg vilket inte är bra för huset, varken ur underhållsteknisk synpunkt eller utseendemässigt.

Bostadshuset har en arkitektonisk utformning som tyder på att det är uppfört omkring 1920. Utformning av det här slaget är inte vanlig i socknen och visar på influenser från tidens nationalromantiska villabyggnade.

42. Stommen 1:1

Bostadshus (ca 1800, tillb 1860), magasin
(1870), lada (1870), lagård (1937).

Ingår i bebyggelsemiljö A

F d prästgård, senare arrendegård, belägen strax söder om Grinstad kyrka. Gården fungerade som prästgård fram till dess att den nya prästbostaden uppfördes 1924.

Mangårdsbyggnaden är uppförd år 1800 och tillbyggd 1860. Den är timrad i två våningar och fasaden är klädd med röd locklistpanel. Fönstren är sexdelade i bottenvåningen och fyrdelade i övervåningen. Fönstersnickerierna i snickardetaljerna i den öppna verandan är vitmålade.

Ekonomibyggnaderna ligger söder om bostadshuset och utgörs av ett magasin i timmer uppfört 1870, en lada uppförd vid samma tid och en lagård uppförd 1937. Gårdsanläggningen har stort kulturhistoriskt värde, dels genom byggnadernas välbevarade exteriörer, och dels genom läget och den tidigare funktionen i anslutning till Grinstad kyrka.

43. Stommen 1:8

Bostadshus, f d skola (ca 1905), garage (1980-t).

Ingår i bebyggelsemiljö A

F d skolhus beläget i anslutning till Grinstad kyrka.

Skolan är uppförd i timmer i 1 1/2 våning och har fasad klädd med röd locklistpanel. Sadeltaket är täckt med enkupigt tegel. Lövsågssnickerierna i den öppna verandan samt fönstersnickerierna är vitmålade.

Från 1906 till 1960-talet inrymdes här Grinstads småskola. Sedan dess har byggnaden fungerat som bostad, men redan tidigare var de lärarbostad i den norra delen.

Byggnaden är välbevarad och har fr a genom sitt läge i Grinstad och sin tidigare funktion ett stort kulturhistoriskt värde.

44. Stommen 1:10

Bostadshus, f d skola (ca 1850), uthus (kring 1900), uthus (1920-30-t).
(Uppskattad åldersbedömning).

Ingår i bebyggelsemiljö A

Bostadshus, f d skola, beläget i anslutning till Grinstad kyrka.

I denna byggnad inrymdes tidigare Grinstad folkskola. År 1853 hölls för första gången examen i det då nya skolhuset. Byggnaden är i timmer i 1 1/2 våning och har en inbyggd veranda på framsidan mot den grusade gårdsplanen. Fasaden har locklistpanel målad med röd plastfärg.

Fönstersnickerierna är vita och sadeltaket är klätt med skiffer. På baksidan finns en mindre tillbyggnad och två uthus.

Byggnaden är välbevarad, förutom att den har målats med plastfärg. Den typen av färg är inte bra för huset, varken ur underhållsteknisk eller estetisk synpunkt. Skolhuset har ett stort kulturhistoriskt värde ändå på sin i övrigt välbevarade exteriör, läget i Grinstad och genom den funktion byggnaden tidigare haft.

45. Söbyn 1:2

Bostadshus (1835), uthus (1880–1920), lagård (1932–38).

Jordbruksfastighet belägen på liten höjd i något kuperat odlingslandskap. Mangårdsbyggnaden är uppförd kring 1835 och är timrad i två våningar. Fasaden är klädd med ljus målad locklistpanel och fönsterbågarna är i engelskt rött, medan fönsterfodren är gröna. Sadeltaget är klätt med tvåkupigt tegel. Mittaxeln och entrén domineras av en öppen veranda med lövsågsnickerier. Övervåningen har troligen höjts i slutet av 1800-talet och i mitten av 1900-talet byggdes ett pannrum till vid ena gaveln. Ekonomibyggnaderna, som ligger på motsatta sidan av vägen, utgörs av ett mindre uthus och en u-ställd lagård.

Trots den sentida tillbyggnaden på manbyggnaden, har denna en välbevarad exteriör och därigenom ett stort kulturhistoriskt värde.

46. Söbyn 1:3

Bostadshus (1929), bostadshus (1922–25), lagård (1922–25), svinhus (1920–t), uthus (trol 1920–30–t), uthus (trol 1920–30–t), silo (trol 1950–t), maskinhall (1960–70–t).

Jordbruksfastighet belägen i brytningen mellan skog och flackt slättlandskap vid vägen mellan Åsebro och Grinstad.

Mangårdsbyggnaden är en större tegelbyggnad i två våningar med sexdelad plan uppförd 1929. Fasaden är putsad med vit slätputs och har något utskjutande släta fönster- och dörrinfattningar. Fönstersnickerierna är gröna. Entrépartiet domineras av en portik med klassicerande pelare, samt av en hög frontespis. Taket är brutet och täckt med tvåkupigt tegel. Till gården hör en arbetarbostad i 1 1/2 våning uppförd 1922–25.

Ekonomibyggnaderna ligger avskilt från bostadshusen och utgörs av en vinkelställd lagård uppförd i sten och resvirke på 1920-talet, ett svinhus i sten från samma tid, en silo, troligen uppförd kring 1950, samt en maskinhall med fasad i plåt, troligen från 1960–70-talen.

Gårdsbildningen visar genom de olika typerna av ekonomibyggnader på utvecklingen inom jordbruket under 1900-talet. Dessa tillsammans med mangårdsbyggnadens utformning med 20-talsklassicistiska drag, ger fastigheten dess kulturhistoriska värde.

47. Tjäregraven 1:4

Bostadshus (1850–1870), uthus (1800-t), lagård (1890–1920), garage (1930–1960), uthus (1920–1950).

(Uppskattad åldersbedömning).

F d jordbruksfastighet enskilt belägen i skogsbrynet.

Bostadshuset är en "dalslandsstuga" som troligen är uppförd kring mitten av 1800-talet. Byggnaden är timrad, klädd med röd lockpanel och har utskjutande knutlådor. Här finns en öppen veranda och en utbyggd köksförstu på norra gaveln. Bostadshuset flankeras av ett äldre timrat uthus, som bara delvis är klätt med röd slät panel. Byggnaden har en snedtäcka på vardera gaveln. Lagården är relativt stor och uppförd i resvirkeskonstruktion, troligen kring sekelskiftet 1900.

Den välbevarade dalslandsstugan är ett utmärkt exempel på den typen av byggnad, vilken inte är så vanlig på slättdal som i skogsdal.

48. Udden 1:30

Bostadshus (1929–30).

Bostadsfastighet naturskönt belägen i sluttning alldeles intill Vänerstranden. Mellan 1930 och 1946-47 var här barnkoloni. Kolonin ägdes av en läkare i Mellerud. Sedan har byggnaden fungerat som sommarbostad.

Bostadshuset, är i 1 1/2 våning. Fasaden har liggande slät brunmålad panel. Det branta sadeltaket är belagt med tvåkupigt tegel. Snickerier i fönstren och på den öppna verandan är vitmålade. Från verandan leder en brant stentrappa ner mot sjön. Byggnaden har vissa nationalromantiska stildrag, så som det branta sadeltaket, panelens beskaffning och färgsättning och de utsågade snickerierna på verandan. Byggnadens placering förstärker den nationalromantiska karaktären. Byggnaden har kulturhistoriskt värde som representant för byggnadsstilen, men visar också det tidiga fritidsbyggandets ideal i läge och utformning.

49. Udden 1:35, Hjortens fyr

Bostadshus (1852), uthus (1850-t), uthus (1900-t), fyr (1852), "fotogenbod" (okänt byggnadsår), "sjöbod" (okänt byggnadsår).

Fyren och "fotogenboden".

"Sjöboden" som utgörs av en uppställd snipa.

Bostadsfastighet och fyr belägen längst ut på Hjortens Udde. Bostadshuset är en timrad byggnad med fasad klädd med stående röd locklistpanel.

Fyren är byggd på stengrund, 15 m hög och klädd med vitmålad plåt. Till fastigheten hör ett antal mindre uthus, bl a en "fotogenbod" samt en "sjöbod" som utgörs av en uppställd kapad snipa. Fyren uppfördes 1852 efter att bonden Sven Hanson avstått marken på udden till Kungl. Maj:t och Kronan. Samtidigt uppfördes också bostad för personalen. Husen byggdes av byggmästare Gustaf Andersson från Skepplanda. Fyren kom att tillhöra Göteborgs lotsdistrikt, men på 1880-talet övertogs driften av Venerns Seglationsstyrelse. (Seglationsstyrelsen skötte Vänerns alla övriga fyranstalter.)

1954 moderniserades fyren till helautomatisk elektrisk fyr med AGA-reserv.

Framför allt är det fastighetens läge och funktionen som fyr- och fyrvaktarboställe som ger den dess kulturhistoriska värde.

50. Åker 1:6, Västanväga

Bostadshus/ f d affär (1886–87), uthus (trol 1850–1900).

F d affärsfastighet med bostadsdel belägen vid vägen mellan Grinstad och Järn.

Byggnaden är uppförd på 1800-talet, i timmer i 1 1/2 våning och är klädd med vit locklistpanel. En frontespis är utbyggd på varje långsida och där finns glasade burspråk med mycket lövsågssnickerier. De smårutade fönstrens bågar är vita, medan fodren är bruna.

I byggnaden inrymdes affär till 1950-talet, men här har också funnits skråreri och mejeri i olika tidsperioder.

Ekonomibyggnaden är i timmer och fodrad med röd slät panel.

Fastigheten har kulturhistoriskt värde, dels genom bostadshusets exteriör med välbevarade snickeridetaljer, och dels genom den funktion fastigheten tidigare haft.

51. Åker 1:11

Sågverk (1928, om- och tillbyggt 1935–1951).

Industrifastighet belägen i skogslänta alldeles invid vägen mellan Grinstad och Järn. Industriverksamheten utgörs av en mindre sågindustri och byggnaden är uppförd för detta ändamål år 1953. Sågverksamhet har dock bedrivits på platsen sedan 1929. Sågverksbyggnaden är uppförd i regelkonstruktion. Fasaden är klädd med röd stående slät panel och röd fasadplåt.

En transportbana för timmer finns i norra delen av fastigheten. Sågverket är en representant för de komplementnäringar till jordbruket och den småindustriella verksamhet som växt fram under 1900-talet.

52. Åker 1:18

Bostadshus (1870-t), uthus (1880-t).

F d mindre gård belägen i dunge i annars öppet slättlandskap, invid vägen mellan Grinstad och Järn. Bostadshuset är en mindre stuga, timrad i en våning och med inbyggd förstukvist. Fasaden är klädd med röd locklistpanel och de sexdelade fönstren är vita, Sadeltaket är täckt med tvåkupigt tegel. Uthuset är en mindre byggnad, uppförd i resvirkeskonstruktion och med slät röd stående panel. Fastighetens byggnader med ursprungligt utseende visar byggnadsskicket på mindre gårdar och torpställen under förra seklet.

53. Ödetorp 2:10

Bostadshus (1930), uthus (1930-t), uthus (1930-t).

Bostadsfastighet belägen i vägkorsning i skogsbrynet där slättlandskapet övergår i skog, vid vänerstranden.

Bostadshuset är uppfört i 1 1/2 våning med källare. Fasaden är klädd med vit lockpanel. De sexdelade fönstren är också vita medan fönsterfodren är brunmålade. Det branta sadeltaket är klätt med tvåkupigt tegel. En halvtrappa leder upp till entrén i en öppen veranda.

Till fastigheten hör två mindre uthus, troligen uppförda samtidigt som bostadshuset.

Bostadshuset har drag som är typiska för det nya moderna tänkandet inom bostadsbyggandet under 1920- och 30-talen, speciellt beträffande egnahem och mindre villor.

54. Ödetorp 2:14, Stommen

Bostadshus (1913).

Bostadsfastighet belägen tillsammans med annan bostadsfastighet i glänta i skogen. Byggnaden är uppförd 1913 och är timrad i 1 1/2 våning. Fasaden är klädd med röd locklistpanel och det brutna taket är belagt med tvåkupigt tegel. Mittpartiet markeras av en utbyggd frontespis. Snickerier i fönster o dyl är vitmålade. Byggnaden har ett ursprungligt utseende och är välbevarad.

BYGGNADSVÅRD

ALLMÄNNA RÅD I BYGGNADSVÅRD

Älvsborgs länsmuseum har tillsammans med läns museerna i Västra Sverige givit ut en pärm om byggnadsvård. Texten nedan är inledande texter före konkreta faktablad i olika ämnen. För texten står Olof Antell med bidrag från Peter V Knorring, Per Rydberg och Axel Unnerbäck.

Byggnadstradition och byggnadsvård

Det finns bara ett sätt att bevara den svenska byggnadstraditionen: att varsamt och väl ta hand om våra äldre hus. De kan sedan i sin tur tjäna som inspiration och förebilder för det vi bygger nytt nu och i framtiden.

Våra äldre byggnader är många men de utgör ändå en relativt liten del av vår totala byggnadsmassa. Mindre än 10 % av vår bebyggelse är uppförd före år 1900. Många av de äldre husen är redan så hårt ombyggda och förvanskade att deras värde såväl kulturhistoriskt som arkitektoniskt är utarmat. *De välbevarade hus vi har kvar blir därigenom alltmer värdefulla för varje år som går.*

Våra hus skiljer sig mycket åt. Stad och land, 17- 18- och 1900-tal, rikt och storslaget, respektive fattigt och enkelt, kust och inland, skogs- och jordbruksbygder har sin särart. Nästan varje landskap har sin lokala byggnadskultur. Trots att husen är så olika kan de flesta av oss mycket väl skilja på nytt och gammalt, äkta och förfalskat, rätt och fel. Att se, känna och uppleva detta är en sak, men att lyckas bibehålla det genuina när vi underhåller och rustar upp är något annat.

Tyvärr kan vi inte förvänta oss att i byggvaruhuset, färghandeln eller i snickerifabrikernas kataloger finna alla de material och detaljer som är typiska för äldre byggnader. Att hitta rätt i djungeln av nya material och metoder som marknadsförs idag kräver kunskap, envishet och målmedvetenhet.

Den bästa kunskapskällan är det välbevarade och oförstörda huset. Genom att jämföra och betrakta hus av samma sort och ålder, som det vi själva är satta att vårda, kan vi lära mer än vad böcker och faktablad kan förmedla. God byggnadsvård kräver kunskap både om det enskilda huset och om byggnadstraditionen i den trakt där huset är beläget. Läns museerna har i regel publicerat skrifter på inventeringar i det egna landskapet, läs dem i första hand.

Grund och stomme

Gamla byggnader är oftast mycket solida trots att de inte i tekniskt avseende fungerar på samma sätt som nya. Våra timmerhus är de bästa exemplen på detta. Trots enkel grundläggning och med dagens mått mätt inte särskilt välisolerade väggar är de utmärkta hus från både stabilitets, och energisynpunkt. En enkel murad stenfot kan fungera mycket bättre än en stel betonggrund, en tät panelad timmervägg är trots sin måttliga tjocklek både värmelagrande och isolerande.

Grundläggning och stomkonstruktion hör oskiljaktligt samman. Sättningar i mark och grund fortplantar sig upp genom stommen för att klinga ut någonstans i taknocken. Skeva golv, veckade tapeter och svårstängda dörrar stöter man ofta på i gamla hus. I trähus är detta något som man i viss utsträckning får leva med, i murade hus kan en grundförstärkning i enstaka fall vara en nödvändighet.

Varje tid och plats har haft sin byggnadsteknik. Liggtimmerväggen har dominerat i norr och i mellansverige medan skiftesverk och korsvirke varit vanligt i landets södra delar. Murade hus av tegel har framför allt hört stads- och herrgårdskulturen till. Stående timmer, stolpverk, plankväggar och regelstommar har under 1900-talet efterträtt de äldre konstruktionerna.

När vi idag tar hand om de äldre husen måste vi utgå från den teknik med vilken de byggdes. Husen måste tillåtas röra sig så som de alltid har gjort. Vi kan inte tilläggsisolera husen vare sig utvändigt eller invändigt utan att riskera att skada huset både tekniskt och estetiskt. Lär dig förstå husets byggnadssätt innan du åtgärdar det.

Fasadens material

Husets fasad avspeglar de material som använts till dess stomme. Timmerhuset hade ursprungligen de bilade stockarna som fasadmateriäl; i senare tid kläddes de med stående brädpanel eller en puts för att likna ett hus av sten. Det murade huset av sten eller tegel putsades och kalkfärgsmålades för att efterlikna ännu ädlare stenmaterial. Både sten och tegel kunde i sig själv utgöra fasadmateriäl. Resvirkes, plank- och regelstommen kläddes ofta med hyvlad brädpanel, men kunde också reveteras för att imitera stenhusets rustika utseende.

1900-talets byggande har i allt högre grad kommit att karaktäriseras av att stomkonstruktion och fasadmateriäl är två skilda ting. Idag är det som ser ut som ett tegelhus bara ett yttre skal, utan bärande funktion. På samma sätt anger inte en träpanel på något sätt hur huset är uppfört, den kan mycket väl klä en stomme av lättbetong.

Fasadens materiäl kan ha förändrats genom åren. Det reveterade timmerhuset kan tidigare ha haft en stående brädpanel med locklister, men ursprungligen stått som ett rödmålat timmerhus. Vid en upprustning bör man då i regel utgå från det nuvarande utseendet och först i andra hand överväga ett återställande till ett äldre utseende. Behåll framför allt detaljrikedomen: snickarglädjen i fönsteromfattningar, verandor och räcken är en del av husets fasad som nästan alltid är av värde att bevara även om de inte tillhör husets äldsta utseende.

Tak och takmateriäl

Husets viktigaste uppgift är att ge oss tak över huvudet, men ett välskött tak är också nödvändigt för att skydda huset i sig.

I vår svenska byggnadstradition har många olika takmateriäl använts. Det äldsta – vass och halm, torv och näver, spån och brädor, stenflis och skiffer – är idag närmast historiska företeelser och just därför så viktiga att värna om där de ännu finns kvar.

Tegel är fortfarande det vanligaste takmaterialet på äldre bostadshus och på landsbygdens uthus. Det är ett materiäl med lång livslängd och ett vackert åldrande. Ersätt aldrig ett tegeltak med tegelimiterande plåt eller betong.

Plåt har under 1900-talet blivit ett vanligt takmateriäl på alla typer av hus. Det äldre plåttaket har med sina mindre plåtformat och sin detaljrikedom en helt annan karaktär än det moderna plastbelagda plåttaket som lagts med stora fladdrande plåtband. Det är viktigt att utgå från det äldre plåttakets utseende när man strävar efter att bevara en äldre byggnads karaktär.

Behåll det takmateriäl som huset har och var skeptisk mot reklamen för nya s k underhållsfria materiäl. Ett tak är aldrig helt underhållsfritt.

Fönster och ytterdörrar

Fönstret har som sin främsta uppgift att släppa in dagsljus, men har i alla äldre hus också tjänst som vädringslucka. Dörren är husets öppning för människor, varor och möbler. Men fönster och ytterdörrar är också de viktigaste arkitektoniska elementen i de flesta byggnader. Deras placering och proportionering, dimensionering och detaljutförande är av avgörande betydelse för husets karaktär och berättar dess historia. Respekterar vi huset och vill bevara det oförstört är fönstren och dörrarna detaljer som vi först i yttersta nödfall skall förändra.

Nästan alltid kan gamla fönster med ganska små medel repareras och kompletteras så att de fungerar lika bra som nya. Är reparation en omöjlighet eller har fönstren redan bytts ut kan man alltid tillverka nya kopior efter originalen.

Försök inte hitta färdiga standardfönster till en äldre byggnad, det är dömt att misslyckas. Finsnickaren och mindre snickerier är de som man i första hand skall vända sig till om man vill tillverka fönster och dörrar i originalutförande. Låt snickaren arbeta efter en tillvaratagen förlaga. Se till att virkeskvalitet och hopfogning är den samma som i originalet. Återanvänd originalbeslag eller skaffa nya av samma typ som de ursprungliga. Godtag inga onödiga eftergifter, det finns ingen anledning till det.

Invändiga snickerier

Snickerier kan ofta betraktas som antikviteter. Fram till för ca 100 år sedan tillverkades de helt för hand, oftast av en lokal snickare. Varje hyveldrag, varje profil bär spår av ett unikt verktyg.

Snickerierna är tidsdokument. Genom att deras utformning skiftat med tiden är de en utgångspunkt vid datering av en byggnad. Snickerierna vittnar därför också om var och när en förändring skett.

Snickeriernas profilering, sammansättning och storleksförhållanden ger inte bara en tidsangivelse utan avspeglar även lokal tradition och husägarens sociala status. Det smidda beslagen och kammarlåsen är prov på ett hantverk som vi helt saknar idag.

Att ersätta originalsnickrier med nytillverkade "likvärdiga" är närmast en omöjlighet, det hantverket skulle bli mycket kostamt idag. Gamla snickerier bör istället repareras och kompletteras på samma sätt som gamla möbler men utan strävan till ytlig perfektionism. Slitage och smärre skavanker hör till ett äldre hus och är en del av det som skiljer gammalt från nytt.

Vid förändringar i gamla hus ångrar man oftare att man gjort för mycket än tvärt om. Även de tidiga 1900-talets snickerier är tillverkade med en omsorg och detaljrikedom som vi sällan finner idag. Spara och återanvänd därför alla äldre snickerier, släng aldrig ett originalfoder, ett gammalt smitt beslag eller en gedigen spegeldörr i en container.

Golv, väggar och tak

De invändiga yttskikten i ett gammalt hus har ofta en karaktär som inte går att återskapa med moderna material. Lutande golv, skeva väggar och nedböjda tak hör också till sådant som ger stämning och en upplevelse av ålder och historisk äkthet. Genom att bevara allt detta blir det också mycket billigare att rusta upp ett gammalt hus.

De gamla golven av gran eller furu kan variera från kraftiga breda plankgolv till smala spontade brädgolv tänkta som underlag för korkmattor. De kan vara obehandlade skurgolv, fernissade, oljemålade eller som idag ofta plastlackade. Har man kvar obehandlade skurgolv bör man behålla dem obehandlade. Ett skurgolv är lättare att sköta än man tror och förlorar sin skönhet om det lackas.

Gamla väggar kan ha sklerklining, kalkputs eller papp som underlag för tapeter; i många fall duger ett sådant underlag fortfarande bra efter reparation av skador. Vill man klä väggarna med skivmaterial är det viktigt att man väljer tunna skivor som kan följa väggarnas ojämnheter – då behöver man inte heller lossa och flytta ut foder och socklar.

Ta vara på prover av de tapeter eller den limfärgsmålning som tidigare förekommit. Riv inte i onödan bort tapeter, också kommande generationer bör få möjlighet att botanisera i husets historia så som det avspeglar sig i de många tapetlagren och färgskikten.

Taken har ofta varit limfärgsmålade direkt på brädorna eller pappspända. Taklisterna kunde vara enkla och ha formen av en trekantslist eller ha en rikare profil. I de sena 1800-talets hus finns ofta taklister av stuck. Även ett enkelt tak är viktigt för atmosfären i ett rum, värden som man går miste om ifall man spikar upp plattor eller undertak.

Målning ute och inne

Både färgmaterial och färgsättning är en del av husets identitet och historia. Vid målningsarbeten på och i ett gammalt hus bör man därför alltid i första hand välja de färgtyper och utgår från den färgsättning som hör ihop med husets gestaltning. Framför allt vid utvändigt måleri är det ur teknisk synvinkel det enda rätta. Hus som utvändigt målats med slamfärg eller linoljefärg bör helst målas om med samma material. De traditionella färgtyperna är också de billigaste.

Rödfärg är oöverträffad när det gäller pris, hållbarhet och enkelt underhåll. Det är också det material som fasaden mår bäst av. Kalkfärg är enkelt, billigt och vackert att måla med när man väl lärt sig principerna. Linoljefärg är överlägsen alla andra färger vid målning av fönster och andra utsatta utvändiga snickerier.

Invändigt är både limfärg, kalkfärg, linoljefärg och tempera vackra och lätta att måla med. De är dessutom de mest arbetsmiljövänliga färgerna. Linoljefärg kan användas med mycket liten tillsats av lösningsmedel, medan limfärg och tempera är fullkomligt ofarliga.

Alla dessa färger finns fortfarande att tillgå. De är emellertid inte de färger som färghandeln i första hand försöker sälja. Stå på er i färgaffären. Läs mer i Riksantikvarieämbetets "Byggnadsmåleri med traditionella färgtyper".

El, värme och vatten

Ännu för hundra år sedan var skorstensstocken och eldstaden det som skilde ett bostadshus från ett uthus, men även bastun, bagarstugan och smedjan hade skorsten i äldre tid. Spisen var hjärtat i det enkla torpet. Elden gav värme men var också den främsta belysningskällan. Över elden tillagades maten och värmdes vattnet. Skorstensstocken var dessutom dåtidens ventilationskanal. El, vattenledning och centralvärme var ännu inte något problem.

När elen kom ersatte den först fotogen som belysningskälla men kom senare även att ersätta järnspisens ved. På ett självklart och föga störande sätt kunde elledningar dras och strömbrytare och kontakter monteras längs dörrfoder och golvsocklar.

När vatten och avlopp drogs in i husen blev ingreppen större. Läckande rör har gett rötskador av ett slag som husen tidigare varit förskonade ifrån. Med viss svårighet har toaletter och badrum kunnat installeras.

Med moderna uppvärmningssystem kom den stora förändringen, spisar och kakelugnar blev överflödiga både vid ny- och ombyggnad. Ventilationsgallret vid skorstensstocken blev ett rudiment av kakelugnen. Radiatorn under fönstret blev ett nytt, oskönt men bekvämt inslag.

När vi idag tar hand om äldre hus bör vi ta lärdom av detta. Elledningar behöver inte bilas in i tomrör. Vatten och avlopp måste installeras så att framtida skador kan minimeras. Alla rör och installationer bör vara lätt åtkomliga för inspektion och reparation. Kakelugnar och spisar bör alltid bevaras och radiator kan installeras med minimala ingrepp. Diskutera alltid noga med elektrikern och rörinstallatören hur ledningsdragningarna skall göras för att bli så skonsamma och diskreta som möjligt.

Trädgård och uthus

Husets omgivande miljö är lika viktig att ta vara på som huset självt. Torpet, villan och huset i staden skiljer sig här helt åt. Förutsättningarna har varierat i olika delar av landet och beroende på typen av byggnad. I skärgården har husen legat tätt på kala bergsknallar, på slättbygden har husen hamnat ensamma omgivna av åkrar. De större gårdarna med sina kringbyggda gårdsplaner bestod av många hus, till skillnad från torpen och senare egnahemshus och villor med sina allt färre och mindre uthus. Dagens villor flankeras ju på sin höjd av ett garage.

Trädgården hade förr en mycket större betydelse för produktion av hushållets behov av rotfrukter, grönsaker, bär och frukt, men även de enklare trädgården kunde ha blomsterrabatter och en prydlig grusgång bara för nöjes skull.

I vår rationella tid är det lätt att se de gamla förfallna uthusen som överflödiga, att besväras av de svårskötta grusgångarna, de arbetskrävande rabatterna och trädgårdslanden. Alltför ofta river vi uthusen, hugger ner vård- och fruktträd bara för att de ser illa medfarna ut. Men ett träd och ett gammalt uthus kan vara en stor tillgång för miljön och trevnaden. Den charm som det åldrade uthuset och det gamla trädet har kan man inte ersätta med en nybyggd friggebod och ett nyplanterat träd.

Att varsamt bevara bostadshusets närmiljö är lika viktigt och minst lika intressant som att ta hand om själva huset.

Ekonomi och lagar

Att vår gemensamma kulturmiljö vårdas så att den även för framtidens generationer skall kunna berätta om gångna tiders byggnadsskick och levnadsformer är något som stöds och bevakas av såväl lokala som centrala myndigheter:

Det är inte lätt ens för den invigde att följa med i de förändringar som sker i låne- och bidragssystem, lagar och förordningar. Men grundprincipen är ganska enkel: husen och miljöer av kulturhistoriskt värde får man inte hantera hur som helst, i gengäld har man vissa möjligheter att få fördelaktiga lån, bidrag och rådgivningshjälp.

Har man ett gammalt hus kan man alltid vända sig till sitt länsmuseum och dess byggnadsantikvarie, eller till kulturmiljöenheten vid länsstyrelsen när det gäller lån och bidrag. Kommunens byggnadsansvariga och dess låneförmedling kan ofta ge hjälp och känner till vad som gäller i kommunen.

Att få hjälp av myndigheter kan ta tid och vara mycket tålamodsprövande, särskilt om man, som de flesta, tar kontakt just när byggsäsongen tar fart på våren. Det finns alltid hjälp att få när man har ett gammalt hus, men huvudprincipen är att man måste ta den tid på sig som krävs för kloka beslut. Det gäller även kontakter med myndigheter.

Kunskap – en rikedom

Att rätt vårda, bevara och förbättra gamla hus kräver särskilda kunskaper som gångna tiders material, konstruktioner och hantverksteknik.

En första viktig kunskapskälla är huset självt med sitt ursprung, tillägg och förändringar under tidens lopp. Jämförelser med liknande hus från samma tid och miljö ger också kunskap. En annan viktig källa till kunskap är böcker och tidskrifter om byggnadsvård. Böcker med grundläggande fakta finns ofta både på bibliotek och i bokhandeln. Riksantikvarieämbetet och läns museerna har litteraturanvisningar.

Olika arkiv kan innehålla kunskap om enskilda hus och miljöer. Att använda dem kräver tid och ansträngning, men kan vara mycket givande. Viktiga källor är t ex byggnadsnämndernas arkiv, lantmäteriets arkiv och brandstodsbolagens gamla handlingar.

Det finns mycket mer kunskap om byggnadstraditioner, material och gamla hantverkstekniker än man i förstone tror. Problemet är ofta att finna just den information man söker. Hantverksbiblioteket på Nääs har tagit modern datateknologi i sin tjänst för att samla in och systematisera kunskap om hantverk. Denna databas med inriktning på byggnadsvård gör det möjligt att ge upplysningar om böcker, tidskrifter, hantverkare, material och försäljningsställen utifrån frågeställarens egna önskemål. Hantverksbiblioteket samarbetar med andra bibliotek och kan söka i främmande databaser.

HÄNSYNSREGLER OCH LAGAR TILL SKYDD FÖR NATUR- OCH KULTURMILJÖN

Till skydd för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse och miljöer har utformats vissa lagregler. Dessa återfinns huvudsakligen i plan- och bygglagstiftningen och i den nya kulturminneslagen.

Den 1 juli 1987 infördes en ny plan- och bygglag (PBL) vilken kom att ersätta byggnadslagen från 1947 (BL) och byggnadsstadgan från 1959 (BS). I PBL har kulturvärdena fått en förstärkt ställning samt såväl kommunen som den enskilde har fått ett större ansvar. I den kommande planeringen medger den nya plan- och bygglagen att de kulturhistoriska intressena kan och bör tillgodose i de tre olika planinstrumenten översiktsplan, detaljplan och områdesbestämmelser. Byggnadsnämnden har fått en mer aktiv roll och större möjlighet att ställa krav på anpassning och hänsyn. Den enskilde fastighetsägaren har skyldighet att följa lagens bestämmelser oavsett om bygglov krävs eller ej.

Även genom Naturresurslagen (NRL) som infördes den 1/7 1987 har kommunens ansvar ökat betydligt vad gäller utformningen av den lokala miljön som t ex att tillgodose kulturminnesvårdens intressen.

PLAN- OCH BYGGLAGEN (PBL)

Plan- och bygglagen innehåller bestämmelser angående markens användning för bebyggelse, vilket ofta skall föregås av planläggning. Grunddragen anges genom **översiktlig planering** och den närmare regleringen i **detaljplan** eller **områdesbestämmelser**, såsom i den översiktliga planen som i detaljplanen kan anges de särskilda bestämmelser angående bebyggande och användning som kan finnas erforderliga. Med stöd härav ges skyddsmöjligheter för kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer. I plan- och bygglagen ingår därjämte bestämmelser om byggnadsnämnd, bygglov, rivningslov och marklov. Enligt 11 kap 1 § skall byggnadsnämnden bl a "verka för en god byggnadskultur samt en god stads- och landskapsmiljö".

Enligt departementschefen (proposition 1985/86:1) har PBL i större utsträckning än tidigare utgått "från synsättet att den befintliga bebyggelsen samt befintliga natur- och kulturvärden utgör resurser som skall tas till vara." De grundläggande kraven på varsamhet och hänsyn ges i 3 kapitlet.

3 kap Krav på byggnader m m

PBL 3:1

1 § "Byggnader skall placeras och utformas på sätt som är lämpligt med hänsyn till stads, eller landskapsbilden och till natur- och kulturvärdena på platsen. Byggnaderna skall ha en yttre form och färg, som är lämplig för byggnaderna som sådana och ger en god helhetsverkan."

Enligt PBL 3:1 ställs krav på att byggnader placeras, utformas och färgsätts så att den yttre miljön får en god estetisk kvalitet och att den anpassas till natur- och kulturvärden. PBL ger byggnadsnämnden en starkare och mer aktiv roll när det gäller att hävda estetiska kvaliteter direkt vid lovgivning än den tidigare byggnadsstadgan (BS 38 § 1 st och 39 §). Kraven på anpassning till miljön kan hävdas i alla miljöer där man anser att det finns kvaliteter som är värda att ta hänsyn till. För att få ett starkare skydd och för att ge full rättsverkan åt kommunernas krav vid särskilt värdefulla byggnader kan man utfärda föreskrifter i detaljplan eller områdesbestämmelser, men detta är således ingen förutsättning för att ställa krav vid lovgivningen.

PBL 3:12

12 § utvidgar tionde paragrafens krav på att ändringar skall utföras på ett varsamt sätt så att olika värden tas tillvara. Byggnader som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt eller ingår i ett bebyggelseområde av denna karaktär får nämligen inte förvanskas.

Tillämpningen bör utgå från vad som idag anses värt att bevara. Hit hör byggnader och miljöer som representerar olika tidsepoker, sociala förhållanden eller som värderas högt av en lokal opinion. Byggnader och miljöer behöver således inte vara av byggnadsminnesklass för att detta krav skall kunna hävdas i varje enskilt bygglovsärende.

I första hand är det byggnadsnämnden som skall göra bedömningen av om ett skyddsintresse skall hävdas. Enligt 5 kap kan i detaljplan eller områdesbestämmelser utfärdas skyddsbestämmelser för denna typ av bebyggelse och enligt 8 kap kan dessa krav utökas med bygglovplikt för underhåll och rivningslovplikt av särskilt värdefull bebyggelse. Ersättningsreglerna i PBL innebär att fastighetsägare som kommer i kläm på skyddsbestämmelser eller vägras rivning kan få ersättning.

PBL 3:13

13 § "... Byggnaders yttre skall hållas i vårdat skick. Underhållet skall anpassas till byggnadens värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt samt till omgivningens karaktär. Byggnader som avses i 12 § skall underhållas så att deras särart bevaras."

Underhållet skall anpassas till byggnadens värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt samt till omgivningens karaktär. Slutligen krävs att byggnader som genom detaljplan eller områdesbestämmelser åläggs skyddsbestämmelser skall underhållas så att dess särart bevaras.

15 § "Tomter som tas i anspråk för bebyggelse skall anordnas på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till stads- eller landskapsbilden och till natur- och kulturvärdena på plats..."

Kommunens översiktliga bevarandeambitioner och särskilda bevarandeinsatser uttryckta i ett särskilt program för kulturminnesvård eller i en bevarandeplan, är av avgörande betydelse för möjligheterna att ta hänsyn till den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen.

16 § "... Vid tillbyggnad som kräver bygglov eller vid ombyggnad skall tomten anordnas så att den uppfyller kraven i 15 § i skäligen utsträckning."

17 § "Tomter skall, oavsett och de har tagits i anspråk för bebyggelse eller inte, hållas i vårdat skick. ... Byggnadsnämnden kan besluta att plantering skall utföras och att befintlig växtlighet skall bevaras."

4 kap Översiktsplan

1 § "I översiktsplanen skall redovisas allmänna intressen som bör beaktas vid beslut om användning av mark- och vattenområden. Av planen skall framgå 1. grunddragen i fråga om den avsedda användningen av mark- och vattenområden samt i fråga om tillkomst, förändring och bevarande av bebyggelse, ... hur kommunen avser att tillgodose riksintressen enligt lagen (1987:12) om hushållning med naturresurser m m".

I översiktsplanen ges rekommendationer för bebyggelseutvecklingen samt en överblick över bestämmelser och planer som gäller inom olika delar av kommunen. Översikten uttrycker principiella handlingslinjer i arbetet med planläggning och byggande. Planen innebär inte några bindande bestämmelser utan dess huvudsakliga funktion är att utgöra underlag för kommande beslut och att redovisa och informera om de allmänna intressena. I översiktsplanen anges också områden som kommunen avser detaljplanera eller upprätta områdesbestämmelser för.

I syfte att bl a mildra eventuella konflikter mellan förnyelse och bevarande har rekommendationerna karaktären av allmänna hänsynsregler antingen generellt eller för särskilda geografiskt avgränsade områden. I synnerhet för de delar av kommunen där någon lovprövning inte är nödvändig har dessa rekommendationer stor betydelse för att förverkliga målet att ta tillvara det kulturarv som den byggda miljön utgör. Här fungerar de också som en del av informationen till fastighetsägare och brukare med beskrivningar av områdenas kvaliteter och råd och hur dessa kvaliteter kan tas tillvara vid byggnadsåtgärder av olika slag.

Översiktsplanen kan också utnyttjas som ett samordningsinstrument i den kommunala verksamhetsplaneringen där olika program med anknytning till markanvändningsfrågor sammanvägs med kommunens ekonomiska planering. Genom att översiktsplanen omarbetas med jämna mellanrum kommer den att behandla inte bara var och hur bebyggelseförnyelsen bör ske utan även när.

5 kap Detaljplan och områdesbestämmelser

1 § "Prövning av markens lämplighet för bebyggelse och reglering av bebyggelsemiljöns utformning skall ske genom detaljplan för ... bebyggelse som skall förändras, om regleringen behöver ske i ett sammanhang...".

2 § "Vid utformningen av en detaljplan skall skäligen hänsyn tas till befintliga bebyggelse-, äganderätts- och fastighetsförhållanden som kan inverka på planens genomförande ...".

7 § I detaljplan får "meddelas bestämmelser om ... placering, utformning och utförande av byggnader, andra anläggningar och tomter, varvid ... skyddsbestämmelser för byggnader som avses i 3 kap 12 § och rivningsförbud för sådana byggnader får meddelas."

16 § "För begränsade områden som inte omfattas av detaljplan kan områdesbestämmelser antas för att säkerställa att syftet med översiktsplanen uppnås."

I en **detaljplan** betyder bestämmelser om byggnadsrätter, byggnadssätt och markens användning mycket för möjligheterna att bevara kulturhistoriskt eller konstnärligt värdefull bebyggelse. Genom att begränsa byggnadsrätter till att motsvara befintliga byggnaders volym och i förekommande fall förtydliga med områdesbeteckning "Q" med tillhörande reservatbestämmelser och "q" med bestämmelser om särskild miljöhänsyn skapas planmässiga förutsättningar för ett långsiktigt säkerställande. Genom en sådan "skraddarsydd" plan kan byggnadsrätten således regleras efter befintliga förhållande och den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen bevaras i sin nuvarande utformning.

q markerar värdefull miljö. Med q kombinerat med index, q₁ q₂ etc kan på ett likartat sätt som sker vid byggnadsminnesförklaringar, rivningsförbud och skyddsbestämmelser regleras. Detta gäller både för kvartersmark och allmän plats.

Q-kulturresevat betyder att marken får användas endast för befintlig, kulturhistorisk bebyggelse. Bestämmelsen innebär också att användningen i övrigt är helt fri till bostäder, kontor, handel, vårdshus etc. Den enda begränsningen är att användningen inte får motverka syftet att bevara byggnaderna och att det inte uppkommer betydande olägenheter för omgiv-

ningen. Markanvändningen Q = kulturresevat innebär inte automatiskt ett rivningsförbud men kan ändå leda till att rivning vägras med stad av 8 kap 16 §. Om ett absolut rivningsförbud skall gälla behöver q_1 = rivningsförbud läggas till.

Utanför detaljplanelagt område erfordras inte bygglov för att färga om byggnader, byta fasadmaterial eller taktäckningsmaterial eller andra ändringar som avsevärt påverkar en byggnads yttre. För en- och tvåbostadshus behövs inte heller inom detaljplan bygglov för sådana yttre ändringar. Inom detaljplan kan dock sådan tillståndsplikt införas liksom lovplikt för underhållsåtgärder, för bebyggelse med särskilt bevarandevärde.

Utanför detaljplanelagt område erfordras inte heller lov (rivningslov) för att riva en byggnad.

För att säkerställa översiktsplanens bevarandesyften kan det därför i många fall vara naturligt att omsätta planens rekommendationer till mer detaljerade bestämmelser om lovpliktens omfattning samt byggnadernas placering, utformning och utförande. Detaljplanen medger också andra preciseringar av bevarandeintressena i miljön såsom parker, gator, torg och andra allmänna platser. Kommunen kan också meddela skyddsbestämmelser för särskilt värdefull bebyggelse och på så sätt ge samma skydd som länsstyrelsens beslut beträffande byggnadsminne. Härigenom åstadskoms s k kommunala byggnadsminnen. Genom skyddsbestämmelser kan kommunen införa ett permanent förbud mot rivning av kulturhistoriskt och miljömässigt värdefull bebyggelse liksom bestämmelser hur de skall underhållas. Bestämmelser kan avse både en byggnads yttre och inre. Detaljplanen är bindande och har en genomförandetid på minst 5 år och högst 15 år.

Områdesbestämmelser ska kommunen kunna anta för att säkerställa syftet med översiktsplanen eller för att tillgodose ett riksintresse enligt naturresurslagen. Områdesbestämmelser kan dock inte gälla inom områden med detaljplan. I de flesta fall kräver ett område där stadsförnyelse är aktuell vanligen den mer fullständiga reglering som en detaljplan kan ge men i sådana lägen där bindande bestämmelser behövs endast i några få avseenden kan områdesbestämmelser vara användbara.

För att säkerställa bevarandeintressena kan kommunen genom områdesbestämmelser liksom för detaljplaner utvidga den tillståndsplikt som normalt gäller t ex för att färga om byggnader, byta fasadbeklädnad eller taktäckningsmaterial eller andra ändringar som avsevärt påverkar en byggnads yttre. Hit hör även att bygglovplikt kan införas för jordbrukets och liknande näringars ekonomibyggnader. Också rivning, underhållsåtgärder, schaktning, fyllning och trädfällning kan lovpliktigas inom dessa områden.

Även byggnaders placering, utformning och utförande samt andra betydelsefulla inslag i miljön som parker, gator, torg och andra allmänna platser för detaljplanerat område kan också skyddsbestämmelser antas för kulturhistoriskt värdefulla byggnader eller byggnadsmiljöer.

8 kap Bygglov, rivningslov och marklov

Generellt gäller enligt 1 § att bygglov krävs för att uppföra byggnader och göra tillbyggnader. I övrigt gäller bl a.

3 § "I områden med detaljplan krävs ... bygglov för att 1. färga om byggnader eller bygga fasadbeklädnad eller taktäckningsmaterial samt för att göra andra ändringar av byggnader som avsevärt påverkar deras yttre utseende, ...".

Enligt 4 § krävs dock ej lov beträffande en- och tvåbostadshus för att "... färga om byggnader inom områden med detaljplan", om byggnadens karaktär därigenom inte ändras väsentligt". Kommunen får dock enligt 6 § "för ett område som utgör en värdefull miljö bestämma att bygglov krävs för att ... inom områden med detaljplan färga om en- eller tvåbostadshus och komplementbyggnader ... underhålla sådan bebyggelse med särskilt bevarandevärde som avses i 3 kap 12 §".

8 § "Inom områden med detaljplan krävs rivningslov för att riva byggnader, om inte annat har bestämts i planen. ...".

9 § "... Kommunen får i detaljplan besluta att marklov krävs för trädfällning...".

16 § "Ansökningar om rivningslov skall bifallas, om inte byggnaden eller byggnadsdelen ... bör bevaras på grund av byggnadens eller bebyggelsens historiska, kulturhistoriska, miljömässiga eller konstnärliga värde".

Konsekvenser

De kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsemiljöerna och byggnaderna avses ge underlag för den kommunala handläggningen såväl vid ändringar i detaljplan som vid bygglovgivning, bostadsanering och energiplanering.

Avsikten är att med kulturhistoriska byggnadsinventeringen som underlag söka komma till tals med fastighetsägare inför förändringar i de miljöer som är utpekade som värdefulla. I PBL är det nödvändigt att signalera detta behov genom att anpassa kraven på lov till byggnadernas kulturhistoriska och miljömässiga värden. Bättre möjligheter till lån och bidrag till åtgärder, som är att betrakta som kulturhistoriskt betingade överkostnader finns för dessa byggnader. Därtill kommer tillfredsställelsen av att äga en värdefull byggnad. Fastighetens användning för normalt ändamål hindras ej. Tvärtom är ägarens intresse av att underhålla och bruka sin byggnad grundläggande för bevarandet!

Bristande underhåll får icke i något fall utgöra skäl för rivning och nybyggnad. Enligt PBL:s 3 kapitel, § 13 föreligger skyldighet för fastighetsägaren att hålla byggnadens yttre i vårdat skick och att underhållet "anpassas till byggnadens värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt samt till omgivningens karaktär. Byggnader som avses i 12 § skall underhållas så att deras särart bevaras".

Med anledning av den nya plan- och bygglagen är det innan praxis utbildats svårt att ange konsekvenserna för kommunen respektive den enskilde. Avskaffandet av nybyggnadsförbud och återupplivandet av gamla byggrätter är en situation som gäller fram till 1 juli 1992. Därefter kan kommunerna upphäva inaktuella planer utan hinder av att de innehåller outnyttjad byggrätt. Redan nu kan de göra det med planer som tillkommit före 1979 om det är genomförda till mindre än två tredjedelar. Om de däremot genomförts till mer än två tredjedelar kan de fastighetsägare som förlorar byggrätt få ersättning om minskningen blir oskäligt stor. Vad som är skäligt och oskäligt finns exemplifierat i förarbetena till PBL. För exempelvis småhusfastigheter kan ganska betydande minskningar av byggrätten vara skäliga om det som blir kvar ändå går att använda till en byggnad för avsett ändamål. Dessutom påpekas det särskilt att när det gäller att bevara värdefull bebyggelse får fastighetsägare tåla större byggrättsinskränkningar än i andra fall.

För särskilt värdefull bebyggelse som skall bevaras kan kommunen ställa preciserade krav på hur byggnader skall underhållas och förhindra att de rivs. Att riva och inom 5 år återuppföra en byggnad är annars en principiell rätt som fastighetsägaren tilldelats i PBL. Hindras han från detta eller åläggs han att underhålla sitt hus på ett speciellt sätt kan han få ersättning om han lider ekonomisk skada.

Vid vägrad rivning (eller vägrat återuppförande) skall skadan vara "betydande" om ersättning skall utgå (har tolkats som en värdeminskning på 15 %) och ersättning utgår endast med den del som går utöver kvalifikationsgränsen. Byggnadens användning skall inte heller kunna ändras, vilket innebär att det bör vara möjligt att besluta om rivningsförbud för mindre byggnader, 1-2 våningar, utan att ersättning skall behöva utgå.

Information

Statens planverk och riksantikvarieämbetet anför i Meddelande om fysisk planering, juni 1983, "Hänsyn till miljön" att de kanske allra viktigaste hjälpmedlen som står till buds när man vill slå vakt om kulturhistoriska och miljömässiga värden är information och kunskapsförmedling. De insatser som görs av ägare till mark och byggnader är av avgörande betydelse för byggnads- och miljövården och därmed också för förverkligandet av bevarandeintentionerna. För att ett bevarandebeslut ska bli meningsfullt och få avsedd verkan "bör beslutet därför helst åtföljas av ett informationstågande och erforderliga resurser avsättas för detta. Informationen bör vara så lättillgänglig – populär och välredigerad – att den förmår engagera både en bred allmänhet och kommunala tjänstemän. Den bör således inte enbart inrikta sig mot den som i egenskap av brukare har störst inflytande på miljön – fastighetsägaren, lokala rörelse- och affärsidkare etc – utan också mot dem i den kommunala förvaltningen som var och en har ansvar för sin del av miljön – gatukontor, parkförvaltning, fastighetskontor etc."

KULTURMINNESLAGEN (KML) SFS 1988:50

Från och med 1 januari 1989 gäller en ny lag för landets kulturminnen, den så kallade "kulturminneslagen". Därmed upphävs de tidigare lagarna:

- a) lagen (1942:350) om fornminnen
- b) lagen (1960:390) om byggnadsminnen
- c) lagen (1985:1104) om skydd för utförelse av vissa äldre kulturföremål.

1 kap 1 §

I kulturminneslagens inledande bestämmelser slås fast att "Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö".

"Ansvaret för detta kulturarv delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter skall visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön. Den som planerar eller utför ett arbete skall se till att skador på kulturmiljön såvitt möjligt undviks eller begränsas". I propositionen sidorna 33 och 71 står att "Kommunens ansvar för kulturminnesvården är dessutom mycket betydande".

"I praktiken kommer det att få beaktas främst i den planering och vid de åtgärder som företas inom ramen för PBL och NRL" samt "Kommunernas roll i planeringen av den fysiska miljön ger den en sällsynt stor möjlighet att vårda sig om sådana kulturvärden som, utan att kvalificera sig till det särskilda skydd som kan komma i fråga enligt 2 och 3 kap. denna lag, ändå har sitt värde".

2 kap Fornminnen

1 § "Fasta fornlämningar är skyddade enligt denna.

Fasta fornlämningar är följande lämningar efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergivna:

- 1 gravar, gravbyggnader och gravfält samt kyrkogårdar och andra begravningsplatser,
- 2 resta stenar samt stenar och bergytor med inskrifter, symboler, märken och bilder samt andra ristningar eller målningar,
- 3 kors och minnesvårdar,
- 4 samlingsplatser för rättskipning, kult, handel och andra allmänna ändamål,
- 5 lämningar av bostäder, boplatser och arbetsplatser samt kulturlager som uppkommit vid bruket av sådana bostäder eller platser, liksom lämningar efter arbetsliv och näringsfång,
- 6 ruiner av borgar, slott, kloster, kyrkobyggnader och försvarsanläggningar samt av andra märkliga byggnader och byggnadsverk,
- 7 färdvägar och broar, hamnanläggningar, vårdkasar, vägmärken, sjömärken och likartade anläggningar för samfördsel samt gränsmärken och labyrinter,
- 8 skeppsvrak, om minst ett hundra år kan antas ha gått sedan skeppet blivit vrak.

Fasta fornlämningar är också naturbildningar till vilka ålderdomliga bruk, sägner eller märkliga historiska minnen är knutna liksom lämningar efter äldre folklig kult".

2 § "Till en fast fornlämning hör ett så stort område på marken eller på sjöbotten som behövs för att bevara fornlämningen och ge den ett tillräckligt utrymme med hänsyn till dess art och betydelse. Detta område benämns fornlämningsområde".

6 § "Det är förbjudet att utan tillstånd rubba, ta bort, gräva ut, täcka över eller genom bebyggelse, plantering eller på annat sätt ändra eller skada fast fornlämning".

7 § "Riksantikvarieämbetet och länsstyrelsen får vidta de åtgärder som behövs för att skydda och vårda en fast fornlämning".

9 § "Länsstyrelsen får meddela särskilda föreskifter till skydd för en fast fornlämning".

10 § "Den som avser att uppföra en byggnad eller en anläggning eller genomföra ett annat arbetsföretag bör i god tid ta reda på om någon fast fornlämning kan beröras av företaget, och i så fall snarast samråda med länsstyrelsen".

12 § "Den som vill rubba, ändra eller ta bort en fast fornlämning skall ansöka om tillstånd hos länsstyrelsen"

2 kap behandlar även en definition av begreppet fornfynd, påföljder vid ingrepp i fast fornlämning, inlösen och hittelön vid fornfynd, fyndfördelning, metallsökare samt ansvar och överklagande m m.

3 kap Byggnadsminnen

(Byggnader i kommunal och enskild ägo)

1 § "En byggnad som är synnerligen märklig genom sitt kulturhistoriska värde eller som ingår i ett kulturhistoriskt synnerligen märkligt bebyggelseområde får förklaras som byggnadsminne av länsstyrelsen. Bestämmelserna om byggnadsminnen får också tillämpas på park, trädgård eller annan anläggning av kulturhistoriskt värde".

"Bestämmelserna i detta kapitel gäller inte en byggnad som är fast fornlämning eller kyrkobyggnad enligt denna lag".

Byggnadsminnesskyddet har i den nya kulturminneslagen vidgats till att också gälla byggnader inom kulturhistoriskt synnerligen märkliga bebyggelseområden även om varje enskild byggnad som ingår i sådant område inte i sig kan sägas vara synnerligen märklig i lagens mening. Det vidgade byggnadsminnesskyddet svarar mot en strävan att i ökad utsträckning bevara samlade värdefulla miljöer, vid sidan av enskilda monument.

Begreppet "byggnad" ges i bestämmelserna en vid tolkning med resultat av såväl bryggor, murar, vallar, kvarnar, sågar, broar, gruvor, alléer, parker och trädgårdar kan byggnadsminnesförklaras. En förutsättning är dock att de uppfyller kvalitetskravet i fråga om kulturhistoriskt eller konstnärligt värde, samt att anläggningen i fråga äger en sådan ålder att ett kulturhistoriskt tidsperspektiv kan anläggas på den.

2 § "När en byggnad förklaras för byggnadsminne skall länsstyrelsen genom skyddsföreskrifter ange på vilket sätt byggnaden skall vårdas och underhållas samt i vilka avseenden den inte får ändras".

3 § "Skyddsföreskrifterna skall så långt som möjligt utformas i samförstånd med byggnadens ägare och ägare till kringliggande markområde. Hänsyn skall härvid tas till byggnadens användning och ägarens skäliga önskemål".

4 § "Fråga om en byggnad bör förklaras för byggnadsminne kan väckas av var och en genom ansökan eller tas upp av länsstyrelsen på eget initiativ." Ansökan om att en byggnad skall förklaras för byggnadsminne skall innehålla uppgifter om:

- fastighetsbeteckning
- lagfaren ägare
- beskrivning av byggnaden
- av vilken orsak man vill att byggnaden skall skyddas

3 § "Då fråga väckts eller tagits upp om att en byggnad skall förklaras för byggnadsminne, från länsstyrelsen i avvaktan på ärendets slutliga prövning meddela förbud mot åtgärder som kan minska eller förstöra byggnadens kulturhistoriska värde. Förbudet får gälla för en tid av högst sex månader. Om det finns synnerliga skäl får det förlängas, dock högst med sex månader varje gång."

6 § "Om en byggnad kan antas komma ifråga som byggnadsminne, får länsstyrelsen, utan att fråga väckts om byggnadsminnesförklaring, förordna att anmälan till länsstyrelsen skall göras, innan byggnaden rivs eller ändras på ett sätt som väsentligt minskar dess kulturhistoriska värde."

Länsstyrelsen skall inom en månad från det anmälan kommit in avgöra om den skall ta uppfråga om byggnadsminnesförklaring av den berörda byggnaden. Under denna frist får den anmälda åtgärden inte vidtas utan att länsstyrelsen har medgett det."

Paragraferna 10 – 21 behandlar:

- bestämmelser om ersättning och inlösen
- ändring och hävande
- ansvarsbestämmelser m m
- överklagande m m

Byggnadsminnenas antal (hela anläggningar) i landet uppgår för närvarande till omkring 900 st, varav ca 50 st inom Älvsborgs län.

4:e och 5:e kapitlen

Bestämmelserna i 4 kapitlet omfattar kyrkliga kulturminnen och skyddar kulturhistoriska värden i kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkliga inventarier och begravningsplatser. I det 5 kapitlet behandlas skyddet mot utförelse av vissa äldre kulturföremål.

Föreskifter angående statliga byggnadsminnen

I kulturminneslagen 3 kap rörande Byggnadsminnen står att "I fråga om byggnad av sådant värde som sägs i första stycket" 1 § "och som tillhör staten gäller de bestämmelser som regeringen meddelar om statliga byggnadsminnen. Om ett statligt byggnadsminne övergår till annan ägare än staten skall det därmed utgöra ett byggnadsminne enligt denna lag."

Merparten av landets "statliga byggnadsminnen" utgörs av monumentalbyggnader som slott och residens men där förekommer även byggnader med enklare arkitektur som fyrar, skolor, tingshus, militärboställen och sjukhus. Det statliga byggnadsminnenas antal (hela objekt) uppgår i landet för närvarande till ca 300 st. I Älvsborgs län finns tre stycken: Länsresidenset i Vänersborg, Forstena gård i Västra Tunhems socken, Vänersborgs kommun och järnvägsstationen i Borås.

Byggnaderna skyddas av "Förordning om statliga byggnadsminnen m m". (SFS 1988:1229).

NATURRESURSLAGEN (NRL)

Hushållningsregler finns i 2 och 3 kapitlet NRL. I 2 kapitlet redovisas allmänna hushållningsregler om mark- och vattenområden som så långt möjligt skall skyddas och sådana områden som skall skyddas (riksintressen).

I NRL 2:4 slås fast att jord- och skogsbruksmark bara får användas för bebyggelse och anläggningar då det gäller väsentliga samhällsintressen, som inte kan tillgodoseas tillfredsställande på annan mark.

I NRL 2:6 nämns härvid mark- och vattenområden som har betydelse från allmän synpunkt på grund av områdenas naturvärden eller kulturvärden eller med hänsyn till friluftslivet. Behovet av områden för friluftsliv i närheten av tätorter skall särskilt beaktas.

Områden som omfattas av NRL 2:5–9 kan vara så värdefulla för dessa ändamål att de bedöms vara riksintressen. I sådana fall är grundkravet att de skall skyddas och att staten får möjlighet att ingripa om så inte sker.

KULTURMINNESVÅRDENS ORGANISATION

Riksantikvarieämbetet

Som central förvaltningsmyndighet för kulturminnesvården har riksantikvarieämbetet ett övergripande ansvar för landets kulturhistoriskt värdefulla bebyggelse, fonrlämningar och kulturmiljöer. De lagar som reglerar detta är bl a kulturminneslagen, plan- och bygglagen och naturresurslagen.

Riksantikvarieämbetet beslutar om fornfynd, statliga byggnadsminnen, kyrkor, kyrkliga inventarier och utförelse av vissa äldre kulturföremål. "Ämbetet" skall även följa den regionala kulturminnesvården och genom information, råd och anvisningar biträda länsstyrelserna i ärenden som rör denna.

Riksantikvarieämbetet får överklaga beslut av domstol eller annan myndighet enligt kulturminneslagen.

Länsstyrelsen

Länsstyrelsen är en regional myndighet för kulturminnesvården och beslutar i ärenden enligt kulturminneslagen. Länsstyrelsens kulturmiljöenhet

- bevakar kulturminnesvårdens intressen inom den regionala samhällsplaneringen,
  - lämnar råd till kommuner i bl a planfrågor och andra frågor som berör kulturmiljön,
  - handlägger och beslutar i ärenden enligt kulturminneslagen kap 2 om fornminnen, kap 3 om byggnadsminnen, kap 4 om kyrkliga kulturminnen (begravningsplatser),
  - ansvarar för att behövliga vårdarbeten kommer till stånd,
  - ansvarar för vård av vissa fonrlämningar och byggnader,
  - medverkar vid fördelningen av de ekonomiska stödformer i form av lån och bidrag som avsätts för vård och underhåll av kulturlandskapet och den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen.
- Chef för kulturmiljöenheten är länsantikvarien.

Länsmuseet

Länsmuseet ansvarar för vissa delar av kulturminnesvården och medverkar bl a med utredningar och bedömningar av ärenden som handläggs av länsantikvarien på länsstyrelsen. Länsmuseet granskar som kulturhistorisk expert kommunala plan- och byggfrågor och lämnar råd och hjälp åt såväl kommuner som åt enskilda i frågor som rör våra kulturminnen. Länsmuseet yttrar sig till riksantikvarieämbetet i ärenden som rör förändringar av kyrkor, utför antikvariska kontroller, dokumentationer, bebyggelseinventeringar, kulturminnesvårdsprogram och arkeologiska undersökningar.

Kommunen

Kommunen har genom sitt planmonopol ett primärt ansvar för att kulturminnesvårdens intressen likaväl som andra allmänna intressen beaktas i den fysiska planeringen. Detta ansvar har ökat sedan den nya plan- och bygglagen och naturresurslagen (PBL/NRL) samt kulturminneslagen (KML) införts.

Byggnadsnämnden har genom bygglovsprövningen ansvarat för bebyggelsens utformning och miljöanpassning och icke minst hänsyntagande till kulturhistoriskt värdefull bebyggelse enligt PBL/NRL. Byggnadsnämnden har genom PBL fått en mer aktiv roll och större möjligheter att ställa krav på anpassning och hänsyn. Byggnadsnämnden har också en ökad rådgivande funktion, inte minst i de fall där byggnadslov ej erfordras.

Fastighetsnämnden har ett motsvarande ansvar vad gäller kommunens fastighetsbestånd och i sin energirådgivning. Genom förmedlingsorganet handlägges ansökningar om statliga lån och bidrag vid ny- och ombyggnader, bl a sådana som är kulturhistoriskt betingade.

Kulturnämnden har till uppgift att främja den kulturella verksamheten och har ett allmänt bevakningsansvar för kulturmiljön och utgör remissinstans i plan- och byggnadsfrågor. Kulturnämnden tar initiativ till inventeringar och andra bevarandeinsatser samt informerar om och levandegör kulturmiljön på olika sätt.

Fritidsnämnden kan i samband med planering och åtgärder för fritidsverksamheten medverka till att kulturmiljön görs levande och tillgänglig för allmänheten.

Hembygdsrörelsen

De ideella hembygdsföreningarna har sedan 1900-talets början spelat en viktig roll som opinionsbildare på kulturvårdens område och i praktiskt arbete med att bevara och vårda kulturhistoriskt värdefulla föremål, byggnader och miljöer.

ENSKILDA INSATSER

För såväl kulturlandskapet som byggnadsvården har enskildas insatser haft en avgörande betydelse. Härigenom har viktiga delar av kulturmiljön med ängslyckor, hagmarker, fornlämningar, gårdsbebyggelse och hägnader bevarats. En byggnads allra säkraste skydd är ägarens eller brukarens eget intresse och vilja att underhålla den. Att stimulera enskildas engagemang på byggnads- och kulturvårdens område hör därför till en av kulturminnesvårdens viktigaste uppgifter.

VÅRDÅTGÄRDER OCH EKONOMISKA STÖDFORMER

Bevarandearbetet är en fortlöpande process som inte upphör när olika planeringsinsatser och förordnanden godkänts och antagits av kommunledningen och länsstyrelsen. Det gäller också att tillförsäkra värdefulla byggnader och kulturlandskap en planmässig och fortlöpande skötsel—Detta sker i första hand genom enskildas insatser men också genom vårdåtgärder grån samhällets sida. Ytterligare insatser är emellertid angelägna. I första hand gäller det att få till stånd ett bättre kontinuerligt underhåll av husen men också att planera utvecklingen så att t ex vården av odlingslandskapets lämningar kan förbättras. Då det gäller ombyggnad och underhåll av den befintliga bebyggelsen har fastighetsägaren ett grundläggande ansvar för vården av sin egendom. Utgångspunkten för detta ställningstagande ges i plan- och bygglagen samt kulturminneslagens inledande bestämmelser där det poängteras att det med ägande och förvaltning av mark och byggnader också följer ett ansvar för tillsyn och vård.

För att öka intresset för att fortlöpande vårda kulturlandskapet och underhålla den värdefulla bebyggelsen i kommunen är det viktigt att redovisa behovet av nödvändiga underhålls- och stödåtgärder. Hit hör också att genom uppföljning, information och nära samarbete med berörda fastighetsägare klarlägga de ekonomiska stödformer som för närvarande finns.

Statliga lån vid upprustning av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse

Vid underhåll och ombyggnad av kulturhistoriskt värdefulla byggnader finns det vissa möjligheter att få lån på förmånliga villkor eller att få ekonomiskt bidrag.

Förutsättningarna är naturligtvis att byggnaden besitter högt kulturhistoriskt värde, och att detta bibehålles vid förändringen.

De statliga bostadslånen med låg ränta samt de statliga bostadslånen med förhöjt låneunderlag och tilläggs lån som funnits under en period, kommer att förändras under den närmaste tiden (1991). Det kommer troligen även i fortsättningen att finnas vissa förmånliga villkor för kulturhistoriskt värdefulla byggnader. Kontakta länsantikvarien eller läns museet för vidare information om vad som är aktuellt just nu.

Kyrkobyggnadsbidrag från kyrkofonden

Underhållet av kulturhistoriskt värdefulla församlingskyrkor utgör en tung post i pastoratens ekonomi. Som ett led i utjämningsystemet har därför kyrkofonden möjlighet att enligt 18 § kyrkofondslagen och kyrkofondsförordningen ange som villkor för bidrag att det skall vara fråga om kostnadskrävande underhåll eller restaurering av en kulturhistoriskt värdefull församlingskyrka. Byggnadernas kulturhistoriska värde och angelägenheten av de planerade arbetena tillmäts stor vikt vid bedömningen av vilka pastorat som skall beviljas kyrkobyggnadsbidrag. Bedömningen av det kulturhistoriska värdet görs av de antikvariska myndigheterna.

Till underhåll och restaurering av församlingskyrka räknas även arbeten på till sådana kyrka hörande klockstapel och fast inredning.

Vidare kan bidrag lämnas för åtgärder som syftar till att varaktigt förbättra förutsättningarna för att bevara de kulturhistoriska värdena i en kyrkobyggnad som t ex utbyte av värmesystemet eller nyinredning för ändamålsenlig förvaring av värdefulla textilier.

Vid restaurering av en kulturhistorisk värdefull församlingskyrka kan kyrkobyggnadsbidrag utgå för såväl de direkta byggnadskostnaderna som kostnader för medverkan av särskild expertis för förundersökning och projektering, antikvarisk platskontroll och dokumentation under arbetet samt för särskilda byggnadshistoriska undersökningar i samband med årgärderna.

En förutsättning för att bidrag skall utgå är att riksantikvarieämbetet har prövat ett förslag till de avsedda åtgärderna i enlighet med bestämmelserna i 4 kap kulturminneslagen.

Riksantikvarieämbetets tillstånd bör föreligga, innan ansökningarna om bidrag ges in.

Sedvanliga underhållsarbeten eller brådskande reparationsåtgärder får enligt 4 kap 4 § kulturminneslagen utföras utan tillstånd. Sådana åtgärder skall enligt bestämmelserna i samma paragraf utföras med material och metoder som är lämpliga med hänsyn till byggnadens kulturhistoriska värde. En förutsättning för att bidrag skall utgå för underhålls- och reparationsåtgärder är att åtgärdens lämplighet har prövats av riksantikvarieämbetet. Innan en ansökan om bidrag till sådana åtgärder inges skall därför riksantikvarieämbetet ha beretts tillfälle att granska en av kompetent fackman utförd arbetsbeskrivning. Samråd bör ske med läns museet vid förslagens upprättande.

Bidrag kan ges till **församlingskyrka**.

Stiftsstyrelsen bör därför i sitt yttrande även uppge om berörd kyrka är att anse som församlingskyrka.

Ansökan om kyrkofondsbidrag skall ställas till kyrkofondens styrelse och ges in till RAÄ före november månads utgång.

Ansökan görs på särskild blankett. Ansökningshandlingarna skall dessutom innehålla dels en kostnadsberäkning inklusive moms avseende de åtgärder för vilka bidrag söks och finansieringsplan för arbetena, dels uppgifter om pastoratets ekonomiska ställning, bl a det senaste bokslutet.

För att undvika en utdragen handläggningstid bör föreslagna åtgärder för vilka man söker bidrag vara godkända av RAÄ enligt 4 kap KML redan före ansökningstillfället.

Sedan stiftsstyrelsernas och läns museernas yttranden inkommit skall RAÄ efter samråd med svenska kyrkans centralstyrelse, före april månads utgång året efter ansökningsåret, med eget yttrande överlämna bidragsansökningarna till kyrkofondens styrelse.

Beslut av kyrkofondens styrelse, enligt kyrkofondslagen, får inte överklagas.

Sedan arbetena slutförts och godkänts utan erinran från läns museet och intyg utfördats härom kan bidraget rekvireras skriftligen hos kyrkofonden. Till rekvisitionen skall fogas en kort beskrivning över utförda arbeten och kostnadssammanställning.

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

Berthelson, Bertil *Västergötlands befästningar och herrmansborgar från den äldre medeltiden*. Västergötlands fornminnesförenings tidskrift. Femte delen. Andra häftet. 1942.

Broar i Dalsland. En kulturhistorisk inventering 1977-78. Älvsborgs läns Museiförening. Vänersborg 1978.

Byggnadsvård. Att veta vad man gör och varför. Motivskrivningens betydelse för val av åtgärd. Riksantikvarieämbetet 1975. (Stencil).

"Böj ditt huvud - träd försiktigt...". Bolstads hembygdsförening 1936-1986. En minnesskrift. Mellerud 1987.

Börth, Anders Gustav *Dalaborg. En turisthandledning*. Hembygden 1957. Dalslands fornminnes- och hembygdsförbund.

Erixon, Sigurd *Svensk byggnadskultur. Studier och skildringar belysande den svenska byggnadskulturens historia*. Stockholm 1947.

Gunnäs, Sigfrid och Waldén, Bertil *Kyrkor i Sundals härad*. Konsthistoriskt inventarium. Sveriges kyrkor. Dalsland Band 1. Häfte 1. Stockholm 1931.

Hallbäck, Sven Axel *Dalsland*. Stockholm 1982.

Himmel och havrejord. En bok om socknarna Bolstad, Erikstad och Grinstad. Del 1. Red Gudrun Rydberg och Mats Sjöberg. Bolstads hembygdsförening. Bolstad 1982.

Kulturhistorisk bebyggelse - värd att vårda. Betänkande av byggnadsvårdsutredningen. Statens offentliga utredningar. SOU 1979:17.

Lange, Ulrich *Jordbrukets byggnader*. Byggnadskultur Nummer 2/1990.

Lidholm, Benjamin *Venerns Seglationsstyrelse. En historik*. Lidköping 1958.

Lignell, Anders *Beskrifning öfver grevskapet Dal*. Stockholm 1851. Faksimil 1979.

Natur i Älvsborgs län. Inventering och handlingsprogram för allmän naturvård. Länsstyrelsen i Älvsborgs län. 1976.

Ortnamnen i Älvsborgs län. Del XVI Sundals härad. På offentligt uppdrag utgivna av Kungl. Ortnamnskommittén. Stockholm 1910.

Rex Svensson, Karin *Hällristningar i Älvsborgs län. En inventering av samtliga kända hällristningar i Dalsland och Göta Älvdalen*. Vänersborg 1982.

Rosell, Erland *Ortnamn i Dalsland*. Stockholm 1983.

von Schoultz, Gösta *Dalslandsgårdar*. Nordiska museets handlingar: 39. Stockholm 1951.

Skifteshandlingar. Ett flertal handlingar i Bolstads, Erikstads och Grinstads socknar. Förvaras i lantmäterienhetens arkiv. Länsstyrelsen, Vänersborg.

Svenska gods och gårdar. Del XLVIII. Dalsland. Uddevalla 1945.

Svenska gods och gårdar. Del 1. "Gårdar på Dal". Uddevalla 1935.

Thurell, Sören *Vård av trähus. En handbok i vård och upprustning av gammal träbebyggelse.* Stockholm 1975.

Westlund, Per-Olof *Dalaborg. Ett 500-årsminne.* Hembygden 1934. Dalslands fornminnes- och hembygdsförbund.

LITTERATUR OCH BYGGNADSVÅRD

För den som är intresserad finns en omfattande litteratur som behandlar byggnadstradition, byggnadsvård, renovering och ombyggnad av gamla hus.

Litteraturen kan erhållas genom kommunbiblioteket, bokhandeln, Svensk byggtjänst/Litteraturtjänst (Box 7853, 103 99 Stockholm, tel. 08 - 734 50 00), Riksantikvarieämbetet/Informationsenheten (Box 5405, 114 84 Stockholm, tel. 08 - 783 90 00), eller Älvsborgs länsmuseum (Box 38, 462 21 Vänersborg, tel. 0521 - 600 60).

Här är några exempel:

Antell, Olof *Taktegel, tegeltak*. Byggnadsforskningsrådet. Riksantikvarieämbetet Rapport T 21:1986. Statens råd för byggnadsforskning.

Antell, Olof och Paues, Catherine *Isolering uppåt väggarna*. En studie av tilläggsisolerade hus. Rapport T 4:1981 Statens råd för byggnadsforskning.

Bostadsförbättring med varsam hand. Information om värden och varsamhet vid underhåll och ombyggnad av våra flerbostadshus. Riksantikvarieämbetet, Statens planverk. Bostadsstyrelsen. 1987.

Byggnadsmåleri med traditionella färgtyper. Information från Riksantikvarieämbetet. 1989.

Byggnadsvård. Informationsblad, förteckning över hantverkare, material, produkter m m. Älvsborgs länsmuseum. 1990.

Engdahl, Christina m fl *Stenhusen 1880-1920. Varsam ombyggnad*. Rapport T 12:1983. Statens råd för byggnadsforskning.

Fridell Anter, K Wassfors H *Så målade man. Svenskt byggnadsmåleri från senmedeltid till nutid*. Svensk byggtjänst. Stockholm 1989.

Färg på trä. Ytbehandling av utvändigt trä. Träinformation. Stockholm 1979.

Fönster, historik och råd vid renovering. Byggnadsstyrelsen, Fortifikationsförvaltningen och Riksantikvarieämbetet. Riksantikvarieämbetet och statens historiska museer. Rapport RAÄ 1988:1.

Gustavsson, Gotthard och Biörnstad, Arne *Skansens handbok i vården av gamla byggnader*. Stockholm 1981.

Hantverkarguiden. Svenska Museiföreningens specialregister. SMF:s arbetsgrupp för slöjd och hantverksfrågor. Stockholm 1987.

Hazelius - Berg, Gunnel *Gardiner och gardinuppsättningar. En kulturhistorisk studie*. Nordiska museet. Stockholm 1961.

Hidemark, Ove m fl *Så renoveras torp och gårdar*. Västerås 1974.

Järnplåt. Anvisningar för underhåll och reparation. Byggnadsstyrelsen. Fortifikationsförvaltningen. Riksantikvarieämbetet. Underrättelser från Riksantikvarieämbetet och statens historiska museer 1980:4.

Kaila, Panu m fl *Byggnadskonservering. Handbok för restaurering av byggnader som bevaras för museiändamål*. Finlands museiförbunds publikationer 33. 1987.

Kalkfärg på fasad. Byggnadsforskningens informationsblad B4:1979. Statens råd för byggnadsforskning 1980.

Kalkputs 1. Inventering av 220 puts- och avfärgningsarbeten utförda 1960-1980. Riksantikvarieämbetet. Riksantikvarieämbetet och statens historiska museer. Rapport RAÄ 1984:1.

Kulturhistorisk utredning 2. Dals Eds kommun: Delen Dals-Eds socken. Norra Älvsborgs museiförening. 1970.

Kulturhistorisk utredning 8. Dals Eds kommun. Delen Håbol och Nössemark sockenar. Norra Älvsborgs museiförening. 1972.

Kulturhistorisk utredning 11. Färgelanda kommun. (Färgelanda, Högsäters, Järbo, Lerdals, Råggårds, Rännelanda, Torps och Ödeborgs socknar.) Älvsborgs läns museiförening. 1976.

Kulturhistorisk utredning 13. Åmåls kommun. Etapp 1. (Edsleskogs, Fröskogs, Mo, Tösse och Ånimssocks socknar) Älvsborgs läns museiförening. 1976.

Kulturhistorisk utredning 18. Åmåls kommun. Etapp 2. (Åmåls stad och Åmåls landsförsamling.) Älvsborgs läns museiförening. 1977.

Kulturhistorisk byggnadsinventering 29. Melleruds kommun. Melleruds tätort. Holms socken. Stiftelsen Älvsborgs länsmuseum. 1982.

Kulturhistorisk byggnadsinventering 31. Bengtsfors kommun. Bäcke, Laxarby, Steneby, Tisselskog, Torrskog, Vårvik, Årtemark och Ödskölt socken. Stiftelsen Älvsborgs länsmuseum. 1986.

Kulturhistorisk byggnadsinventering 33. Melleruds kommun, socknarna Dalskog och Gunnarsnäs. Stiftelsen Älvsborgs länsmuseum. 1984.

Kulturhistorisk byggnadsinventering 36. Herrljunga kommun. (Alboga, Broddarps, Bråttenby, Eggvena, Eriksbergs, Fölene, Grude, Herrljunga, Hovs, Hudene, Jällby, Källunga, Mjälldrunga, Molla, Norra Säms, Ods, Remmene, Skölvne, Södra Björke, Tarsleds, Vesene och Öra socknar.) Älvsborgs länsmuseum. 1990.

Linn, Björn *Husen vi äger, en tillgång att vårda*. Uddevalla 1978.

Måla på gammalt vis. Utställningskatalog. Älvsborgs länsmuseum. 1985-87. (Stencil).

Mårdh, Per-Anders m fl *Röda stugor. En bok om rödfärgens egenskaper, om recept och tillverkning, om husen och traditionen, om rödfärg idag*. Stockholm 1990.

Nessle, Lena *Måla inomhus på gammalt vis*. Stockholm 1985.

Spara och bevara. Råd och riktlinjer för energisparande i kulturhistoriskt värdefull bebyggelse, utarbetade av Riksantikvarieämbetet. Rapport T 27:1981. Statens råd för byggnadsforskning.

Spån. Rekommendationer för tillverkning, läggning och skyddsbehandling. Riksantikvarieämbetet och statens historiska museer. Rapport 1981:3.

Thurnell, Sören *Vård av trähus. En handbok i vård och upprustning av gammal trähusbebyggelse*. Stockholm 1975.

Tunander, Britt och Tunander, Ingemar *Kakelugnar, spisar och kaminer*. Västerås 1982.

Tunander, Ingemar *Tapeter i Sverige*. Västerås 1984.

Träfasader. Underhåll, renovering, tilläggsisolering. Träinformation. Örebro 1977.

Äldre järnplåtsarbeten. En sammanställning av uppgifter ur äldre facklitteratur. Riksantikvarieämbetet och statens historiska museer. Rapport 1979:5.

Äldre papptak. Historik och renovering. Riksantikvarieämbetet och statens historiska museer. Rapport RAÄ 1985:7.

FÖRTECKNING ÖVER SAMTLIGA KULTURHISTORISKT
VÄRDEFULLA FASTIGHETER INOM INVENTERINGSOMRÅDET

Nr	Fastighetsbeteckning och gårdsnamn	Socken	Sida
1	Adamserud 1:1	Erikstad	77
1	Aritsholmen 1:16	Bolstad	47
2	Bakerud 2:1	Bolstad	47
1	Berg 1:10	Grinstad	100
2	Berga 1:28	Grinstad	100
3	Björkåsen 3:4	Grinstad	101
2	Björnebol 1:26	Erikstad	77
3	Björnebol 1:61	Erikstad	78
4	Björnebol 1:80	Erikstad	78
4	Blikserud 3:1	Grinstad	102
3	Bodane 1:2 (Ingår i bebyggelsemiljö B)	Bolstad	48
4	Bodane 1:3 (Ingår i bebyggelsemiljö B)	Bolstad	49
5	Bredgården 1:15, Slottet (Ingår i bebyggelsemiljö C)	Bolstad	49
5	Bäckebergen 1:4	Grinstad	102
6	Bäcken 1:22 (Ingår i bebyggelsemiljö A)	Grinstad	103
6	Dyreberg 1:20	Bolstad	50
7	Dyreberg 1:21	Bolstad	50
7	Famsbol 1:5	Grinstad	103
8	Finnetorp 2:2	Grinstad	104
8	Gaseberg 1:23 (del av), f d Gaseberg 1:12, Heden	Bolstad	51
9	Gillesbyn 1:8, Gillesbyns småskola	Bolstad	51
10	Gillesbyn 1:9, kraftstation	Bolstad	52
11	Glysbyn 1:37, Gärdet	Bolstad	52

Nr	Fastighetsbeteckning och gårdsnamn	Socken	Sida
5	Göbyn 1:25	Erikstad	79
6	Göbyn 1:27, 1:28, f d prästgård	Erikstad	80
7	Göbyn 1:38	Erikstad	80
8	Göbyn 6:3, Berget	Erikstad	81
9	Hagen 1:22, Krynebol	Grinstad	104
12	Hagen Norra 1:7	Bolstad	53
13	Hagen Norra 1:12 (del av), "Föttestûva"	Bolstad	53
14	Hagen Norra 1:14, Maden	Bolstad	54
15	Hagen Norra 1:26	Bolstad	54
16	Hagen Norra 1:28, Norra Hagens småskola, Liden	Bolstad	55
17	Hagen Norra 1:32, Vesters	Bolstad	55
10	Hagen Norra 1:44, Gödikerud	Grinstad	105
11	Hagen Norra 4:10	Grinstad	105
12	Hagen Norra 5:1	Grinstad	106
13	Hagen Södra 3:21, Södra Hagen	Grinstad	106
9	Hede 1:1	Erikstad	82
14	Hede 1:24	Grinstad	107
15	Hede 1:29	Grinstad	108
16	Hede 1:32, Hede	Grinstad	108
17	Hede 2:2, Ängen	Grinstad	109
18	Holmen 3:3	Bolstad	56
19	Håkonebyn 1:27	Bolstad	56
18	Häljerud 1:8	Grinstad	109
10	Hällebäck 1:17, Trätängen	Erikstad	82
20	Högstorp 1:32	Bolstad	57
19	Jakobsbyn 1:36	Grinstad	110
20	Jakobsbyn 1:44, Liden	Grinstad	110
21	Järn Östra 1:21 (Ingår i bebyggelsemiljö D)	Grinstad	111
22	Järn Östra 1:30 (Ingår i bebyggelsemiljö D)	Grinstad	111
23	Järn Östra 1:34, Aregården (Ingår i bebyggelsemiljö D)	Grinstad	112

Nr	Fastighetsbeteckning och gårdsnamn	Socken	Sida
11	Korsbol 1:5	Erikstad	83
24	Korshammen 1:29	Grinstad	113
12	Kuserud 1:5	Erikstad	83
21	Kvantenburg 1:2, Kvantenburgs skola (Ingår i bebyggelsemiljö C)	Bolstad	57
22	Kvantenburg 1:6, (Ingår i bebyggelsemiljö C)	Bolstad	58
23	Kårebyn 1:85, bygdegård	Bolstad	59
13	Lerhult 1:9	Erikstad	84
24	Lillebyn 1:2	Bolstad	60
25	Långerud 2:1	Grinstad	113
26	Mossen 2:25	Grinstad	114
27	Muggerud 1:11	Grinstad	114
28	Muggerud 1:12	Grinstad	115
29	Muggerud 1:15	Grinstad	116
30	Muggerud 1:18	Grinstad	116
14	Myckeläng 1:24	Erikstad	85
25	Nygården 1:2, Karlsfält	Bolstad	60
26	Nygården 2:25, Holmen	Bolstad	61
27	Nygårdsåker 1:23	Bolstad	61
28	Prästgården 1:13, Renströmska stiftelsen (Ingår i bebyggelsemiljö A)	Bolstad	62
29	Prästgården 1:16, Bolstad prästgård (Ingår i bebyggelsemiljö A)	Bolstad	62
31	Rud 1:3 (Ingår i bebyggelsemiljö B)	Grinstad	117
32	Rud 1:5, Åsebro mejeri (Ingår i bebyggelsemiljö C)	Grinstad	117
33	Rud 1:6	Grinstad	118

Nr	Fastighetsbeteckning och gårdsnamn	Socken	Sida
34	Rud 1:7 (Ingår i bebyggelsemiljö C)	Grinstad	118
35	Rud 1:23 (Ingår i bebyggelsemiljö C)	Grinstad	119
36	Rud 1:24 (Ingår i bebyggelsemiljö B)	Grinstad	119
37	Rud 1:25 (Ingår i bebyggelsemiljö B)	Grinstad	120
38	Rådane Norra 1:71, Stommen	Grinstad	120
39	Rådane Norra 4:33	Grinstad	121
15	Råskogen 1:7	Erikstad	85
30	Rödjan Norra 1:2	Bolstad	63
31	Rödjan Södra 2:7	Bolstad	64
32	Rödjan Södra 3:1, Gasebergsängen	Bolstad	64
40	Rörkärr 1:16	Grinstad	122
41	Simmerud 1:4	Grinstad	122
16	Skåkerud 1:32, Slätten	Erikstad	86
17	Skåkerud 1:39	Erikstad	86
18	Skåkerud 2:1	Erikstad	87
33	Stenen 1:2	Bolstad	65
42	Stommen 1:1 (Ingår i bebyggelsemiljö A)	Grinstad	123
43	Stommen 1:8 (Ingår i bebyggelsemiljö A)	Grinstad	124
44	Stommen 1:10 (Ingår i bebyggelsemiljö A)	Grinstad	124
34	Strätet 1:1 (Ingår i bebyggelsemiljö C)	Bolstad	66
35	Strätet 1:4 (Ingår i bebyggelsemiljö C)	Bolstad	66
45	Söbyn 1:2	Grinstad	125
46	Söbyn 1:3	Grinstad	125
36	Tillhagen 5:1 (Ingår i bebyggelsemiljö D)	Bolstad	67
37	Tillhagen 6:1 (Ingår i bebyggelsemiljö D)	Bolstad	67
38	Tillhagen 8:1 (Ingår i bebyggelsemiljö D)	Bolstad	68
39	Tillhagens soldatstom 501:2	Bolstad	69'
47	Tjäregraven 1:4	Grinstad	126
40	Töra 1:2	Bolstad	69
41	Töra 1:22, Törehagen	Bolstad	70

Nr	Fastighetsbeteckning och gårdsnamn	Socken	Sida
48	Udden 1:30	Grinstad	126
49	Udden 1:35, Hjortens fyr	Grinstad	127
19	Västergården 1:1 (Ingår i bebyggelsemiljö B)	Erikstad	87
50	Åker 1:6, Västanvägen	Grinstad	128
51	Åker 1:11	Grinstad	128
52	Åker 1:18	Grinstad	129
42	Åmot 1:2, Stora Åmot	Bolstad	70
43	Åmot 1:14, Lilla Åmot	Bolstad	71
20	Äckerud 3:2, Kronäckerud	Erikstad	88
21	Äckerud 4:14	Erikstad	89
53	Ödetorp 2:10	Grinstad	129
54	Ödetorp 2:14, Stommen	Grinstad	130

